

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

Львівський національний університет імені Івана Франка

Кафедра загальної та соціальної педагогіки

Марія Швед

Самостійна робота студентів

Навчально-методичний посібник

Львів 2013

УДК: 37.041-057. 87 (075.8)
ББК Ч 44 я 73+Ч 481 я 73

Рецензенти:

к.пед.н., проф. **Н. І. Мачинська**

(Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ)

к.пед.н., доц. **Д. А. Попова**

(Рівне, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'ячука)

к.пед.н., доц. **О. Б. Проценко**

(Маріуполь, Маріупольський державний університет)

Швед М.

Самостійна робота студентів: навч.-метод. посібник / Марія Швед. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 205 с.

Розкрито основні положення організування самостійної роботи студентів у вищому навчальному закладі. Окреслено наукові підходи та поняттєво-термінологічні визначення, описано технології організування самостійної роботи, визначено мету і дидактичні ресурси, а також структуру і види самостійної роботи. Наголошено на науково-дослідній роботі, як важливій складовій самостійної пізнавальної діяльності студентів, розкрито основні положення дистанційного навчання.

Подано завдання для самостійної роботи студентів у процесі вивчення навчальних дисциплін „Основи педагогіки”, „Педагогіка вищої школи” та спецкурсу „Педагогічна антропологія”, запропоновано тестові завдання, тематику рефератів, список використаної літератури, практичні поради студентові (додатки).

Призначено для викладачів дисциплін загального педагогічного циклу вищих навчальних закладів освіти II–IV рівнів акредитації та студентів.

(С) Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2013

(С) Швед М., 2013

Зміст

Вступ.....	3
Основні положення організування самостійної роботи студентів....	6
Самостійна робота студентів як важлива складова навчально-виховного процесу у вищій школі.....	11
Наукові підходи до організування самостійної роботи. Науково-дослідна робота студентів	30
Характеристика основних видів самостійної роботи студентів.....	42
Результати науково-дослідної діяльності студентів.....	52
Дистанційне навчання як сучасна форма підготовки студентів-майбутніх фахівців.....	57
Завдання для самостійної роботи студентів	
з навчальної дисципліни „Основи педагогіки”.....	. 67
з навчальної дисципліни „Педагогіка вищої школи”.....	79
зі спецкурсу „Педагогічна антропологія”.....	84
Тестові завдання для самостійної роботи студентів	
з навчальної дисципліни „Основи педагогіки”.....	89
з навчальної дисципліни „Педагогіка вищої школи”.....	113
зі спецкурсу „Педагогічна антропологія”.....	138
Список використаної літератури.....	148
Додатки.	
Додаток А. Бібліографічний опис у списку використаних джерел. Загальні вимоги і правила складання (витяг з документа).....	151
Додаток Б. Розвиток мислення і розумових здібностей.....	165
Додаток В. Формування особистості. Створення образу власного Я”.....	172
Додаток Д. Головні правила підготування й організування дискусії.....	179
Додаток Е. Практичні поради для студентів (за Філом Рейсом Секрети успішного навчання студента).....	183

Дистанційне навчання як сучасна форма підготовки студентів - майбутніх фахівців

У період бурхливого розвитку різноманітних наук та сучасних технологій, зокрема інформаційних, багато аспектів нашого життя перейшло в соціальну мережу, прискорюючи тим самим темпи розвитку інформаційного суспільства і долаючи географічні перешкоди. Ці процеси стосуються і розвитку освіти. Сьогодні студентів, який навчається, не обов'язково знаходиться поруч з викладачем. Незважаючи на те, що достатньо великий період студенти мають змогу навчатися, однак їхні можливості, обмежені.

У сучасному суспільстві особливого значення набула самостійна навчальна праця за допомогою Інтернету, яка дає змогу розширити можливості самостійного навчання і зробити його справді повноцінним та всеохоплюючим. Найзручнішою і найдоступнішою формою здобуття вищої освіти в такий спосіб є дистанційне навчання як ідеальне рішення для тих, хто віддає перевагу сучасним інформаційним технологіям в освіті та цінує свій час. Отже, наслідком процесу інформатизації суспільства та освіти є поява дистанційного навчання як найбільш перспективної, гуманістичної, інтегральної форми освіти, що дає змогу розвинути самостійну діяльність студента, зорієнтовану на індивідуалізацію навчання.

Дистанційне навчання (ДН) – вид заочного навчання, що відбувається без контакту з педагогом, за наявності моделі навчання та використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій для управління процесом навчання. Також дистанційне навчання розуміють як форму навчання, коли спілкування між викладачем і студентом відбувається за допомогою листування, магнітофонних, аудіо- та відеокасет, комп'ютерних мереж, кабельного та супутникового телебачення, телефону чи телефаксу (С. У. Гончаренко).

Отже, аналізуючи різні види діяльності студента у процесі фахової підготовки, доцільно розглядати дистанційне навчання як актуальну і

ефективну форму здобуття освіти з використанням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, які забезпечують інтерактивну взаємодію викладачів та студентів на різних етапах навчання і самостійну роботу з матеріалами інформаційної мережі.

Протягом останнього десятиліття дистанційна освіта стала одним із найважливіших елементів системи вищої освіти високорозвинених країн. Це зумовлено бурхливим розвитком інформаційних технологій (комп'ютерні мережі Інтернет, глобальне телебачення тощо), а ще – політикою урядів цих країн у галузі освіти, їхнім прагненням зробити навчання та освіту будь-якого рівня максимально доступними для всіх верств населення.

Передумовами розвитку дистанційного навчання є:

- бурхливий розвиток інформаційних технологій;
- неперервне зниження вартості послуг на під'єднання та використання глобальної мережі Інтернет, її ресурсів і сервісів;
- суттєве поглиблення процесів упровадження інформаційних технологій в освітню практику;
- значне поширення засобів комп'ютерної техніки серед населення.

Сьогодні у системі навчання сучасних спеціалістів використовують два **види дистанційного навчання:**

а) *асинхронне навчання*. Студенти, віддалені від центру (ВНЗ), утворюють групи одного курсу і навчаються відповідно до індивідуального навчального плану за навчально-методичними матеріалами, створеними освітньою установою;

б) *синхронне навчання*. Вищий навчальний заклад і група студентів, які навчаються – розділені. Разом з тим взаємодія між викладачем і студентами відбувається в реальному проміжку часу.

Для ефективного розвитку системи дистанційного навчання важливе значення має якісно і майстерно розроблений комплекс дидактичного забезпечення.

Дидактичне забезпечення дистанційного навчання – комплекс взаємопов’язаних за дидактичними цілями і завданнями освіти та виховання різноманітних видів змістовної навчальної інформації на різних носіях, розроблених з урахуванням вимог педагогіки, психології, ергономіки, інформатики та інших наук і призначений для організування і контролю освітнього процесу в умовах дистанційного навчання (рис. 1).

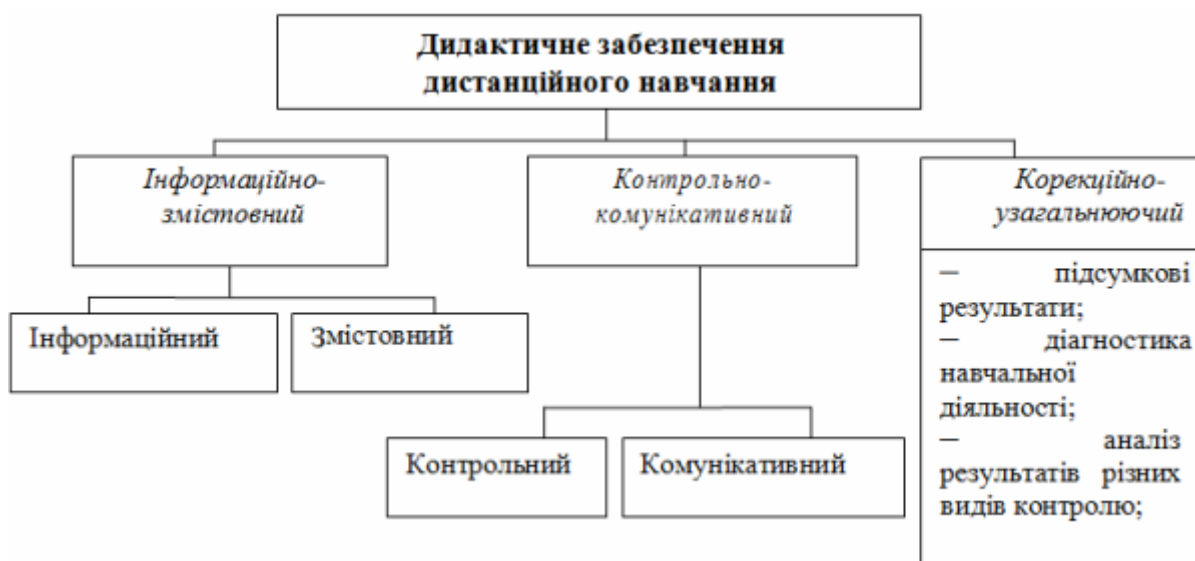

Рис. 1 Дидактичне забезпечення дистанційного навчання

Дидактичне забезпечення дистанційного навчання студентів складається з таких **основних функцій**: організаційної, навчальної, контролюючої, коригуючої, комунікативної, рефлексивної та прогностичної.

У дистанційному навчанні студентів передбачено проведення таких **заходів**:

- формування навчально-методичних матеріалів для студента;
- підбір методів і засобів контролю успішності студента;
- організування консультацій для студента за допомогою програми, створеної викладачем;
- використання засобів інтерактивної співпраці викладача зі студентом;

- створення можливості швидкого доповнення курсу новою інформацією, коригування помилок тощо.

У процесі дистанційного навчання важливо визначити такі актуальні елементи навчального процесу, які характеризують сукупність змісту, методів і прийомів навчання, спрямованих на розвиток розумових (і фізичних) сил студента, в основі вибору яких лежить ідея орієнтування не на досягнутий (актуальний) рівень розвитку студента, а на „зону ближнього розвитку” (Л. С. Виготський). Це означає, що студенти вирішують завдання й вимоги, які дещо перевищують їхні можливості, але які вони можуть виконати при певній допомозі викладача.

З огляду на сказане, важливо правильно (точно) визначити характер і рівень складності навчальних занять, які може виконати студент. Викладач повинен детально і коректно діагностувати рівень розвитку студента. Часто до цієї діяльності залучають фахівців-методистів, які вивчають стан викладання тієї чи іншої навчальної дисципліни, виявляють, узагальнюють і поширюють досвід кращих викладачів у проведенні навчальної роботи.

Для якісного розвитку мережі дистанційного навчання методисти-практики розробляють навчальні і методичні матеріали, які передбачають: встановлення пізнавального значення навчальної дисципліни і її місця в системі вищої освіти; визначення завдань дисципліни і її змісту; вироблення відповідно до змісту навчання методів, методичних засобів і організаційних форм навчання, тобто створюють необхідне методичне забезпечення (рис. 2).

Рис. 2. Методичне забезпечення дистанційного навчання

У дистанційному навчанні постійно змінюються роль і вимоги до підготовки і професійної діяльності викладачів. Лекції становлять лише невелику частку навчального часу. Процес навчання орієнтує студентів на творчий пошук інформації, вміння самостійно набувати необхідні знання і

застосовувати їх у вирішенні практичних завдань з використанням сучасних технологій. Викладачі дистанційної форми навчання повинні мати універсальну підготовку – володіти сучасними педагогічними та інформаційними технологіями, бути психологічно готовим до роботи зі студентами у новому навчально-пізнавальному середовищі. Завдяки таким засобам дистанційного навчання, як дискусійні форуми, електронні обговорення засвоєного матеріалу, списки розсилання, формується нове навчальне середовище, в якому студенти почувають себе невід’ємною частиною колективу, що посилює мотивацію до навчання. Викладачі повинні володіти методами створення і підтримки такого навчального середовища, розробляти стратегії проведення цієї взаємодії між учасниками навчального процесу, підвищувати творчу активність і власну кваліфікацію. У цьому контексті важливе значення мають дистанційні курси, які організують з метою надання методичної і фахової допомоги викладачам дистанційного навчання.

Суть дистанційних курсів полягає у такому:

гнучкості – можливість викладання матеріалу дисципліни з урахуванням рівня підготовки та здібностей студентів. Досягають цього через створення альтернативних сайтів для одержання більш детальної або додаткової інформації з незрозумілих тем, а також низки питань-підказок тощо;

- *актуальності* – можливість використання новітніх педагогічних, психологічних, методичних вказівок, напрацювань;
- *зручності* – можливість навчання у зручний час, у певному місці, здобуття освіти без відриву від основної роботи, відсутність обмежень у часі для засвоєння матеріалу;
- *модульності* – поділ навчального матеріалу на окремі функціонально завершені теми, які вивчають у міру їхнього засвоєння і які відповідають здібностям окремого студента або групи загалом;

- *економічної ефективності* – метод навчання дешевший, ніж традиційний, завдяки ефективному використанню навчальних приміщень, полегшеному коригуванню електронних навчальних матеріалів та мультидоступу до них;
- *можливості одночасного використання великого обсягу навчальної інформації будь-якою кількістю студентів*;
- *інтерактивності* – активне спілкування між студентами групи і викладачем, що значно посилює мотивацію до навчання, поліпшує засвоєння нової навчальної інформації;
- збільшення можливості *контролю за якістю навчання*, що передбачає проведення дискусій, формулювання чатів, використання самоконтролю, відсутність психологічних бар'єрів;
- *відсутності географічних кордонів* для здобуття освіти – різні навчальні дисципліни можна вивчати в різних вищих навчальних закладах світу.

У нових соціально-економічних і освітньо-культурних реаліях та умовах жорсткої конкуренції на ринку праці особливе значення мають знання, навички та досвід професійної діяльності, оскільки фахівець нового тисячоліття повинен бути людиною, котра вільно володіє сучасними інформаційними технологіями, має навички самостійно-пошукової діяльності; постійно підвищує і вдосконалює свій професійний рівень, творчо реалізує свої природні здібності і набуті професійні навички. Придбання нових знань і навичок, корисних для практичного застосовування у роботі в епоху інформаційного суспільства, значно розширює можливості самореалізації і сприяє кар'єрному росту, проте однією з головних перешкод, яка виникає на шляху тих, хто бажає продовжити навчання (враховуючи те, що більшість з них уже працює), є нестача часу. Такі особи не мають можливості кожного дня відвідувати заняття. Іншою значною перешкодою є відстань, на якій розміщений навчальний заклад. Якщо він знаходиться в іншому місті, то часто

відвідувати такі заняття незручно і дорого. У зв'язку з цим використовують різноманітні технології дистанційної освіти (табл. 1).

Таблиця 1. Технології для системи дистанційного навчання

Назва	Переваги	Недоліки	Проблеми
Кейс-технологія	Зручність читання, невеликі витрати ВНЗ на організування доставки; відсутність необхідності в зміні стереотипів навчання; відсутність нових педагогічних і дидактичних прийомів	Актуалізація навчальних матеріалів потребує часових, організаційних, фінансових, матеріальних і людських витрат; ускладнена інтерактивність	Розроблення теоретико-методологічних основ проектування дидактичного забезпечення з кожного курсу або циклу курсів; підготування розробників, тьюторів; розроблення маркетингової стратегії просування освітніх послуг, які надаються за допомогою дистанційного навчання
TV-технологія	Високий рівень наочності освітньої послуги; фіксований графік занять впорядковує педагогічний процес та підвищує дисципліну	Узгодженість фіксованого графіка занять з робочим графіком студентів; відсутність інтерактивності; необхідність у цифрових носіях	Не набула широкого розповсюдження в педагогічній практиці
Мережева технологія	Можливість оперативного оновлення інформації; інтерактивність; студент вільно встановлює власний графік навчання	Сприйняття інформації з монітору; від студентів вимагається високий рівень відповідальності та самоорганізування	Відсутність нових педагогічних прийомів та методик, адекватних технологічному інформаційно-освітньому середовищу; комплекс управлінських проблем; розроблення якісного дидактичного забезпечення, орієнтованого на вирішення педагогічних завдань за посередництва сучасних освітніх технологій

Комбіновані (змішані, технології	Практична спрямованість; робота з реальними об'єктами, представленими в мережі	Затрата часу на очних заняттях в комп'ютерних класах; робота з неактуальною інформацією; платний доступ до важливої інформації.	Програмно-технічні можливості ВНЗ; педагогічна користь програмного забезпечення навчального призначення
--	--	---	---

Отже, альтернативною формою отримання знань, яка широко розповсюджується в Україні і в інших зарубіжних країнах, є дистанційне навчання. Це нове організування освітнього процесу, що ґрунтується на використанні як кращих традиційних методів навчання, так і нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, а також на принципах самостійного навчання; призначена для широких верств населення, незалежно від матеріального забезпечення, місця проживання, стану здоров'я.

Дистанційне навчання дає змогу впроваджувати інтерактивні технології викладення матеріалу, здобувати повноцінну освіту, підвищувати кваліфікацію співробітників у територіально розподілених місцях. Процес навчання може відбуватися будь-де (за умови доступу до мережі Інтернет) і будь-коли. Також дистанційне навчання визначають як технологію отримання знань за допомогою телекомунікаційних засобів, коли взаємодія того, кого навчають і викладача відбувається на відстані.

У дистанційному навчанні змінюється роль і вимоги до викладачів. Лекції становлять лише невелику частку, процес навчання стимулює студентів до творчого пошуку інформації, вміння самостійно набувати необхідні знання і застосовувати їх у вирішенні практичних завдань з використанням сучасних технологій. Викладачі дистанційних курсів повинні мати універсальну підготовку – володіти сучасними педагогічними та інформаційними технологіями, бути психологічно готовими до роботи зі студентами у новому навчально-пізнавальному середовищі. Завдяки таким засобам дистанційного навчання, як дискусійні форуми, електронні обговорення засвоєного матеріалу, списки розсилання, створюється нове навчальне середовище, в якому студенти відчувають себе невід'ємною частиною колективу, що

посилює мотивацію до навчання. Викладачі повинні володіти методами створення і підтримки такого навчального середовища, розробляти стратегії проведення цієї взаємодії між учасниками навчального процесу, підвищувати творчу активність, самостійну ініціативу студентів, а також здобувати і удосконалювати власну кваліфікацію.

Вступ

Вищим ступенем розвитку особистості майбутнього спеціаліста є фаховість, яка починається там, де здійснюється самостійний творчий пошук принципів, методів, способів поведінки і діяльності. Адже для досягнення цілей, які висуває сучасне суспільство, необхідний такий фахівець, який спроможний діяти самостійно, приймати неординарні рішення, аргументовано і впевнено відстоювати свою позицію, творчо мислити і працювати, відповідати за результати своєї діяльності. У зв'язку з цим самостійність стає професійною необхідністю якісної підготовки майбутнього спеціаліста, вона має бути орієнтована на формування у студентів не лише репродуктивної виконавської діяльності, що передбачає оволодіння певною сумою знань, а й на розвиток самостійності як відносної риси незалежності особи студента, пов'язаної з його активністю та процесами самореалізації особистості.

У Законі України "Про освіту", Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті перед вищими навчальними закладами поставлено завдання: забезпечити підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння й впровадження наукових та інформаційних освітніх технологій, конкурентоспроможних на ринку праці.

У навчально-виховній діяльності закладів вищої освіти України впродовж попередніх десятиріч увага була зосереджена на оволодіння студентами значною сумою знань, отриманих на екстенсивних засадах організування навчального процесу. За таких умов було досить складно забезпечити належний рівень інтелектуального розвитку особистості, підготувати її до самостійної пізнавальної діяльності впродовж життя. Тому сьогодні можливості організування екстенсивної освітньої діяльності вищих навчальних закладів вичерпали себе.

Екстенсивний (від лат. *extensivus* — розширювальний) підхід передбачає досягнення результатів у навчанні за рахунок кількісних чинників (збільшення

років навчання, кількості годин на опанування певними навчальними дисциплінами тощо).

Розвиток науки, збільшення обсягу інформації, актуалізація проблеми продукування інтелектуального багатства суспільства привели до необхідності інтенсифікації навчального процесу.

Інтенсифікація (від фр. intensification — напружено, роблю) — це досягнення у навчанні бажаних результатів за рахунок якісних чинників, тобто за рахунок напруження розумових можливостей особистості. Адже в процесі екстенсивного навчання можливості мозку задіяні на 15—20 відсотків, тому збільшення ефективності використання потенційних здатностей мозку студентів і викладачів — найперша умова інтенсифікації навчального процесу.

У контексті цих положень особливого значення набувають питання самоосвіти студентів та ефективного організування їхньої самостійно-пізнавальної діяльності. Самоосвіта є важливою складовою всієї системи навчально-виховної роботи вищих навчальних закладів і дає змогу виробляти потреби до пізнання, творчого пошуку, формування допитливості, уміння навчатися, самостійно організовувати пізнавально-пошукову і навчально-дослідницьку роботу.

Завдяки самоосвіті студенти не обмежуються лише процесом накопичення значного обсягу знань, а здобувають навички самостійного оволодіння ними, елементами наукового пошуку і наукового мислення, методами наукових досліджень у різних галузях знань, формують готовність до постійного відновлення і набуття нових знань, а також до самоосвіти і самовдосконалення. Суть самоосвіти полягає у свідомому самоорганізуванні процесу засвоєння знань, формуванні необхідних умінь і навичок. Водночас вона сприяє розвитку і вдосконаленню якостей, здібностей та вмінь особистості до навчання і до майбутньої професійної діяльності методами самовиховання, самонавчання і саморозвитку.

Навчально-виховний процес у вищій школі суттєво відрізняється від

шкільного саме орієнтацією студентів на оволодіння навиками і методами самостійної навчальної і науково-дослідної роботи, переходом освіти на самоосвіту, а також самостійним організуванням студентами своєї поведінки та наявністю ціннісних відносин і орієнтацій.

Основні положення організування самостійної роботи студентів

Згідно з Положенням "Про організування навчального процесу у вищих навчальних закладах", самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Сучасне суспільство потребує сьогодні висококваліфікованих фахівців, спроможних оперативно приймати нешаблонні рішення, діяти творчо, самостійно. Оскільки творчість набуває свого розвитку на основі самостійності і є вищим ступенем її розвитку, – підготовка майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі має бути зорієнтована не лише на репродуктивну виконавську діяльність, а й на формування у студентів здатності до виконання самостійної роботи.

Відповідно до нової освітньої парадигми, незалежно від спеціалізації і характеру роботи, будь-який фахівець-початківець повинен володіти фундаментальними знаннями, професійними вміннями і навиками діяльності свого профілю, мити досвід у творчій та дослідницькій діяльності, вирішувати проблеми, досвід соціально-оцінної діяльності. Дві останні складові освіти формуються саме в процесі самостійної роботи студентів. Ступенем самостійності, спеціалізацією і методикою навчальної роботи вища школа й відрізняється від середнього навчального закладу. Студент сам навчається, а викладач лише організовує його навчально-пізнавальну діяльність. Жодні знання, не підкріплені самостійною діяльністю, не можуть стати справжнім надбанням людини.

У зв'язку з цим самостійність є необхідною умовою ефективності будь-якої діяльності, а саме: навчальної, наукової, пізнавальної, розумової, виробничої, громадської тощо. **Самостійність** – одна з властивостей особистості; це не риса характеру, волі, здібностей або мислення, а складна інтегративна особистісна риса, що виражається у діях, вчинках, висловлюваннях, оціненні особистістю навколишніх людей і самої себе. Вона характеризується двома чинниками: *по-перше*, сукупністю засобів – знань,

умінь і навичок, якими володіє особистість; *по-друге*, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності (С. У. Гончаренко). Самостійність співвідноситься з самореалізацією особистості, з її активністю стосовно внутрішнього спонукання, без зовнішнього примушування і з відносною незалежністю. Вищому рівневі розвитку самостійності властиві продуктивний творчий характер діяльності, позбавлений стандартних і стереотипних рішень, адже творчість починається там, де здійснюється самостійний пошук принципів, способів поведінки і діяльності. Саме тоді творчість набуває розвитку на основі самостійності особистості і є вищим ступенем її самореалізації. У сучасних умовах самостійність стає професійною необхідністю, що властива сучасному спеціалісту будь-якої професії. З огляду на сказане, навчання майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі має бути орієнтоване на формування у студентів цієї важливої якості. Отже, формування самостійності в процесі навчання – одне з основних завдань вищої школи, а аналіз умов такого формування – одне з завдань педагогічної науки. Місія викладача полягає в активному формуванні самостійності навчання: як у розумінні оволодіння студентами необхідними знаннями, формуванні умінь і навичок, так і в розумінні створення особистісних ставлень до діяльності і її результатів.

Вищому рівневі розвитку самостійності властиві продуктивний творчий характер діяльності, неординарність і не стереотипність рішень, дій, які приймає особа. Самостійність співвідносять з самореалізацією особистості, з її активністю щодо внутрішнього спонукання, без зовнішнього примушування, з її відносною незалежністю. Найважливішим і домінуючим компонентом самостійності особистості є прийняття рішень, з якими пов'язані смислові мотиви її поведінки та діяльності. Самостійність також неможлива без наявності власних думок, ідей, суджень, оцінок. Разом з тим важливою рисою особистості є її упевненість в істинності знань, правильності своєї позиції, що веде до готовності її доказово захищати, аргументувати свої

міркування, обстоювати в дискусійних і конфліктних ситуаціях. Водночас здатність приймати самостійні рішення ґрунтується на вмінні аналізувати, синтезувати й узагальнювати, класифікувати й порівнювати, прогнозувати й планувати, самостійно організувати свою діяльність. Отже, самостійність – це інтегрована якість особистості, що полягає у здатності та потребі приймати й реалізовувати рішення з власної ініціативи і нести за них відповідальність.

Найважливішим і домінуючим компонентом самостійності є прийняття рішення, з яким пов'язані смислові мотиви поведінки та діяльності особистості. У ньому насамперед здійснюється її потреба у самореалізації (З. Н. Курлянд). Здатність приймати рішення ґрунтується на розумінні суттєвого вміння порівнювати, здійснювати аналіз, синтез та узагальнення, планувати, класифікувати та робити інші мисленнєві дії стосовно логічних операцій, організовуючи свою самостійну діяльність.

Однак самостійна особистість здатна не лише приймати рішення, а й контролювати процес їхньої реалізації, під час якого самокритично оцінює свою діяльність, змінює і корегує її у разі необхідності, та домагається поставлених цілей, несучи за них відповідальність. Очевидно, що самостійність неможлива також без наявності власних думок, суджень і оцінок. Упевненість особистості в істинності знань, правильності своєї позиції веде до готовності студента її доказово захищати, аргументовано обстоювати в дискусійних і навіть конфліктних ситуаціях.

Відомо, що тільки ті знання, які студент здобув самостійно, завдяки власній праці, думці і дії, будуть насправді міцні. Якщо навчальний матеріал студент опрацьовує особисто, індивідуально виконує завдання (від його постановки до аналізу отриманих результатів), то засвоюється не менше 90 відсотків інформації. Внаслідок цього важливе значення має *самоосвіта*, що набута студентом у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі і є невід'ємною частиною навчання в стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і міцнішому засвоєнню знань (С. У. Гончаренко).

Саме тому вища школа поступово, але неухильно переходить від передання інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю, формування у студентів навиків самостійної творчої роботи. На підставі трактування поняття освіта як процесу засвоєння знань і формування на їхній основі світогляду, розвитку пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування, у процесі самоосвіти передбачено отримання набуття знань під час самостійної роботи студента поза систематичним навчанням у вищому навчальному закладі.

Для розроблення *технології організування самостійної роботи* студентів пропонуємо використовувати кращий досвід діяльності викладачів вищої школи:

- вивчати навчальну дисципліну потрібно відповідно до закону *ітерації*, згідно з яким один і той самий навчальний предмет розглядають у різний час декілька разів на різних рівнях заглиблення (С. О. Волгін). Студентів навчають, змінюючи параметри або ситуації поступово (через сукупність кроків, станів, стадій), наближаючись до потрібного результату;
- виконання двох і більше рефератів (або інших письмових робіт) на одну тему студенти узгоджують з викладачем. Реферати повинні відрізнятися особливістю виконання, тлумаченням понять, враховуючи різні теоретичні концепції і практичні основи професійної підготовки. Студент також може запропонувати свою тему реферату, яку погоджує з викладачем;
- у разі семінарського заняття доцільно виносити на обговорення питання-проблеми, які потребують поглибленого вивчення. З кожного питання студенти готують декілька наукових повідомлень, а під час заняття їх обговорюють. Питання, винесені на семінарське заняття, і контрольні питання до лекції бажано не дублювати;
- підготування студентів до обговорення проблем, винесених на семінарське заняття, дає змогу ґрунтовно опрацьовувати наукову,

навчальну літературу і першоджерела, заглиблюватися в сутність теорії, виявляти логіку проблеми, вміти передавати свої думки і аргументовано їх відстоювати та брати участь у навчальній дискусії з предмета обговорення;

- про виконання завдань самостійної роботи студенти можуть звітувати як на практично-семінарських заняттях, так і під час консультацій, організованих викладачами відповідно до розроблених графіків виконання студентами самостійних завдань, передбачених технологією навчання протягом семестру з контрольними датами їхнього виконання;
- викладач у зазначені терміни перевіряє, аналізує й оцінює виконані студентами завдання для самостійної роботи. Наприкінці семестру за даними рейтингу доцільно визначити кращих студентів, яких рекомендують для участі в студентських наукових олімпіадах, конкурсах, наукових стажуваннях, для вступу в аспірантуру.

Самостійна робота студентів як важлива складова навчально-виховного процесу у вищій школі

Самостійна робота студентів, підходи до якої потребують докорінних змін, на сучасному етапі має стати основою вищої освіти, важливою частиною процесу підготування фахівців. Суть самостійної роботи студента над конкретною навчальною дисципліною окреслена насамперед навчальною програмою з дисципліни, методичними матеріалами, завданнями для самостійної роботи, методичними посібниками, дидактичними матеріалами, методичними вказівками тощо. Навчальний матеріал з навчальної дисципліни, передбачений навчальним планом для засвоєння студентами у процесі самостійної роботи, виносять для підсумкового контролю разом з навчальним матеріалом, який опрацьовують студенти у процесі проведення навчальних занять.

Самостійна і творча праця студентів є складовою системи навчально-виховного процесу вищої школи та його забезпечення (методичного, матеріально-технічного), активною пріоритетною формою навчання за умови обов'язкового педагогічно-методичного керівництва з боку викладачів. Це один з основних засобів оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових занять

Самостійно-пізнавальна діяльність студента (тобто самостійна робота) як складне педагогічне явище – це особлива форма навчальної діяльності, спрямована на формування самостійності студентів і засвоєння ними сукупності знань, вмінь, навиків, що здійснюється за умови запровадження відповідної системи організування всіх видів навчальних занять. Також *самостійну роботу* розглядають як цілісне інтегральне утворення, що складається з різноманітних видів індивідуальної і колективної діяльності студентів, які здійснюються ними на навчальних заняттях або в поза аудиторний час за завданнями викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі. Вона є завершальним етапом розв'язання навчально-

пізнавальних завдань, які розглядали на лекційних заняттях, семінарсько-практичних і лабораторних. Адже знання можна вважати надбанням студента лише за умови, коли він доклав свої розумові і практичні зусилля для їхнього здобуття.

У процесі самостійної роботи здійснюється самоосвіта студента, яка сприяє поглибленню, розширенню і міцнішому, ґрунтовнішому засвоєнню знань. Основним засобом самоосвіти є самостійне вивчення та опрацювання наукової, науково-популярної, навчальної, художньої та іншої літератури. Джерелами самоосвіти слугують також журнали, газети (особливо фахові), телебачення і радіо, Інтернет, відвідування музеїв, виставок, театрів, спілкування з високоосвіченими людьми, фахівцями з різних галузей знань і практичної діяльності, а також з передовими педагогами-практиками.

Мета самостійної роботи – це формування умінь оволодіння раціональними прийомами розумової діяльності, розвиток умінь співвідносити загальнотеоретичні положення з реальними подіями, явищами, процесами; формування та розвиток умінь визначати навчальну проблему та знаходити способи її розв'язання. Самостійна робота студентів регламентується робочим навчальним планом і має становити не менше третини обсягу навчального часу студентів, відведеного для вивчення дисципліни.

Отже, мета самостійної роботи студентів двоєдина: розвиток самостійності як риси особистості і засвоєння знань, формування умінь, навиків. Вона сприяє виробленню у студентів ініціативності, креативності, дисциплінованості, самостійності, точності, почуття відповідальності, уміння самостійно вирішувати проблеми, знаходити конструктивні рішення, вихід з кризових ситуацій, що так необхідні майбутньому спеціалістові в його навчанні і професійній діяльності.

Самостійна навчальна робота не лише формує у студентів навички і вміння самостійного здобування знань, що дуже важливо для здійснення неперервної освіти протягом усієї професійної діяльності, а й має важливе

виховне значення, оскільки формує самостійність як рису характеру, що має важливе значення для формування структури особистості сучасного фахівця вищої кваліфікації.

Самостійні риси особистості можуть розвиватися лише в процесі певної діяльності, у самостійному прийнятті рішень і виконанні їх. Унаслідок здійснення цієї діяльності відбуваються зміни у самій особистості, які виражаються в оволодінні способами прийняття рішень і розвитку певних її якостей. Своєю чергою, це є підґрунтям для організування ефективних дій, адекватного орієнтування в навчальних проблемах, зумовлених змістом завдань, які самостійно вирішує студент. Вищий творчий рівень самостійності полягає в потребі постійно ставити перед собою нові цілі та завдання, спрямовані на вихід за межі заданого, пошук і відкриття нових закономірностей та способів розв'язання. У зв'язку з цим важливе значення для налагодження ефективної самостійної роботи мають **вимоги** до її організування, а саме:

- здійснення планування з урахуванням фізичних затрат часу на самостійну роботу з метою попередження перевантаження студентів;
- запровадження нових інформаційних технологій для науково-методичного забезпечення самостійної роботи студентів;
- формулювання рекомендацій щодо впровадження таких організаційних форм і методів, які б активізували самостійну роботу;
- поступове нарощування складності завдань для самостійного виконання;
- визначення вимог та критеріїв оцінювання різних видів самостійної роботи студентів.

Науковим організуванням самостійної роботи студента передбачено його вміння самостійно спостерігати за педагогічними явищами та збирати факти педагогічної дійсності, проникати в сутність явищ, які вивчають, і пов'язувати в єдине ціле різні, на перший погляд, процеси; вміння узагальнювати, поглиблювати і розширювати знання, мислити аналогіями, фантазувати,

прогнозувати, моделювати ситуації; здатність до організування і постановки педагогічного експерименту, а також формулювання на його основі правильних висновків.

Одним з основних аспектів наукового організування самостійної роботи є техніка пошуку інформації, тобто чітке уявлення про загальну систему науково-технічної інформації і ті можливості, які дає використання всіх джерел інформації за фахом; уміння вибирати найраціональнішу схему пошуку відповідно до завдань і умов діяльності; навички використання бібліографічних і допоміжних матеріалів.

Важливе значення мають також *дидактичні ресурси* організування самостійної навчально-пізнавальної діяльності:

- навчальна і допоміжна література, методичні вказівки, перелік завдань, проблем і питань, підібраних для самостійного опрацювання;
- методичні рекомендації для виконання завдань та проведення семінарсько-практичних і лабораторних робіт, плани семінарських занять, списки основної і допоміжної літератури;
- методичні вказівки з прикладами алгоритмів вирішення типових задач, навчальних завдань, джерела Інтернету, довідкова і спеціальна література;
- алгоритм творчого пошуку шляхів і методів вирішення нестандартних, творчих завдань, довідкова і сучасна навчально-методична література;
- методичні вказівки щодо організування і проведення інтерактивних методів навчання, дискусій, диспутів, круглих столів, ділових ігор тощо;
- плани і тематика студентських науково-педагогічних досліджень, напрацьовані творчі завдання, списки наукової психолого-педагогічної і спеціальної літератури;
- технічні засоби навчання, мультимедійне забезпечення тощо.

Джерела інформації (М. М. Фіцула) поділяють на первинні і вторинні. До *первинних* належать книги, документи, періодичні видання, спеціальні видання, а також джерела, які не публікують (архівні документи, депоновані рукописи, дисертації). До *вторинних* відносять різноманітні інформаційні видання: довідкову літературу, картотеки, каталоги, бібліографічні видання тощо.

Найважливішим джерелом масової науково-технічної інформації є книга, тому кожен студент повинен сформулювати вміння самостійно опрацювати її, передусім відшукавши ту літературу, яка б сприяла його навчанню і праці, поглибленню знань, формуванню вмінь і навиків. Цільову ж спрямованість читання студента визначає тема його самостійного завдання, тобто тема його творчого пошуку.

Для плідного, раціонального організування самостійної роботи студентів важливе значення має мотивація, оскільки ефективність самоосвіти залежить від низки умов, головною серед яких є стійка **мотивація**, тобто система мотивів, що визначає конкретні форми діяльності і поведінки людини. У психології **мотив** (від франц. *motif* – вигляд, форма) – це спонукальна причина дій і вчинків людини, внутрішні стимули до дії, що завжди пов'язані з певною метою, оскільки вони спрямовані на її досягнення. Основою мотиваційної діяльності людини є її різноманітні потреби. Внаслідок усвідомлення і переживання потреб первинних (вроджених) і вторинних (матеріальних і духовних) у людини виникають певні спонукальні дії, завдяки яким ці потреби задовольняються.

Мотиви, які впливають на нашу пізнавальну діяльність, досить різноманітні. За якісними показниками, та відповідно до мети їх поділяють на *три основні групи*:

- мотиви, для яких підставовими є широкі суспільні цілі, що ведуть до розуміння суспільно важливої власної діяльності, мотиви обов'язку;
- мотиви, що ґрунтуються на прагненні власного успіху. Важливими щодо мотивів власного успіху можуть бути як бажання отримати похвалу

від певної особи, так і бажання ствердитися у почутті власної переваги над іншими, втішити своє самолюбство, або відчутти радість успіху від завершення справи;

- мотиви, що випливають з пізнавальної потреби, з прагнення людини до пізнання нового та невідомого. Головним джерелом пізнавальних мотивів є сам процес навчання як різновид людської діяльності.

Всі вони тісно між собою взаємопов'язані, однак на певному етапі якась група стає провідною і підпорядковує собі інші. Саме мотиви впливають на процес самоосвіти, що полягає у свідомій самоорганізації процесу засвоєння знань, набуття необхідних навичок і сприяє розвиткові і вдосконаленню якостей, здібностей та вмінь особистості методами самовиховання, самонавчання.

Мотивація – система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотивами можуть бути: уявлення й ідеї, почуття й переживання, що виражають матеріальні або духовні потреби людини. Одну і ту ж саму діяльність можливо здійснювати з різних мотивів. Значення мотивів для поведінки, діяльності і формування особистості дуже велике.

Самостійне мотивування й обґрунтування дій, здатність вбачати об'єктивну основу власних вчинків і приймати адекватні рішення, складати програму дій виробляється внаслідок формування досвіду особистості, критичного оцінення зовнішніх впливів і власних можливостей. Крім того, самостійна особистість не лише обирає поставлені перед собою цілі щодо власного способу вирішення педагогічних задач, тобто проявляє ініціативу і має потребу приймати і реалізувати власні рішення. І що дуже важливо – після прийняття рішень самостійна особистість готова нести відповідальність за їхнє практичне втілення, тобто за свої дії, в основі яких є впевненість у їхній правильності та своєчасності. Водночас така особистість здатна визнавати свої помилки, якщо дійсність свідчить про те, що вона врахувала не всі обставини, чинники, факти у процесі прийняття рішень. На підставі самокритичного

аналізу, рефлексії студент приймає все більш адекватні рішення, що ведуть до розв'язання проблеми.

Важливою умовою ефективності самоосвіти, крім мотивації, є володіння студентами раціональними прийомами самостійної роботи у процесі підготування до лекційних, практично-семінарських занять, практичної та лабораторної робіт, колоквиуму, заліку та екзамену, написання курсової та дипломної робіт тощо.

Водночас самостійна робота студентів – це метод, спосіб, організаційна форма навчання, засіб включення студентів у навчальну діяльність, для якої характерним є чітко сформульовані завдання; засіб організування та вироблення студентами визначеної стратегії навчальної діяльності та ін. Оскільки самостійна робота студентів разом з аудиторною становить собою одну з форм навчального процесу і є його суттєвою складовою, то для її успішної реалізації необхідні планування й контроль з боку викладачів, а також планування обсягу самостійної роботи в навчальних планах спеціальностей профілюючими кафедрами, навчальною частиною, методичними службами вищих навчальних закладів. З огляду на сказане, в кожному ВНЗ, на кожному курсі ретельно підбирають матеріал для самостійної роботи студентів під керівництвом викладачів, а також складають графіки самостійної роботи на семестр з додатком семестрових навчальних планів і навчальних програм. Основою самостійної роботи є науково-теоретичний курс, комплекс отриманих студентами знань. При розподілі завдань для самостійної роботи студенти отримують інструкції для їхнього виконання, методичні вказівки, необхідні дидактичні матеріали, перелік необхідної літератури тощо.

Самостійна навчально-пізнавальна діяльність студента над засвоєнням матеріалу може відбуватися в кабінетах, лабораторіях, бібліотеці, Інтернеті, в домашніх умовах. Результати засвоєння студентами матеріалу виносять на підсумковий контроль паралельно з навчальним матеріалом, який опрацьовують студенти в процесі проведення викладачем занять. Важливу

роль в організуванні самостійної роботи студентів відіграють групові та індивідуальні консультації, які проводять викладачі.

Самостійна робота починається з визначення мети, навчальних завдань, визначення контрольного обсягу матеріалу відповідно до навчальної програми і консультації викладача. Ефективність самостійної роботи залежить від контролю, який включає поетапний самоконтроль та підсумковий контроль і здійснює його викладач.

Отже самостійність особистість може розвивати лише за умови організування певної діяльності, у прийнятті рішень, відстоюванні їхніх ключових позицій і отриманні відповідних результатів. Унаслідок здійснення цієї діяльності відбуваються зміни в самій особі студента, які виражаються конкретними способами прийняття рішень і розвитку певних якостей особистості.

Своєю чергою такий процес є підставою для ефективних самостійних дій, що зорієнтовані на адекватні обставини, зумовлені змістом завдань, які вирішує студент. Вищим творчим рівнем розвитку самостійності майбутнього спеціаліста є потреба постійно ставити перед собою нові цілі та завдання, спрямовані на вихід за межі заданого, на пошук і відкриття нових закономірностей, способів та методів їхнього розв'язання.

Для успішного й ефективного організування самостійної роботи необхідно дотримуватися її чіткої структури.

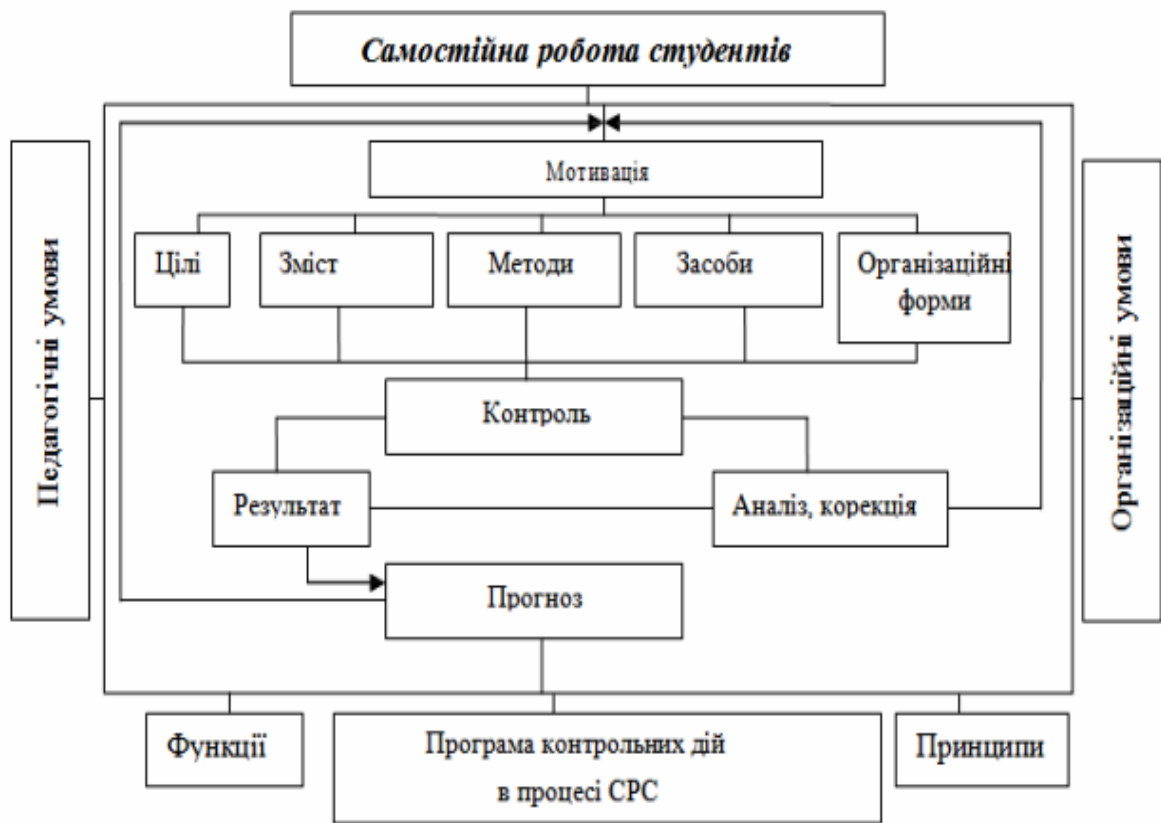

Рис. 1. Структура самостійної роботи

Згідно з науково-педагогічними дослідженнями умовно виділяють чотири рівні самостійно-пізнавальної роботи студентів:

1. *Копіювальні дії*: студенти навчаються за заданим взірцем, ідентифікують об'єкти й явища, їх впізнають порівнюючи з відомими взірцями. На цьому рівні відбувається підготовка студентів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

2. *Репродуктивна діяльність* з відтворення інформації про різні властивості об'єкта дослідження, що зазвичай не виходить за межі певного рівня розвитку пам'яті. На цьому рівні вже починається узагальнення прийомів та методів навчально-пізнавальної діяльності, їхнє перенесення на вирішення більш складних, але типових завдань.

3. *Продуктивна діяльність*: самостійне застосування набутих знань для вирішення завдань, що виходять за межі відомого взірця, для чого необхідно формулювати індуктивні і дедуктивні висновки.

4. *Самостійна діяльність* при вирішенні завдань у зовсім нових ситуаціях, умовах під час складання нових програм щодо прийняття рішень, вироблення аналогового мислення тощо.

Правильне організування самостійної роботи студента і забезпечення умов успішного її перебігу – це не лише базова, наукова, а й відповідна педагогічна кваліфікація викладача, вміння його педагогічно доцільно активізувати пізнавальні сили студентів у навчальному процесі.

Для того, щоб самостійна робота давала плідні результати, її необхідно планувати, організовувати, поєднуючи з іншими формами навчання. Важливо при організуванні самостійної роботи ретельно підбирати (викладачами і кафедрою) зміст та обсяг навчального матеріалу для самостійного опрацювання студентами.

Положенням про організування навчального процесу у вищій школі передбачено, що самостійна робота студентів має становити не менше $1/3$ і не більше $2/3$ загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни. Ця кількість дає змогу розвивати пізнавальну активність, формувати самостійність як рису особистості, здатність до творчого розв'язання нестандартних професійних завдань, уміння приймати рішення і нести за них відповідальність (співвідношення часу, який відводиться на аудиторну і самостійну роботу, в усьому світі становить $1/3,5$).

Отже, самостійна особистість не лише вирішує поставлені перед нею завдання у процесі навчання, а й ставить перед собою нові креативні цілі, стає ініціативною і має потребу приймати і здійснювати власні рішення.

Прийнявши рішення, самостійна особа готова нести відповідальність за свої дії, в основі яких є впевненість у їхній правильності та своєчасності. Отже, самостійна діяльність студента – це інтегрована якість особистості, що полягає у здатності й потребі не лише приймати й реалізовувати рішення з власної ініціативи, а й нести за них відповідальність.

У вищому навчальному закладі використовують різні види самостійної роботи студентів: підготовка до практично-семінарських занять, лекцій,

лабораторних робіт, різних видів виробничої і педагогічної практик, заліків, іспитів, виконання різноманітних завдань, написання рефератів, курсових робіт і проектів, виконання дипломного проекту, бакалаврських і магістерських робіт тощо.

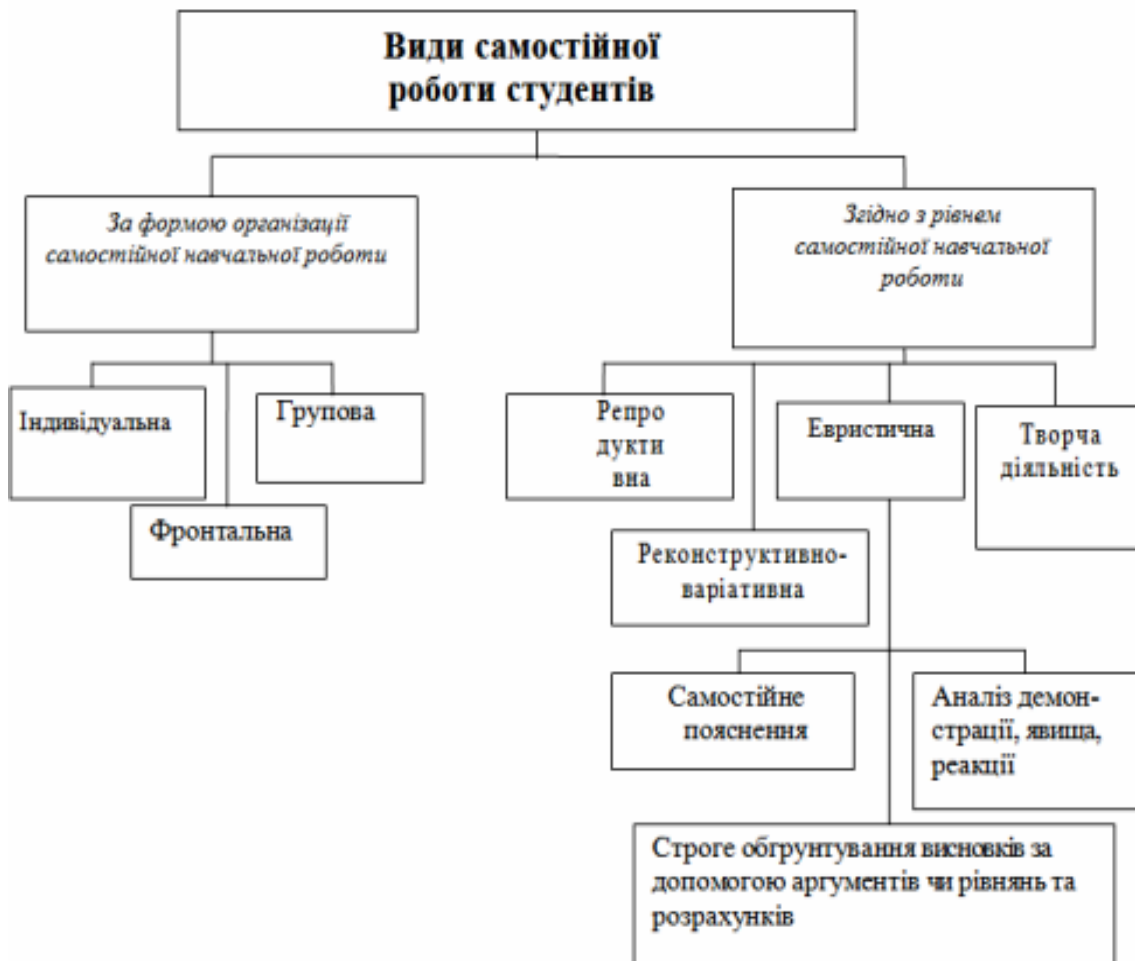

Рис. 2. Види самостійної роботи студентів

Самостійну навчально-пізнавальну діяльність студентів класифікують за різними критеріями.

І. З огляду на місце і час проведення, характер керівництва нею з боку викладача і спосіб здійснення контролю за її результатами виділяють (М. М. Фіцула):

1. Самостійну роботу студентів під час аудиторних занять;
2. Позааудиторну самостійну роботу (самостійні заняття студентів);
3. Самостійну роботу студентів під контролем викладачів (індивідуальні заняття з викладачем).

II. За рівнем обов'язковості виконання (В Буряк):

1. Обов'язкову, що передбачена навчальними планами і робочими програмами (виконання традиційних домашніх завдань, написання і захист курсових, дипломних робіт, виконання завдань виробничої та педагогічної практик);

2. Бажану, а саме: наукову і дослідницьку роботу студентів, яка полягає у самостійному проведенні досліджень, збиранні наукової інформації, її аналізі, участь у роботі студентського товариства (підготування доповідей, тез, статей, праця у гуртках, участь у конференціях, читаннях);

3. Добровільну, що означає роботу в позааудиторний час, участь у внутрікафедральних, міжкафедральних, міжфакультетських, міжвузівських, всеукраїнських олімпіадах, вікторинах, конкурсах тощо.

III. За видами діяльності:

1. Навчально-пізнавальну (через мислення, синтез, аналіз, узагальнення, систематизацію тощо);

2. Професійну (конкретні дії студента, що імітують виробничу діяльність).

IV. За рівнем мотивації:

1. Самостійну роботу *низького рівня* (викладач спонукає студента до самостійних дій, допомагаючи йому практично і постійно контролюючи виконання);

2. Самостійну роботу *середнього рівня* (студент працює самостійно, контролюючи самого себе, однак викладач спонукає його до діяльності);

3. Самостійну роботу *високого рівня* (студент виконує завдання і самостійно контролює свої дії).

V. За цільовим призначенням:

1. Вивчення нового матеріалу: читання та конспектування літературних джерел, здобування нової інформації; перегляд відеозаписів; прослуховування лекцій магнітних записів; інші види занять.

2. Поглиблене вивчення матеріалу: підготовка до контрольних, практичних, лабораторних робіт, колоквиумів, семінарів; виконання типових задач; інші види занять.

3. Вивчення матеріалу з використанням елементів творчості: проведення лабораторних робіт з елементами творчості; розв'язання нестандартних задач; виконання розрахунково-графічних робіт і курсових проектів; участь у ділових іграх й вирішенні проблемних ситуацій; складання рефератів, доповідей, готування інформації на задану тему; інші види занять.

4. Вдосконалення теоретичних знань і практичних навичок в умовах виробництва: навчальні практикуми, робота на відділеннях кафедр; усі види практик; дипломне проектування; інші види занять (рис.3).

Отже, самостійна робота сприяє:

- поглибленню і розширенню знань у студентів;
- формуванню інтересу до пізнавальної діяльності;
- оволодінню прийомами процесу пізнання;
- розвиткові пізнавальних здібностей;
- надає процесові пізнання творчого діяльнісного характеру.

У вищих навчальних закладах самостійна, навчально-пізнавальна діяльність студентів відбувається в процесі аудиторної та поза аудиторної роботи

Оскільки самостійна робота має діяльнісний вимір, тому у її структурі можна виділити компоненти, які характерні для діяльності як такої: мотиваційні етапи, постановка конкретної задачі, вибір способів виконання, виконавська діяльність, контроль за нею.

Рис. 3. Види робіт, які виконують студенти у процесі самостійної навчально-пізнавальної діяльності

У зв'язку з цим виділяють педагогічні умови, що забезпечують успішне виконання самостійної роботи:

1. Умотивованість навчального завдання.
2. Чітка постановка пізнавальних завдань.
3. Алгоритм, метод виконання роботи, знання студентом способів її виконання.

4. Чітке визначення викладачем форм звітності, обсягу роботи, термінів її подання.

5. Визначення видів консультативної роботи.

6. Критерії оцінення, форми звітності тощо.

7. Види і форми контролю (модульні контролю, тести, семінари, практикуми, контрольні роботи тощо).

Завдання до самостійної роботи студенти виконують використовуючи опорні дидактичні матеріали, які дають змогу коректувати роботу студентів і вдосконалювати її якість. Такий самостійний вид діяльності включає відтворюючі та творчі процеси в діяльності студента. Залежно від цього розрізняють три *рівні* самостійної діяльності студентів:

1. Репродуктивний рівень. Передбачає тренувальні самостійні роботи, які виконують за взірцем: вирішення задач, заповнення таблиць, схем тощо. Пізнавальна діяльність студента проявляється у пізнанні, осмисленні, запам'ятовуванні, закріпленні знань, формуванні вмінь, навичок.

2. Реконструктивний рівень. У процесі таких робіт відбувається перебудова рішень, складання плану, анотацій, тез, реферування наукової і навчальної літератури.

3. Творчий, пошуковий рівень. Потребує аналізу проблемної ситуації, одержання нової інформації, осмислення її, пошуку нових нестандартних методів вирішення навчальної проблеми: творчі роботи, есе, навчально-дослідні завдання, курсові та дипломні проекти.

Для успішного організування та ефективного функціонування самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів необхідні: а) комплексний підхід до організування самостійної роботи з усіма формами аудиторної роботи; б) поєднання всіх рівнів (типів) робіт; в) забезпечення контролю за якістю виконання роботи (вимоги, консультації, рекомендації); г) застосування різних форм контролю.

Сьогодні у педагогіці вищої школи виокремлюють дві взаємопов'язані підсистеми в організуванні самостійної роботи студентів – *систематичну*

самостійну роботу (розподілену за днями і з невеликими обсягами опрацювання інформації) й *акордну* (комплексну і тривалу за часом).

Такий поділ відображає ритм роботи вищої школи і на ньому може ґрунтуватися її планування, організування та управління нею. Його доцільно розглядати в нерозривній єдності *репродуктивного, реконструктивного і творчого* варіантів самостійних робіт, а також ураховуючи їхні відповідні функції.

Основними **функціями самостійної роботи** студентів є: пізнавальна, самостійна, прогностична, коригуюча та виховна. *Пізнавальна функція* визначається засвоєнням студентом систематизованих знань з дисциплін. *Самостійна функція* – це формування вмінь і навиків, самостійного їхнього оновлення і творчого застосування. *Прогностична функція* є вмінням студента вчасно передбачати й оцінювати як можливий результат, так і саме виконання завдання. *Коригуюча функція* визначається вмінням вчасно коригувати свою діяльність. *Виховна функція* – це формування самостійності особистості як риси характеру.

Отже, самостійну навчальну діяльність студентів пов'язують з такими **функціями**, які ґрунтуються на загальнопедагогічних функціях (освітній, навчальній, виховній, розвивальній):

1. Оптимального засвоєння навчального матеріалу.
2. Розвитку у студентів інтелектуальних, природних і духовних здібностей.
3. Оволодіння методами сучасної навчально-пізнавальної діяльності.
4. Розвитку потреби у кожного студента в самоосвіті, в саморозвитку і безперервному самовдосконаленні.

Зміна концептуальної основи й розширення функцій самостійної роботи студента не тільки сприяє зростанню її важливості, а й зумовлює зміну у взаємовідносинах між викладачем і студентом як рівноправними суб'єктами навчальної діяльності, тобто коригує всі психолого-педагогічні (організаційні, методичні) засоби забезпечення самостійної роботи студентів.

Усе це ставить вимоги до пошуків таких форм навчальної роботи у ВНЗ, коли допомога і контроль з боку викладача не пригнічуватимуть ініціативи студента, а привчатимуть його самостійно вирішувати питання організування, планування, контролю за своєю навчальною діяльністю, виховуючи самостійність, як особисту рису характеру.

Самостійна робота студентів з кожної дисципліни навчального плану має забезпечити: *системність знань; мобільність і критичність мислення; володіння засобами оброблення навчальної і наукової інформації; здатність до творчої праці.*

Вирішальне значення для ефективного організування самостійної роботи має ретельний добір змісту та обсягу навчального матеріалу, пропонуваного для самостійного опрацювання студентами. У базових навчальних планах на самостійну роботу студентів відводять близько 50% усього обсягу навчальної роботи. Важливо також диференціювати навчальні завдання для самостійної роботи студентів, відповідно до загального розвитку, зацікавленості предметом і рівня фахового розвитку в певній предметній галузі.

Для організування та успішного виконання самостійну роботу студентів важливо правильно структурувати з огляду на конкретну мету і завдання. У зв'язку з цим в структурі самостійної роботи виокремлюють такі **компоненти:**

- *орієнтаційно-мотиваційний* (передбачає роботу, спрямовану на усвідомлення студентами мети конкретної діяльності та зорієнтованість на виконання самостійної роботи);
- *інструктивно-настановчий* (охоплює процес ознайомлення студентів з навчальним матеріалом, визначення конкретних завдань, обсяг роботи тощо);
- *процесуальний* (пов'язаний з безпосереднім виконанням студентами самостійної роботи);
- *корекційний* (передбачене надання допомоги студентам у подоланні труднощів і виправленні помилок);

- *контрольно-оцінювальний* (полягає у контролюванні процесу самостійної роботи студентів: викладач аналізує характер, зміст, повноту, доцільність вибору студентами способів діяльності та оцінює їх).

У процесі самостійної роботи студенти повинні не лише вміти працювати без сторонньої допомоги, а й розв'язувати цілісні задачі, що складаються із найважливіших **компонентів діяльності людини**:

- усвідомлення і формулювання проблем і завдань;
- визначення цілей і складання плану;
- аналізу, прогнозування і прийняття рішення, його практичної реалізації;
- контролю й оцінення процесу та результатів діяльності;
- постановки нових цілей і завдань, спрямованих на вдосконалення навколишніх і самих себе.

Якщо немає якогось компонента, то можливо сформувати самостійність як особистісну рису майбутнього фахівця. Важливим аспектом наукового організування самостійної роботи є техніка пошуку науково-технічної інформації і тих можливостей, які дає використання всіх джерел інформації за фахом; уміння вибирати найраціональнішу схему пошуку відповідно до завдань і умов діяльності; навички використання допоміжних матеріалів і бібліографічних джерел тощо.

Для успішного організування самостійно-пізнавальної діяльності студентів важливе значення має врахування таких **вимог**:

- здійснення планування з урахуванням фізичних затрат часу на самостійну роботу з метою запобігання перевантаження студентів;
- впровадження нових інформаційних освітніх технологій для науково-методичного забезпечення самостійної роботи студентів;
- написання рекомендацій щодо впровадження таких організаційних форм і методів, які б активізували самостійну роботу студентів;

- визначення вимог та критеріїв оцінювання різних видів самостійної роботи.

Одним з головних аспектів організування самостійної роботи є розроблення форм і методів контролю за самостійною роботою студентів. Відомо, що самостійна особистість не тільки приймає рішення, а й контролює процес їхньої реалізації, самокритично оцінює свою діяльність, коригує її у разі необхідності та домагається поставлених цілей, відповідає за них. У процесі контролю за самостійною роботою слід пам'ятати, що головним чинником є сама її діяльнісна структура, передусім її мотиви, цілі, тобто основним об'єктом самостійної роботи, який підлягає контролю, є знайдені і випробувані студентом шляхи пошуку, постановки і розв'язання проблеми. Контроль за самостійною діяльністю студентів виконує дві **функції**: *коригувальну* (полягає у своєчасному виявленні помилок) і *стимулювальну* (є своєрідним стимулом до діяльності).

Навчальний матеріал дисципліни, передбачений робочим навчальним планом виносять на підсумковий контроль разом з навчальним матеріалом, який було опрацьовано при проведенні аудиторних навчальних занять. Контроль за самостійною роботою студентів включає:

1. Відповідь на контрольні або тестові питання.
2. Перевірку конспекту.
3. Перевірку рефератів.
4. Перевірку розв'язаних задач.
5. Перевірку розрахунків.
6. Перевірку виконаних графічних вправ і завдань.
7. Перевірку виконаних індивідуальних завдань.

Для самостійного опанування навчальною інформацією з дисципліни викладачі кафедри розробляють методичні матеріали різного рівня і призначення (тобто дидактичне забезпечення) водночас передбачають можливість проведення самоконтролю з боку студента.

Наукові підходи до організування самостійної роботи.

Науково-дослідна робота студентів

Наукове організування самостійної роботи студентів впливає із завдань навчально-виховного процесу вищої школи і сприяє підготовці висококваліфікованих спеціалістів. Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів ґрунтується на наукових засадах, оскільки провідною вимогою до підготовки майбутніх фахівців є всебічний розвиток їхніх творчих здібностей та дослідницьких умінь. *Наукове організування самостійної роботи студентів* – це система заходів з запровадження досягнень науки і передового педагогічного досвіду з метою підвищення її ефективності. Воно дає змогу спостерігати явища та збирати факти, проникати в сутність явища і пов'язувати в єдине ціле різні, на перший погляд, процеси; узагальнювати, розширювати і поглиблювати знання; організовувати науковий експеримент і робити на його основі правильні висновки; мислити аналогіями, передбачати, фантазувати, моделювати, діагностувати тощо.

Важливим напрямом наукового організування самостійної роботи є техніка пошуку нової інформації, тобто вироблення чіткого уявлення про загальну систему науково-технічної інформації і тих можливостей, які передбачає використання всіх джерел інформації; знання про всі джерела інформації за майбутнім фахом студента; уміння вибирати найраціональнішу схему пошуку знань відповідно до цілей, завдань і умов діяльності; навички використання бібліографічних і допоміжних матеріалів.

Метою *науково-дослідної роботи студентів (НДРС)* є розвиток у майбутніх фахівців і науковців нахилів до пошуково-дослідної діяльності, до творчого розв'язання навчально-виховних завдань в освітніх закладах, формулювання умінь і навичок застосування дослідницьких методів для розв'язання практичних питань навчання і виховання. Науково-дослідна робота студентів охоплює два взаємопов'язані аспекти: 1) студенти вчаться застосовувати складові дослідницької діяльності, організуванню і методикам

наукової творчості; 2) наукові дослідження, які здійснюють студенти під керівництвом професорсько-викладацького складу.

Для цього виду діяльності у вищих навчальних закладах характерна єдність цілей і напрямів навчальної, наукової і виховної роботи, тісна взаємодія всіх принципів, форм, методів наукової роботи, які реалізуються в навчальному процесі та в позааудиторній роботі. Такий підхід забезпечує безперервну участь студентів у науковій роботі упродовж всього навчання у вищому навчальному закладі.

Науково-дослідну діяльність відповідно до *змісту і характеру* визначають за:

- *проблематикою науково-дослідної і науково-методичної роботи кафедр, факультетів, вищого навчального закладу загалом;*
- *тематикою досліджень, які здійснюють кафедри у творчій співпраці з виробництвом, установами й організаціями;*
- *умовами дослідної роботи студентів, наявністю відповідної матеріально-технічної бази дослідження, можливостями доступу до необхідної наукової інформації, комп'ютерним забезпеченням, наявністю кваліфікованого наукового керівництва (Н. І. Мачинська).*

Науково-дослідну роботу студентів поділено на три основні *види* залежно від змісту і характеру її проведення: *1) науково-дослідна робота студентів, яка передбачена навчальними планами і програмами та є обов'язковою; 2) науково-дослідна робота студентів, що доповнює навчальний процес (поза межами безпосередньої освітньої програми);*

3) дослідження, які студенти проводять в позааудиторний час разом з науковцями вищої школи.

Основними формами науково-дослідної роботи студентів у вищому навчальному закладі можуть бути: студентські науково-дослідні гуртки, творчі проблемні групи, науково-дослідна робота студентів на базі навчально-виховних закладів, участь у студентських олімпіадах, наукових конференціях і конкурсах різного рівня (університетських, регіональних, всеукраїнських та

міжнародних), у психолого-педагогічних дослідженнях, що проводять кафедри ВНЗ, міжнародних програмах, конкурсах, грантах; науково-дослідна робота на базі інших вищих шкіл, виконання пошуково-дослідницьких проектів під час написання курсових, дипломних і магістерських робіт.

У процесі організування науково-дослідної роботи студентам надається допомога в проведенні досліджень, поданні завершених робіт на конкурси і виставки, публікації та впровадженні результатів психолого-педагогічних досліджень у навчально-виховний процес. Рада з науково-дослідної роботи студентів, яка функціонує у вищій школі, сприяє в оформленні заявок на самостійні студентські винаходи.

Разом з цим, досвід організування науково-дослідної роботи студентів засвідчив, що сучасні умови й економічна ситуація в країні потребують модернізації та динамічного вдосконалення науково-пошукової діяльності, використання нових методичних підходів, організаційних форм та позитивних стимулів, обов'язкового аналізу й упровадження передового досвіду в практику роботи з обдарованою молоддю.

Водночас у передових вищих навчальних закладах перебудовують систему організування науково-дослідної роботи студентів, яка здійснюється відповідно до нових умов управління та розвитку вищих педагогічних закладів освіти, ґрунтується на використанні багаторічного вітчизняного й зарубіжного досвіду і спрямована на забезпечення високого рівня підготовки фахівців за світовими стандартами педагогічної освіти.

Важливу роль у формуванні творчого потенціалу майбутніх педагогів відіграє їхня участь в організованій і систематичній науково-дослідній роботі. *Отже, науково-дослідну роботу студентів слід трактувати як складову професійної підготовки, коли передбачено навчання студентів методології і методики дослідження, а також систематичну участь у дослідницькій діяльності, озброєння технологіями і вміннями творчого підходу до дослідження певних наукових проблем.*

Зміст і структура науково-дослідної роботи зумовлюють поступове зростання обсягу і складності набутих студентами знань, умінь і навичок у процесі виконання ними наукової роботи, забезпечуючи послідовність її засобів і форм відповідно до логіки і послідовності навчального процесу. Зміст і характер НДРС визначають за:

- проблематикою науково-дослідної і науково-методичної діяльності кафедр, факультетів, навчального закладу;
- тематикою досліджень, які здійснюють кафедри у творчій співпраці із закладами освіти;
- умовами дослідної роботи студентів, наявністю бази дослідження, можливостями доступу до необхідної наукової інформації, наявністю комп'ютерної техніки, забезпеченням науково-дослідної роботи студентів кваліфікованим науковим керівництвом.

Сучасна система навчально-наукової діяльності вищого навчального закладу – особистісно-зорієнтована, тобто спрямована на виховання наукової культури особистості з максимально можливою індивідуалізацією, створенням умов для саморозвитку, утвердженням професійної етики. У вищих навчальних закладах має бути створене таке наукове середовище, яке б сприяло формуванню і розвитку у студентів дослідницьких умінь, залучення їх до активної самостійної наукової діяльності. У належному організуванні та проведенні науково-дослідної роботи з майбутніми фахівцями вищої школи важливу роль має відігравати системний підхід, суть якого полягає у скоординованих чітких навчальних планах спеціальності, переорієнтації вищого навчального закладу на потребу науково-методичного забезпечення циклів дисциплін гуманітарної, природничо-наукової, загальноекономічної та професійно-зорієнтованої підготовки, самостійної роботи студентів, створенні положення про науково-дослідну роботу студентів.

На думку фахівців у перелік групи завдань, які необхідно підготувати викладачам для виконання студентами самостійної навчальної роботи, до кожного тематично-змістового модуля необхідно ввести і модульно-

розвивальні завдання, за результатами виконання яких, викладач має можливість правильно та об'єктивно оцінити, визначити і охарактеризувати рівень якості засвоєння знань і завдання для стимулювання творчої активності магістрантів. За умови виконання завдань малими творчими групами, а не поодиноким виконанням, аналіз визначення рівня засвоєння навчального матеріалу буде складнішим, але його можливо визначити на семінарсько-практичних заняттях, під час розгляду виконаних модульно-розвивальних завдань кожною творчою групою та роботи аналітичної групи – „критиків”. У процесі проведення заняття групи міняються ролями, що дає змогу поглибити та уточнити знання студентів, а також є важливим моментом запровадження в навчальний процес активних методів і форм навчання. Використання в навчальному процесі модульно-розвивальних завдань дає можливість магістрантам більш поглиблено і ґрунтовно засвоювати навчальний матеріал, формувати вміння свідомо оперувати педагогічною термінологією, отримуючи змістово-логічну цілісність і завершеність нових знань, закріплення вже відомих.

Виконання магістрантами модульно-розвивальних завдань, які можуть виконуватись як самостійно окремими студентами так і підгрупами, формує вміння і навички самоосвіти, відповідну мотивацію і розуміння навчального матеріалу завдяки широкому використанню навчально-методичної літератури, конспектів з лекційного курсу, додаткових дидактичних матеріалів тощо.

Розв'язання таких завдань забезпечує активність навчальної діяльності студентів в аудиторній і позааудиторній роботі. За таких умов у них формується творчий підхід при прийнятті рішень, вміння формулювати і застосовувати наукові обґрунтування, свідомо використовувати педагогічну термінологію, деталізувати деякі поняття з метою інтенсифікації процесу навчання та поглиблення знань. Водночас суть функції педагога полягає в інформаційно-консультативній та координувальній роботі.

Виконання студентами модульних завдань значно впливає на збагачення й уточнення багатьох наукових понять, вирішення яких здійснюють магістранти в творчих групах, що стимулює їхню активність. Зазначимо, що використання розвивальних освітніх систем відображає об'єктивну потребу у певному типі навчальної діяльності, а така система буде ефективною лише тоді, коли внаслідок процесу оволодіння особистістю всіма надбаннями сучасної науки з'являться механізми для культурного і професійного саморозвитку і самовдосконалення, коли цей процес сприятиме переорієнтації освіти на сучасні технології навчання.

Використання в навчальній роботі модульно-розвивальних завдань є важливим засобом упровадження сучасних педагогічних технологій освіти і забезпечує високу якість засвоєння навчального матеріалу, сприяє розвитку логічного мислення, творчих здібностей та активного вмотивованого процесу засвоєння знань. Модульно-розвивальні завдання також є важливим засобом пізнавальної наукової діяльності, що визначає ефективність широкого застосування різноманітних форм, методів і засобів навчання у вищій школі.

Науково-дослідна робота студентів у вищому навчальному закладі здійснюється за трьома основними напрямками: науково-дослідна робота у навчальному процесі; науково-дослідна робота студентів у позанавчальний час; науковоорганізаційні заходи: конференції, конкурси, олімпіади тощо.

Науково-дослідна робота студентів у навчальному процесі є обов'язковою, вона визначена навчальними планами спеціальностей. Мета цього виду діяльності – формувати науковий світогляд, сприяти молодим дослідникам в опануванні методологією і методами наукового пошуку. Її ефективність залежить від скоординованості всіх компонентів системи професійної підготовки, спрямованості мотиваційної сфери студента на дослідницький пошук з першого до випускного курсу, особистісно-діяльнісного підходу до навчання. Виконання науково-дослідної роботи у процесі вивчення навчальних дисциплін відбувається при оптимальному співвідношенні репродуктивних і творчих завдань, індивідуальних і

колективних форм організування процесу навчання, максимальному насиченні занять ситуаціями спільної творчої діяльності. Науково-дослідна робота студентів у позанавчальний час є продовженням навчально-дослідницької і є ефективним засобом об'єктивного вияву обдарованої студентської молоді, реалізації її творчих здібностей, стимулювання потреби у творчому оволодінні знаннями, активізації навчально-пізнавальної діяльності. Серед форм наукових досліджень, до яких залучаються студенти в позанавчальний час, виділяють гуртки, проблемні групи, дискусійні клуби тощо.

Початковою формою позааудиторної наукової роботи є предметні *гуртки*, метою яких є ознайомлення з проблематикою науки, глибше вивчення окремих питань цієї науки, опанування принципів, методів, прийомів ведення наукової роботи, формування у студентів основних навичок, необхідних для самостійної роботи. Студенти старших курсів працюють у проблемних групах під керівництвом викладача, критично аналізують відомі наукові концепції, збирають і обробляють емпіричний матеріал, опановують методологію і логіку наукового дослідження.

Початковою школою наукового зростання майбутнього фахівця є прищеплення інтересу до наукової роботи, тому доцільно створювати сьогодні у вищих школах студентські наукові гуртки з різних напрямків наукової діяльності, де студенти вчаться аналізувати наукові джерела, готувати наукові доповіді, виступати з доповідями перед аудиторією. На старших курсах їх залучають до виконання наукових тематик кафедр, під час виконання бакалаврської та магістерської роботи. У процесі науково-дослідної діяльності студенти спілкуються з науковцями, ознайомлюються з сучасними напрямками науки, а підсумки такої творчої роботи реалізують на різноманітних конференціях, конкурсах та олімпіадах, як у вищій школі, так і за її межами. На думку керівників науково-дослідної роботи, кращі студенти повинні мати постійну і відчутну мотивацію щодо відмінного навчання,

творчих наукових пошуків, досягнення високих пізнавальних результатів, які виходять за межі середнього студентського стандарту.

У межах навчального процесу науково-дослідна робота є обов'язковою для кожного студента й охоплює майже всі форми навчальної роботи:

- написання рефератів з конкретної наукової теми у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного і психолого-педагогічного циклів, фундаментальних і професійно зорієнтованих, спеціальних дисциплін, курсів спеціалізації та за вибором;
- виконання нетипових завдань дослідницького характеру під час різних видів практики, індивідуальних завдань тощо;
- розроблення методичних матеріалів з використанням дослідницьких методів (педагогічний експеримент, анкетування, бесіда, інтерв'ю, педагогічне спостереження, соціометрія тощо);
- підготовка і захист курсових, дипломних робіт, теми яких дотичні до науково-дослідної проблематики кафедри.

Отже, у вищих навчальних закладах сьогодні функціонують два **основні види науково-дослідної роботи** студентів: *навчальна науково-дослідна робота, передбачена навчальним планом вищого навчального закладу, і науково-дослідна робота студентів, яка здійснюється під керівництвом професорсько-викладацького складу.*

Якісне організування науково-дослідної і навчально-дослідної роботи студентів у межах навчального процесу вищої школи не лише сприяє поглибленому засвоєнню ними навчальних дисциплін, а й дає змогу їм виявити свою індивідуальність, проявити самостійність, сформулювати власні думки і позиції щодо конкретної дисципліни.

Важливим чинником підвищення якості й ефективності професійної підготовки майбутніх спеціалістів у вищій школі є організування навчально-дослідної і науково-дослідної роботи студентів, які сприяють розвитку активності, ініціативи, допитливості, творчого мислення, передбачають

індивідуальний підхід до навчання, а також формують прагнення до самостійного творчого пошуку і самореалізації особистості студента.

Науково-дослідна робота студентів може здійснюватися і поза навчальним процесом, є важливим засобом формування висококваліфікованого спеціаліста. З цією метою передбачають:

- участь студентів у роботі наукових гуртків, творчих секцій, лабораторій, проблемних гуртків тощо;
- написання самостійних творчих робіт: статей, доповідей, тез, анотацій, рецензій, інших публікацій.
- участь студентів у виконанні госпрозрахункових і держбюджетних наукових тем, проведення наукових досліджень у межах творчої діяльності кафедр, факультетів, вищих навчальних закладів;
- роботу у студентських культурно-освітніх та інформаційно-аналітичних центрах, культурно-освітніх клубах, організування перекладацьких бюро, юридичних консультацій, центрів вивчення іноземних мов та ін.;
- лекторську, рекламну, консультативну діяльність тощо.

Серед форм організування позанавчальної студентської науково-дослідної роботи найпопулярнішими сьогодні є: наукові гуртки, центри, студії, секції, проблемні гуртки, наукові клуби, кожен з яких функціонує як невеликий студентський колектив, що працює над однією або кількома спорідненими науковими проблемами, актуальними для ефективного розвитку сучасного суспільства. Такі об'єднання творчої студентської молоді працюють зазвичай за планами, складеними на семестр або навчальний рік, часто у співпраці з викладачами.

З метою підвищення ефективності науково-дослідної діяльності студентів у деяких вищих навчальних закладах пропонують спеціальне вивчення курсу (або спецкурсу) з основ організування та методики проведення студентських наукових досліджень, орієнтованих на спеціальні дисципліни і фахові методики. Такий підхід дає можливість ознайомити студентів зі

специфікою методів дослідження науки і ґрунтовно підготувати їх до якісного проведення самостійних наукових досліджень.

Якість виконання науково-дослідної роботи студента-магістра залежить від його готовності до її організування і проведення. Під *готовністю* розуміють інтегральну якість, що відображає здатність особистості під керівництвом викладача організувати власну науково-дослідну діяльність у процесі навчання. Виділяють чотири рівні готовності студентів до такої діяльності: дуже низький, низький, достатній, високий (С. С. Вітвицька).

Дуже низький рівень готовності характерний для студентів, у котрих немає зацікавленості в науково-дослідному пошуку і діяльності. Основний мотив виконання наукової роботи у таких студентів – необхідність отримати оцінку, а дослідницьку роботу вони вважають зайвою. Серед цих студентів більшість з низьким, іноді з середнім рівнем розвитку творчих можливостей.

На *низькому рівні* готовності виділяються студенти, котрі проявляють певний інтерес лише до окремих проблем, або питань і мають середній рівень розвитку творчих можливостей. Такі студенти допускають помилки в логіко-змістовній формі дослідження, а виклад його результатів має реферативний характер. Такі студенти майже не бажають займатися науково-дослідною роботою.

Достатній рівень готовності засвідчує наявність у студентів інтересу до наукової роботи, добре володіння більшістю дослідницьких і деяких загальнонаукових умінь, знання сутності науково-дослідної діяльності. Вони зазвичай викладають матеріал у реферативно-аналітичній, іноді творчій формі. Такі студенти бажають стати дослідниками.

Високий рівень готовності характеризує потребу студентів у науково-дослідній діяльності, знання її суті і вміння самостійно виявляти всі її характерні ознаки, володіння дослідницьким і загальнонауковим інструментарієм. Роботи таких студентів мають творчий стиль, а самі студенти відрізняються від інших високим рівнем потенційних творчих можливостей.

Готовність студента до науково-дослідної діяльності включає такі компоненти: *творчі можливості, компетентність, оволодіння технологією наукового дослідження та викладу і захисту результатів наукового дослідження.*

Творчі можливості – це інтелектуально-творчі якості особистості, що сприяють успіху у творчій діяльності. Під поняттям *компетентність* студента щодо науково-дослідної діяльності розуміють спеціальні і загальнонаукові знання, загальнонаукові і дослідницькі вміння, які слугують методологічною основою для організування та проведення дослідження. *Володіння технологією наукового дослідження* дає змогу створити системний підхід до організування наукового дослідження. Цей творчий пошук як цілісний дидактичний процес поділяють на основні етапи: 1) пошук проблеми; 2) заглиблення у проблему; 3) збір інформації і об'єднання даних, які мають між собою логічні зв'язки; 4) інкубація, аналіз, осмислення, систематизація матеріалу; 5) усвідомлення, виникнення ідеї; 6) верифікація і застосування шляхом логічних роздумів, експерименту.

Відповідно до аналізу творчих робіт студентів магістратури виділяють декілька характерних для них рівнів творчості і науковості:

- *реферативний рівень* – стислий письмовий виклад основних положень теорії, наукових праць з проблеми дослідження (перший і другий рівні готовності студента до науково-дослідної роботи);
- *аналітико-реферативний* – стислий виклад на основі аналізу, творчого опрацювання науково-літературних джерел, аналіз явищ, фактів і їхнє теоретичне обґрунтування, систематизація, класифікація, узагальнення і на цій основі формулювання критичних зауважень і висновків (третій і четвертий рівні).

Характеристика основних видів самостійної роботи студентів

Одним з видів самостійної роботи студентів є підготування до семінарських і практичних занять.

Семінарське заняття (лат. *seminarium* – розсадник) – вид навчальних занять студентів, який передбачає самостійне вивчення студентами за завданням викладача окремих питань і тем лекційного курсу з наочним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді, повідомлення тощо (М. М. Фіцула). Семінарські заняття тісно пов'язані з лекційними та іншими формами організування навчальної роботи у ВНЗ і зорієнтовані на формування у студентів умінь і навичок самостійно здобувати знання. Також під семінарським заняття розуміють форму навчального заняття, за якої викладач організовує дискусію з завчасно визначених тем, до яких студенти готують тези відповідей або індивідуально виконані реферати-доповіді (З. Н. Курлянд). Виділяють *семінари-диспути (дискусії), семінари-практикуми, спецсемінари, просемінари, семінар-розгорнута бесіда, семінар-доповідь, семінар-розв'язування задачі, семінар-конференція, семінар-мозкова атака тощо*.

Практичне (грец. *prakticos* – діяльний) **заняття** – форма навчального заняття, коли педагог організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчального предмета й формує вміння та навички з їхнього практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідно сформульованих завдань (С. У Гончаренко). Практичні заняття відбуваються у навчальному закладі або в закладах, де студенти проходять практику, в аудиторіях або навчальних лабораторіях, оснащених необхідними технічними засобами навчання, обчислювальною технікою.

Часто практичні заняття трактують як форму навчального заняття, за якої викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння й навички

їхнього практичного застосування через індивідуальне виконання відповідно до сформульованих завдань.

Практичні заняття (або практичні вправи) найчастіше застосовують на початкових курсах навчання студентів, рідше – на старших курсах з метою вироблення у студентів навиків проектування, дослідницько-практичної діяльності.

Значною мірою практичні заняття забезпечують відпрацювання умінь і навичок прийняття рішень, що ґрунтуються на теоретичній основі, розвивають вміння аналізувати явища, узагальнювати факти, сприяють систематичній самостійній роботі у реальних умовах виробництва. Виділяють такі групи практичних робіт: *ознайомлювальні, підтверджувальні, частково-пошукові, дослідні*.

Отже, метою семінарських і практичних занять є створення необхідних умов для активного і творчого сприйняття навчального матеріалу, глибше і повніше засвоєння необхідних знань, формування наукового світогляду і педагогічного мислення а також використання теоретичних знань у майбутній практичній діяльності та в житті.

Практично-семінарські заняття є формою організування самостійної роботи студентів з поглибленим вивченням вузлових питань і колективним їхнім обговоренням, оцінюванням результатів цієї роботи. Часто їх називають основними формами самостійного індивідуального і групового досвіду засвоєння вмінь і навиків та досвіду творчої і дослідницької діяльності. Це передбачає відмову від традиційного інформаційного підходу, зорієнтованого на передавання знань від викладача до студента, і перехід до інноваційного, в якому панує дух ініціативи, активності, творчості, плюралізм думок, оцінок, явищ, фактів.

Істотною особливістю сучасного семінарського чи практичного заняття є організування дискусії, полеміки, диспуту (вміння бачити протиріччя в науці і розв'язувати їх), аналіз і вирішення проблемних питань, а також створення

навчально-ігрової, імітаційної ситуацій, які мають професійно-педагогічну спрямованість.

У процесі таких занять викладач здійснює керівництво розвитком творчого мислення студентів при максимальному ступені їхньої самостійності та ініціативи, застосовуючи евристичні прийоми, методи групового та індивідуального стимулювання, створює специфічні проблемні ситуації.

Семінарські і практичні заняття вважають найефективнішими способами розвитку і самовдосконалення студентів - майбутніх фахівців, коли вони мають змогу значно поглибити свої знання, навчитися вести діалог, аргументовано відстоювати свої думки, а також ефективно застосовувати здобуті знання на практиці.

Останнім часом у вищій школі щораз частіше практикують *студентські лекції* з метою активізації самостійної творчої роботи студентів. За бажанням студент самостійно готується до лекційного заняття (тема лекції відповідно до навчальної програми – на вибір студента). У процесі підготовки до такого заняття студент може консультиватися у викладача, радитися з колегами, ознайомлюватися і застосовувати кращі взірці педагогічного досвіду. Водночас він вирішує такі основні питання як правильно відібрати найновіші і найактуальніші матеріали для повідомлення, як виявити у колег інтерес до теми, як аргументовано показати своє бачення проблеми, які методи і освітні технології слід використати на занятті, як вкласти всю підібрану навчальну інформацію у відведений час тощо. Сьогодні надзвичайно актуальною є проблемна лекція, що передбачає виклад матеріалу, який потребує самостійної пошуково-дослідницької діяльності студентів. Проблемну лекцію розпочинають з виявлення проблемної ситуації, аналізу суперечностей, формування проблем, залучення студентів до їхнього вирішення.

Для успішного організування самостійної пізнавально-дослідницької діяльності студенти консультиються у викладачів. *Консультація* (лат. consultation – порада) – пояснення, порада фахівця з якого-небудь питання; один з видів навчальних занять у формі бесіди викладача зі студентами з

метою розширення та поглиблення їхніх знань. Консультації здебільшого відбуваються у формі співбесіди, під час якої вирішують складні, проблемні для студентів питання. Викладач принагідно керує самостійною і пошуково-дослідною роботою студентів. Він допомагає підібрати необхідну літературу для висвітлення вибраної теми, підготуватися до усного виступу, повідомлення, модульного контролю, контрольної роботи, захисту курсової чи дипломної роботи, а також до здавання колоквиуму, заліку, іспиту. Консультація також передбачає індивідуальну роботу викладача зі студентом з метою виявлення і заповнення логічних прогалів у пізнавальній діяльності студента.

У процесі підготування до семінарських і практичних занять, а також виконуючи завдання, передбачені для самостійного опрацювання та науково-дослідної роботи, кожен студент повинен швидко і правильно знаходити необхідну літературу, довідники, посібники, словники, тобто знати основи бібліографії. **Бібліографія** – галузь науково-практичної діяльності, завданням якої є бібліографічна інформація про твори друку (чи інші документи) з метою впливу на використання їх у суспільстві (С. У. Гончаренко). Також цей термін означає способи і методи складання та вивчення показників літератури, списків, оглядів творів у пресі тощо. Бібліографічні видання інформують читачів про видану літературу, публікують анотації до книг і журнальні статті для бібліографічних каталогів, які є у кожній бібліотеці і які полегшують пошук необхідної літератури. Оскільки не всі студенти добре вміють підбирати літературу, робити бібліографічні посилання, складати список літератури, їм необхідно засвоїти елементарні знання з бібліографії. Це полегшить і прискорить пошук літератури під час підготування до семінарських і практичних занять, у процесі підбирання і опрацювання джерел інформації для доповідей, виступів, написання статей, тез, а також для самостійної науково-дослідної роботи. У процесі опрацювання бібліографічних джерел необхідно враховувати певні методичні вказівки.

Як підбирати необхідну літературу. Готуючись до написання реферату чи курсової роботи, студенти ознайомлюються з літературою, що стосується теми, і відбирають необхідний матеріал. У процесі пошуку літературних джерел спочатку використовують видання довідково-інформаційного характеру: галузеві довідники, енциклопедії, словники тощо, в яких є дані про важливу літературу з досліджуваної теми. Є змога з'ясувати значення окремих понять, термінів.

Дальший пошук літератури рекомендують продовжити за допомогою довідкового апарату бібліотеки: каталогів, картотек, різноманітних бібліографічних довідників, комп'ютерної бази даних.

У **каталогах** описують книги і періодичні видання, що є у фонді, а бібліотечні картотеки подають короткий опис статей і збірників, періодичних видань з різних галузей знань. Каталоги бувають: *систематичні* (відображають весь фонд даної бібліотеки, а картки розкладені за галузями знань); *предметні* (є різновидом систематичних каталогів, картки у них зібрані в алфавітному порядку); *алфавітні* (картки розміщені в алфавітному порядку за прізвищами авторів або назв книг, якщо автори не вказані).

За необхідною інформацією з каталогу і бібліотечних карток починають працювати з бібліографічними посібниками: уважно ознайомлюються з передмовою до покажчика, щоб вияснити, наскільки вона відповідає темі, принципам відбору інформації, хронологічними рамками, наявністю допоміжного апарату (іменний, предметні, спеціальні та інші допоміжні покажчики).

Не слід відразу збирати всі дані – краще це робити поетапно, з одночасним опрацювання знайденого матеріалу. Ретельно ознайомлюючись з монографіями, статтями, списками літератури, бібліографічними посиланнями, можна знайти необхідний матеріал до теми, який не зазначений в інших джерелах.

Дані про зібрану літературу найзручніше записувати на окремих картках. У результаті створюється персональна бібліографічна бібліотека, в

якій зібрані матеріали можна систематизувати і розмістити у процесі пошуку матеріалу і написанні роботи так, як це зручно. За допомогою систематизації і групування цих карток прискорюється процес складання списку використаної літератури. Можна також створити бібліографічну картотеку безпосередньо у комп'ютері, визначивши для себе систему підбирання інформації, її класифікації і збереження.

Від початку пошуку нової інформації доцільно засвоїти навички правильно бібліографічного опису творів. Завдяки цьому студентам не доведеться двічі шукати одне і те саме видання тільки тому, що відразу не були записані всі необхідні дані джерела, які слід вказати у бібліографічних посиланнях при згадуванні (використанні) або цитуванні тексту, а також при складанні списку літератури.

Витяги з джерел (літератури)

1. Під час збирання необхідної інформації, опрацюванні книг, монографій, статей пропонуємо робити витяги на бібліографічних картках, в яких записуємо так: а) назва проблеми (про що йдеться); б) використане джерело згідно з вимогами Держстандарту та зазначеною сторінкою; в) короткий робочий запис проблеми дослідження (тільки одна думка, одне питання, один факт).
2. Бібліографічні картки сортують і складають у логічній послідовності, відповідно до змісту теми реферату, статті, чи курсової роботи.
3. Зміст витягу використовують у тексті, посилаючись на джерело (відповідно до вимог Держстандарту).

Бібліографічний опис праць

Бібліографічний опис літератури – це сукупність бібліографічних даних про праці, які подають у певній послідовності. Їх ідентифікують, а також отримують уяву про них. Основні положення і правила бібліографічного опису в бібліографічних посиланнях, а також у книжних і пристатейних списках літератури визначені в нормах Держстандарту. Предметом бібліографічного

опису може бути книга, монографія, посібник, підручник, стаття, розділ або параграф книги тощо. Опис складають мовою тексту твору (див.: Додаток А).

Бібліографічні посилання й укладання списку літератури

Бібліографічні посилання, що містять бібліографічний опис джерела, яке згадують або цитують у тексті, наводять або внизу сторінки, або наприкінці роботи.

Посилаючись на джерело, внесене в книжковий або пристатейний список літератури, після згадування цього джерела в тексті, записують у квадратних дужках номер, під яким це джерело записане у списку літератури.

У список вносимо використану і цитовану літературу. Список бажано скласти так, щоб вміщений у ньому матеріал міг бути довідковим джерелом з теми. Відомо багато прийомів групування літератури, найпоширенішим є алфавітний.

Для студентів – майбутніх фахівців важливо навчитися правильно працювати з книгою. Насамперед навчитися раціонально і швидко читати книги, тобто володіти технікою читання, що передбачає вміння сприймати одночасно кілька слів, інколи цілий абзац без мисленнєвого їхнього висловлювання. Під час такого читання активізуються мислення і пам'ять, що дає змогу сприймати весь текст. Очевидно, що для цього необхідні спеціальна підготовка і тривале тренування. Економія часу та енергії читача досягається не лише швидкістю читання і запису прочитаного, а й за рахунок уміння правильно вибирати і реалізувати раціональний вид запису (план, тези, конспект, анотацію, рецензію, есе, реферат тощо).

План – короткий, логічно побудований перелік питань, які розкривають зміст прочитаного матеріалу. У ньому формують текст за змістом матеріал, але його конкретно не описують. Для правильного укладання плану необхідно навчитися виділяти головні думки з прочитаного, встановлювати взаємозв'язки між основними поняттями, чітко і коротко їх формулювати.

Анотація – короткий опис змісту книги, наукової праці чи статті, що інколи включає їхню коротку оцінку або характеристику. Анотація зазвичай слугує для орієнтування у пошуках необхідного матеріалу (інформації).

Рецензія – це аналіз прочитаного матеріалу. У ній викладають суть проаналізованого матеріалу (статті, доповіді, книги, лекції), відзначають позитивні сторони і недоліки, формують узагальнення., роблять аргументовані оцінні судження.

Цитата – дослівний вислів з книги, що найхарактерніше, повно і логічно відображає ту чи іншу думку автора. Вдало використана цитата значно доповнює основний матеріал, збагачує його стиль і відображає точність викладу.

Тези – це стислі, лаконічно сформульовані основні положення прочитаного матеріалу, доповіді, лекції, повідомлення тощо. Якщо кожен пункт плану – це запитання, то тези є узагальненою короткою відповіддю на нього. Вони виражають саму сутність, але не розкривають змісту. Тезою також вважають положення, правдивість якого має бути доведена. У них подають основні думки праці від початку до кінця, а не лише її дослідницької частини. У тезах однією-двома фразами обґрунтовують тему, викладають історію питання, методика дослідження та його результати. Окремі положення в тезах мають бути логічно пов'язані між собою (С. С. Вітвицька). Водночас у тезах не акцентують увагу на окремих деталях, поясненнях, немає ілюстрацій, що не заважає створенню цілісного, концептуального уявлення про зміст праці. Їх також трактують як розгорнуті висновки. Відповідно до критеріїв оцінювання тези можуть бути:

- *за повнотою використання матеріалу: основні* (принципово важливі, головні положення, що узагальнюють зміст джерела), *прості* (головні думки в змістовій частині тексту; до кожної основної тези можна добрати декілька простих, що її роз'яснюють); *складні* (запис, що включає в себе як основні, так і прості тези);

- за *особливістю використання матеріалу* на: *цитатні* (використання у тексті цитат); *вільні* (змістові формулювання того, хто виконує роботу); *комбіновані* (цитати і власні формулювання).

Етапи складання тез: 1) свідоме ознайомлення з текстом; 2) поділ тексту на змістові частини; 3) осмислення кожної частини, виділення у ній найсуттєвіших положень; 4) формулювання власними словами або у цитатній формі основних думок логічно визначених частин.

Конспект – короткий виклад прочитаного матеріалу лекції, статті доповіді. Він складається не лише з констатації явищ і фактів, а й з їхніх аргументів: приклад, аналіз фактичного матеріалу, власні думки тощо. Вдало оформлений конспект у тезовій формі сприяє кращому сприйняттю і засвоєнню студентами нового навчального матеріалу.

Стаття – науковий чи публіцистичний твір невеликого розміру, дослідження важливої наукової, суспільно-політичної, освітньо-культурної чи соціально-економічної теми. Особливістю статті є характерне висвітлення конкретних питань з необхідним теоретичним осмисленням. Науково-критична стаття відрізняється порівняно глибоким аналізом відповідних явищ і фактів, у якій висвітлюються певні проблеми, явища, процеси, тощо. Вона включає в себе характеристику осмислених явищ, оцінки, підсумки, зауваження чи побажання, висновки, які випливають з виконаного аналізу. Водночас зміст, форма, манера і спосіб викладеного матеріалу у критичній статті зазвичай відповідають рівню розвитку студента. Для студентів, які мають високий рівень розвитку інтелекту і дослідницьких умінь, пропонують складнішу форму творчої роботи – есе.

Есе (франц. *essai* – спроба, намір, начерк) – невеликий за обсягом прозовий твір, який має довільну структуру й композицію і висвітлює індивідуальні думки та позицію стосовно конкретної проблеми і не претендує на вичерпне і повне тлумачення обраної теми. Зазвичай в есе виражають нову суб'єктивну думку про проблему дослідження, вони мають науково-популярний, або філософський характер. Особливістю цієї роботи є логічний

виклад матеріалу, що частково наближає її до наукової літератури. Водночас процес написання цього виду роботи формує у студентів досвід постановки і збирання дослідного матеріалу для семінарсько-практичних занять з окремих навчальних дисциплін, розвиває відповідні вміння і навички виконання навчальних самостійних завдань. Такий підхід до самостійної роботи дає змогу студентові накопичувати досвід вивчення та критичного аналізу наукової літератури, зокрема такої, яка стосується методологічних питань та методів самостійного наукового дослідження і пошуку.

Творче письмове повідомлення (творча робота) – це повідомлення, яке не має копії (робота, створена шляхом запозичення, не містить узагальнень або інтерпретацій, тобто не самостійний твір). Творча робота ґрунтується на власних інтерпретаціях – тлумаченнях, поясненнях змісту матеріалу. Тому така робота передбачає висунення та обґрунтування студентами власної ідеї (думки) на основі переосмислення опрацьованих джерел. Обов'язковим є правильне оформлення посилань на цитовану літературу у тексті та її список. Тему творчої роботи зазвичай формулює студент і погоджує з викладачем. Результатом виконання творчої роботи є не тільки відтворення зібраної інформації, але й вироблення системи власного оригінального проблемного мислення студента, своєрідна творча трансформація нової інформації.

Результати науково-дослідної діяльності студентів

Упродовж навчання у вищому навчальному закладі студенти виконують різні самостійні наукові роботи за змістом, характером та рівнем складності, а саме: доповіді, реферати, курсові, дипломні, магістерські.

Доповідь – один із видів монологічного мовлення: публічне, розгорнуте, офіційне повідомлення з певного питання, засноване на залученні документальних даних. Також доповіддю вважають усний виклад самостійно опрацьованої теми за навчальними підручниками, посібниками, додатковою літературою та іншими джерелами. *Зміст* доповіді – це інформація, що відображає суть питання або дослідження. *Мета* наукової доповіді – не лише інформування кого-небудь про що-небудь, а формування у студентів вміння пов'язувати теорію з практикою, користуватися відповідною літературою, статистичними і допоміжними матеріалами, популярно і доступно викладати складні питання перед аудиторією, застосовуючи елементи ораторського мистецтва. Студенти також можуть отримати завдання від викладача виступити з запитаннями, власними коментарями до доповіді, а згодом оцінити її.

Водночас доповіді можуть включати в себе такі елементи, як рекомендації, пропозиції або інші мотиваційні пропозиції. Доповідь часто має структуру наукового дослідження: вступ, методи, результати та обговорення. Досконалі і якісно підготовані доповіді можуть бути подані на конкурси студентських наукових робіт, студентські наукові олімпіади.

Найпоширенішою формою наукової роботи студентів є реферат. **Реферат** (від лат. *refere* – доповідати, повідомляти) – письмова доповідь або виступ з певної теми, в якому зібрана інформація з одного або декількох джерел. Це поняття також трактують у двох розуміннях: 1) короткий виклад (усний чи письмовий) основних положень учення, наукової праці, дослідження або змісту книги, наукової праці; 2) доповідь на певну тему, що містить огляд друкованих джерел. Тобто реферати можуть бути викладом

змісту наукової роботи, художньої книги. Розрізняють два види рефератів: продуктивні і репродуктивні. *Репродуктивний* реферат відтворює зміст первинного тексту. *Продуктивний* містить творче або критичне осмислення реферованих джерела. Репродуктивні реферати можна розділити ще на два види: реферат-конспект і реферат-резюме. *Реферат-конспект* містить фактичну інформацію в узагальненому вигляді, ілюстрований матеріал, різні відомості про методи дослідження, результати дослідження та можливості їхнього застосування. *Реферат-резюме* містить тільки основні положення теми дослідження. У продуктивних рефератах виділяють реферат-доповідь і реферат-огляд. *Реферат-огляд* пишуть на основі декількох джерел, порівнюючи різні точки зору з досліджуваного питання. У *рефераті-довіді*, разом з аналізом інформації першоджерела, є об'єктивне оцінення проблеми. Такий реферат має розгорнутий характер.

Дипломна робота (проект) – один з видів випускної кваліфікаційної роботи – самостійна творча робота студентів, яку вони виконують на останньому, випускному курсі за програмами підготовки фахівців. Дипломну роботу зазвичай виконують студенти, котрі навчаються на природничо-наукових, гуманітарних, економічних спеціальностях, і вона має на меті систематизацію, узагальнення та перевірку спеціальних теоретичних знань і практичних навичок випускників. *Дипломний проект* зазвичай виконують студенти, які навчаються за технічними спеціальностями. У ньому передбачено створення або розрахунок деякого технічного пристрою або технології. Як виняток студенти технічних ВНЗ можуть виконувати і дипломну роботу, якщо вона має теоретичний або експериментальний характер. Підготовка дипломного проекту (роботи) і попередня професійно-орієнтована практика, як заключний етап навчання, сприяють формуванню у студента навичок самостійної роботи в професійній галузі. Успішний захист дипломного проекту на засіданні Державної атестаційної комісії є правовою підставою для присвоєння студенту відповідної кваліфікації.

Отже, дипломна робота є підсумком навчальної і наукової-дослідної роботи студентів за період навчання у вищій школі. Водночас – це комплексна форма контролю досягнутого студентами кваліфікаційного рівня, що відповідає позиціям професіограми спеціаліста певного профілю.

Магістерська робота є завершальним самостійним науковим дослідженням, у якому наукові положення, висунуті для публічного захисту, є свідченням достатнього науково-теоретичного і науково-практичного рівнів, уміння творчо використовувати сучасні методи дослідження (М. М. Фіцула).

Відповідно до навчального плану, магістерську роботу виконують на випускному курсі. Вона є завершальним етапом у здобутті освітньої кваліфікації “магістр”. Магістерську роботу виконують самостійно, адже вона має характер наукового дослідницького проекту, її грамотно оформляють.

Згідно з науковими зацікавленнями, тему магістерського дослідження студент може запропонувати сам і узгодити її зі своїм науковим керівником, або вибрати з запропонованого переліку тем. Тему магістерської роботи затверджують на засіданні профільної кафедри. На початковому етапі дослідження магістрант заповнює форму “Завдання” , які визначає разом з науковим керівником.

Спосіб написання магістерського проекту обговорюють під час проведення магістерських семінарів, виступів студентів, повідомляють стан написання роботи, а остаточно виконують під час проведення навчально-виробничої практики, умовою зарахування якої є подання готової магістерської роботи.

Досліджувану проблему логічно завершують і показують, чому на сучасному етапі ці здобутки є недостатніми. Дослідження будують на логічно-концептуальному стрижні, і характеризують за концептуальними засадами (зв’язок з науковою школою, традицією, теоріями, концепціями), науковими методами (аналіз, спостереження тощо).

Магістерська робота – це наукове кваліфікаційне дослідження студента-магістра, яке публічно виголошують на засіданні державно-екзаменаційної комісії. Ця робота має відображати належний науковий і джерелознавчий рівень магістра (Т. Борис).

Також магістерська робота є навчальною і науково-дослідницькою працею, в основу якої покладені базові джерела з відповідної науки. Виконуючи магістерську роботу, не стільки вирішують наукові проблеми (завдання), скільки засвідчують, що її автор здатний коректно проводити науковий пошук, розпізнавати професійні проблеми, знати загальні методи і прийоми їхнього вирішення.

Організування науково-дослідної діяльності студентів вищої школи є важливою складовою цілісної системи підвищення ефективної професійної підготовки майбутніх фахівців. Воно поєднує індивідуалізацію навчання, орієнтацію на особистісно зорієнтоване навчання, сприяє формуванню допитливості, ініціативи, активності, розвиває творче неординарне мислення, створює умови до самостійного творчого пошуку.

Отже, на підставі положення про те, що однією з провідних умов і вимог до якісної й ефективної підготовки студентів як майбутніх фахівців є всебічний розвиток їхніх творчих здібностей та дослідницьких умінь, науково-дослідна робота студентів впливає з завдань, які висуває суспільство перед сучасними вищими навчальними закладами.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Навчальна дисципліна

”ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ”

для студентів бакалаврів філософського факультету

Тема 1. ПЕДАГОГІКА, ЇЇ ПРЕДМЕТ ТА МЕТОДИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Завдання для самостійної роботи:

1. У передмові до книги ”Людина як предмет виховання” (1867 р.) К. Ушинський писав: ”Педагогіка – не наука, а мистецтво: найбільш широке, складне, найвище і найнеобхідніше з усіх мистецтв”. Отже, педагогіка є наукою чи мистецтвом? Обґрунтуйте свою відповідь.
2. Підготуватися до дискусії на тему: ”Які особливості суспільного життя спричинили виникнення педагогіки як науки?”
3. Підготуйте бібліографію до теми: ”Сучасні методи науково-педагогічних досліджень.”

Тема 2. ОСНОВИ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ УКРАЇНИ. З ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ШКОЛИ І ПЕДАГОГІКИ

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготуватися до дискусії: ”Острозька і Києво-Могилянська академії – центри культури і духовності українського народу”. Чи доцільно використовувати навчально-виховні традиції цих вищих навчальних закладів у розбудові сучасної української освіти? Які саме?
2. Зібрати матеріали про Львівський таємний університет.

3. Законспектувати основні педагогічні ідеї з важливих праць педагогів нового часу (за вибором студента).

Тема 3. СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР. СИСТЕМА ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготуватися до дискусії: "Здобутки та тенденції розвитку освіти у розвинутих зарубіжних країнах".
2. Усно проаналізувати систему освіти України і однієї з зарубіжних країн та порівняти їх (на вибір студента).

Практичне завдання:

Визначити позитиви і негативи Болонського процесу для української освіти (письмово) (робота в групах).

Тема 4. ОСОБА ШКОЛЯРА: РОЗВИТОК, СОЦІАЛІЗАЦІЯ І ВИХОВАННЯ

Завдання для самостійної роботи:

1. Укласти бібліографію літератури до теми.
2. Підготувати есе на тему: "Бути людиною".

Практичне завдання:

Скласти психолого-педагогічний портрет особистості сучасного молодшого школяра (підлітка, старшокласника) (робота в групах).

Тема 5. ОСОБА ПЕДАГОГА: МИСТЕЦТВО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І СПІЛКУВАННЯ

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготуватися до обговорення проблеми: "Які якості сучасного вчителя є пріоритетними для його авторитету? Визначити їх за ступенем значимості.
2. Написати есе на тему: "Сучасний вчитель – яким йому бути?"

Практичне завдання:

Моделювання ситуації: професіоналізм педагога. Мистецтво уникнення конфліктів (робота в групах).

Тема 6. ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати матеріали про мету і сутність українсько-канадського проекту з інклюзивної освіти. Учасники проекту: Львівський національний університет імені Івана Франка й Університет Альберти (Канада).

Практичне завдання:

1. Моделювання ситуації впровадження інклюзивної форми освіти у навчальні процеси загальноосвітніх шкіл(робота в групах).
2. Підготувати і обговорити в групах основні аспекти соціалізації особистості у контексті інклюзивного навчання (робота в групах).

Тема 7. МЕТА, СУТНІСТЬ І ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ

Завдання для самостійної роботи

1. Виписати 1–2 методики з вивчення рівня сформованості працелюбства, їхньої професійної спрямованості.

2. З усіх чинників і умов, які впливають на ефективність виховного процесу, обирати ті, які на думку студента є найголовнішими і виписати їх у табличку, відповідно до рейтингу.

3. Написати есе на тему: "Виховний ідеал сучасника".

Тема 8. МЕТОДИ, ФОРМИ І ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ

Завдання для самостійної роботи:

1. Укладіть таблицю, зафіксувавши суть та характерні особливості основних груп методів виховання.
2. З'ясуйте (письмово) як проявляються основні ознаки творчого підходу до вибору і використання методів виховання.

Практичне завдання:

1. Ділова гра:

Студенти діляться на групи. Кожна група обирає собі напрям виховання (інтелектуальний, моральний, фізичний тощо) і підбирає методи виховання для моделювання виховних ситуацій.

2. Підготувати план-конспект шкільного виховного заходу.

Тема 9. ДИДАКТИКА ЯК НАУКА. ЗМІСТ ОСВІТИ І ПРОЦЕС НАВЧАННЯ

Завдання для самостійної роботи:

1. Ознайомтеся з навчальною програмою з однієї філософської дисципліни (за вибором). Висловіть свої міркування стосовно принципів цілісності, логічності, науковості, системності, послідовності формування змісту програми.
2. Назвіть принципи навчання, які відображають специфіку навчального предмета (за спеціальністю).

Практичне завдання:

1. Заповнити таблицю за такою схемою:

Видатні дидакти	Роки	Основні дидактичні ідеї	Основні педагогічні праці
Я. А. Коменський	1552–1670 рр.	”Золоте правило дидактики”, принцип природовідповідності, новий зміст освіти, класно-урочна система.	”Велика дидактика”, ”Материнська школа”, ”Відкриті двері до мов”, ”Пансофія”

Тема 10. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізуйте педагогічні ситуації з погляду використання певних методів навчання.

Практичне завдання:

1. Підготуйтеся до дискусії: ”Чому в сучасній дидактиці методи стимулювання і мотивації учня виділено в окрему групу?”. Обґрунтуйте свою позицію.
2. Ознайомитися з передовим досвідом вчителів і виписати приклади ситуацій, в яких учителі творчо використовували певні методи та прийоми навчання.

Тема 11. ФОРМИ ОРГАНІЗУВАННЯ НАВЧАННЯ

Завдання для самостійної роботи:

1. У книзі Я. А. Коменського ”Велика дидактика” знайти рекомендації щодо організування навчально-виховного процесу на уроці; проаналізувати, які з них заслуговують на увагу в сучасній школі.

Практичне завдання:

Відвідати 1–2 уроки вчителів школи, записати їхній зміст і хід проведення, проаналізувати методи навчання, які були використані, оцінити їхню ефективність (відповідно до плану).

План
відвідання студентами шкільного уроку

1. Коротка бесіда з учителем перед уроком про місце і роль цього уроку в системі вивчення учнями програмного матеріалу.
2. Спостереження уроку, під час якого студент визначає:
 - а) організаційний рівень уроку;
 - б) принципи, методи навчання на уроці;
 - в) підготовленість учителя до уроку;
 - г) тип і структуру уроку; характеризує кожен етап уроку;
 - ґ) науковий рівень;
 - д) методичний рівень (звернути увагу на шляхи активізації розумової діяльності учнів, застосування новітніх технологій навчання, організування самостійної роботи учнів, формування вмінь і навиків застосовувати знання на практиці, інноваційний досвід);
 - е) рівень педагогічної майстерності вчителя, педагогічне спілкування;
 - є) психологічний клімат уроку;
 - ж) використання наочності, ТЗН;
 - з) загальні висновки (досягнення мети уроку, власні пропозиції).
3. Аналіз навчального заняття, відвіданого студентом, за такою схемою:

Попередні дані: предмет, клас, учитель, дата	Структура, хід і зміст уроку. Діяльність вчителя і учнів на занятті. Співпраця	Час	Висновки і побажання		
			Позитивні ознаки заняття	Негативні ознаки заняття	Побажання щодо вдосконалення заняття
1	2	3	4	5	6

Тема 12. ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Завдання для самостійної роботи:

1. Описати зміст і особливості вальдорфської педагогіки та можливості її застосування в сучасній українській школі.

Практичне завдання:

Змоделювати педагогічні ситуації, застосовуючи інноваційні освітні технології (технологія саморозвитку, технології розвивального навчання, технології формування творчої особистості, проектна технологія, технологія організування групової навчальної діяльності, технологія колективного творчого виховання, технологія ”створення ситуації успіху”, сугестивна технологія тощо) в навчальному процесі.

Тема 13. ПЕДАГОГІЧНЕ ДІАГНОСТУВАННЯ І КОНТРОЛЬ УСПІШНОСТІ

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізуйте критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (початковий, середній, достатній, високий).
2. Висловіть свої міркування стосовно висловів “справедливе оцінювання” і “несправедливе оцінювання” результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Практичне завдання:

Проаналізуйте особливості 12 бальної системи оцінювання успішності учнів (робота в групах).

Тематика рефератів

1. Теоретичні і прикладні аспекти взаємодії наук про освіту і соціально-педагогічну практику.
2. Зміст сучасних теорій гуманізму.
3. Педагогіка як наука з позицій особистісного її осмислення.
4. Педагогічна взаємодія як система відношень у педагогічній діяльності.
5. Філософія виховання як наука.
6. Аксіологічний підхід до процесу виховання.
7. Виховання як особлива суспільна діяльність.
8. Загальнонаукові концепції, виражені у життєдіяльності людини.
9. Сучасні престижні та елітні вітчизняні, зарубіжні школи.
10. Осмислення прогресивних педагогічних ідей минулого з погляду сьогодення.
11. Український менталітет і сучасне виховання.
12. Суть поняття виховного ідеалу за матеріалами вітчизняної і зарубіжної літератури.
13. Педагогіка народознавства.
14. Відродження традицій виховання української гімназійної молоді.
15. Родина – перша школа.
16. Здійснення індивідуального підходу до учнів у процесі навчання.
17. Обдарованість, таланти і їхня роль у формуванні національної еліти.
18. Технологія виховання та навчання обдарованих дітей.
19. Професійний підхід до навчання дітей з особливими потребами.
20. Інклюзивна освіта як новий напрям реформування освітньої галузі.
21. Сучасні освітні технології навчання.
22. Створення і розв'язання проблемних ситуацій у процесі навчання.
23. Дискусія і її застосування у навчальному процесі.
24. Педагогічне керівництво самостійною роботою учнів.
25. Удосконалення навчально-виховного процесу на основі досягнень педагогічної, психологічної та соціально-педагогічної наук.

26. Дидактичні ідеї видатних педагогів минулого.
27. Дидактичні системи і моделі навчання.
28. Сучасні методи навчання.
29. Засоби навчання, як невід'ємна частина навчального процесу.
30. Використання сучасних моделей навчання в навчальній діяльності.
31. Історія розвитку форм організації навчання.
32. Основні теорії європейської освіти нового часу.
33. Індивідуальність вчителя і педагогічні технології.
34. Контроль як дидактичне поняття.
35. Поняття оцінювань у працях В. Сухомлинського.
37. Зміст і особливості Вальдорфської педагогіки та можливості її застосування в сучасній українській школі.
38. Сучасна національна система виховання учнівської молоді.
39. Проблеми виховання у творах українських педагогів.
40. Виховні традиції українського народу.

Тематика есе:

1. Який з методів навчання, на ваш погляд, є найбільш ефективним?
2. П'ятибальна система знань: за і проти.
3. Вплив зарубіжного досвіду на освіту в Україні.
4. Основа моральної поведінки і моральних переконань – самоусвідомлення вихованця чи приклад моральності вихователя.
5. Який зв'язок між національним і громадянським вихованням. Що між ними спільного, а що відмінне?
6. Опишіть можливості всебічного розвитку людини в умовах інтенсивного зростання потоку інформації.

Навчальний проект

Назва	Коротка характеристика змісту і вимог до виконання проекту
Міні-проект №1 ”Модель особистісно орієнтованого навчання школярів”	1. Для підготовки проекту необхідно: <ul style="list-style-type: none">▪ обрати тему для наукового дослідження;▪ опрацювати відповідні літературні джерела;▪ скласти план та написати за ним науковий проект (до 10 сторінок);▪ підготувати презентацію проекту.
Міні проект №2 ”Підготовка плану-конспекту уроку”	2. Проект має складатися зі вступу, змісту роботи, основної частини, яка охоплює теоретичні положення і власні узагальнення щодо дослідженої проблеми, власних висновків, списоку літератури та інтернет-джерел. 3. Презентація проекту перед студентами групи (виступ, відповіді на питання тощо).

Міні-проект № 1. ”Модель особистісно зорієнтованого навчання школярів”

Міні-проект (обсягом не менше 10 стор.) студенти виконують на аркушах формату А 4, підписують та здають на перевірку викладачеві.

Залікова вартість міні-проекту – 10 балів.

Мета міні-проекту: письмово підготувати основні теоретичні положення особистісно-зорієнтованого навчання, сформулювати модель організації психологічно комфортного навчального середовища для учнів загальноосвітньої школи, враховуючи сучасні дидактичні підходи до навчання, в центрі якого є дитина, її самобутність, самоцінність, суб’єктивний досвід якої спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти.

Алгоритм виконання

1. Опишіть Ваші дії стосовно створення психологічно комфортної атмосфери навчання, безперешкодної для розкриття творчого потенціалу кожного школярів.
2. Розкрийте сутність соціально-педагогічної та предметно-дидактичної моделі особистісно орієнтованого навчання.
3. Визначте заходи, що сприяють створенню ділової атмосфери у класі (зовнішнє середовище), необхідної для усвідомлення мети діяльності, захоплення уваги учнів.
4. З'ясуйте в який спосіб можна забезпечити відкритість середовища навчання, створення умов для розвитку кожного учня як особистості незалежно від рівня успішності, культури, сімейного стану батьків тощо.
5. Визначіть умови стимулювання співпраці учнів та формування у них відчуття приналежності до спільноти.
6. Зазначте необхідні вимоги до професійної підготовки вчителя в умовах організування особистісно зорієнтованої моделі навчання школярів.
7. Охарактеризуйте психолого-педагогічні компетенції вчителя, які мають визначати його взаємодію з учнями? Обґрунтуйте свою позицію.
8. Проаналізуйте стилі та рівні спілкування, що мають бути визначальними у діяльності вчителя в особистісно зорієнтованому освітньому середовищі.

Міні-проект № 2. "Підготовка плану-конспекту уроку"

Міні-проект (обсягом не менше 10 стор.) студенти виконують на аркушах формату А 4, підписують та здають на перевірку викладачеві.

Залікова вартість міні- проекту – 10 балів.

Мета міні-проекту – на основі матеріалів, зібраних під час відвідування уроку в загальноосвітній школі, письмово підготувати план-конспект

навчального заняття, тобто уроку (предмет і тема заняття за вибором студента) за наступним алгоритмом.

Алгоритм виконання

1. Оберіть будь-яку тему уроку зі шкільного курсу (вказати назву теми, предмет, клас), ґрунтовно сплануйте урок та опишіть особливості процесу навчання учнів з урахуванням сучасних дидактичних вимог.
2. Наведіть приклади реалізації мети уроку (конкретна тема з будь-якої навчальної дисципліни) за схемою: мета – цільові завдання – методи – прийоми – очікувані результати.
3. Визначте тип уроку, методи навчання, технічні засоби навчання, вкажіть використану літературу.
4. Розкрийте головні етапи навчального заняття відповідно до мети та обраного типу (прелюдія, розгортання, кульмінація, оцінювання, підсумки) з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей розвитку учнів.
5. Запропонуйте сучасні освітні технології, які доцільно використовувати вчителю на уроці у процесі організування педагогічної взаємодії.
6. Опишіть діяльність вчителя у процесі застосування методів і прийомів навчання на кожному етапі уроку з метою активізації усіх учнів, наявності зворотного зв'язку та позитивної мотивації, реалізації різних форм навчально-пізнавальної діяльності.
7. Охарактеризуйте процес завершення уроку (підсумки, оцінювання, домашнє завдання тощо) та продумайте зв'язок з наступною темою.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Навчальна дисципліна

”ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ”

для студентів магістрів філософського факультету

Завдання для самостійної роботи

Упродовж семестру студенти виконують три самостійні завдання, або три міні-проекти (за вибором студента), та одне індивідуальне навчально-дослідне завдання.

Номер за пор.	Назва теми та зміст самостійного завдання	Кількість годин
1	2	3
1	До теми ”Педагогіка вищої школи як наука. Історія і сучасність” підготувати наукове повідомлення про історію розвитку філософського факультету у Львівському університеті	1
2	До теми „Роль вищої освіти в сучасну епоху. Світовий освітній простір. Болонський процес” 1) здійснити порівняльний аналіз систем вищої освіти двох зарубіжних країн (за вибором студента); 2) змодельовати сучасну систему вищої освіти в Україні з урахуванням процесів модернізації та демократизації освітнього простору	1
3	До теми ”Викладач вищої школи. Основи педагогічної майстерності” написати і підготувати до обговорення ”Портрет викладача сучасної вищої школи”	1
4	До теми ”Особливості педагогічного спілкування у вищій школі” 1) зібрати матеріали і підготуватися до дискусії на тему „Як уникнути конфлікту міжособистісного спілкування студентів та спілкування викладач-студент”; 2) підготуватися до модульного контролю.	2
5.	До теми ”Основи дидактики вищої школи” проаналізувати особливості навчального процесу на філософському факультеті університету: зміст, принципи, методи, форми організації навчання	2

6.	До теми "Сучасні освітні технології у вищій школі" підготувати і провести фрагмент навчального заняття за фахом студентів, використовуючи сучасні освітні технології з обґрунтуванням їхнього вибору	1
7.	До теми "Методи і форми організування навчального процесу у вищій школі" підготувати розгорнутий конспект семінарського заняття (тема – за вибором студента) з урахуванням сучасних освітніх технологій і провести	1
8.	До теми "Контроль та оцінення успішності студентів" 1) підготувати есеї на тему: "Що таке об'єктивне оцінювання навчальних досягнень студентів". 2) підготуватися до модульного контролю	2
9.	До теми „Студентство як соціальна група. Процес, шляхи і засоби виховання студентської молоді” підготуватися до диспуту на тему: "Яким повинен бути процес виховання у сучасній вищій школі?"	1
	Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ)	6
	Всього :	18

ТЕМАТИКА СТУДЕНТСЬКИХ МІНІ-ПРОЕКТІВ

1. До теми ***"Педагогіка вищої школи як наука. Історія і сучасність"*** підготувати наукове повідомлення про заснування і розвиток Львівського університету.
2. До теми ***"Роль вищої освіти в сучасну епоху. Світовий освітній простір і Болонський процес"***:
 - а) висловити свої міркування щодо удосконалення української вищої освіти у світлі Болонського процесу.;
 - б) ознайомитися із системою трансферу оцінок ECSTS за Болонською системою і висловити свої міркування щодо застосування її у навчальному процесі філософського факультету Львівського університету;
 - в) опрацювати одну статтю з сучасних періодичних видань, яка стосується ключових питань Болонського процесу і відповідного реформування системи освіти України, і підготувати рецензію (2 - 3 стор.).
3. До теми ***"Викладач вищої школи. Основи педагогічної майстерності і педагогічного спілкування"*** :

- а) написати і підготувати до обговорення „ Портрет викладача сучасної вищої школи”;
 - б) змодельовати рівні педагогічного спілкування у ВШ, проаналізувати причини успіхів і невдач;
 - в) сформулювати конфліктні ситуації, що виникають у процесі спілкування студента і викладача і запропонувати способи їхнього вирішення.
4. До теми **”Основи дидактики вищої школи”**:
- а) проаналізувати особливості навчального процесу на філософському факультеті університету: зміст, принципи, методи, форми організування навчання ;
 - б) запропонувати проблемні ситуації, які можуть виникнути у процесі вивчення філософських дисциплін, і запропонувати шляхи їхнього вирішення;
 - в) ознайомитися з навчальною програмою з будь-якої філософської дисципліни (на вибір студента). Висловити свої міркування стосовно принципів логічності, цілісності, науковості, системності і послідовності щодо змісту програми.
5. До теми **”Сучасні педагогічні технології у вищій школі”** :
- а) підготувати і провести фрагмент навчального заняття за фахом студентів, використовуючи сучасні освітні технології з обґрунтуванням їхнього вибору;
 - б) проаналізувати фрагмент навчального заняття (лекції чи семінару), на яких, на Вашу думку, викладач найефективніше використав окремі сучасні методи, або технології навчання.
6. До теми **”Методи і форми організування навчального процесу у вищій школі ”** :
- а) підготувати розгорнутий конспект семінарського заняття (тема – за вибором студента) з урахуванням сучасних освітніх технологій ;
 - б) мікрОВикладання: продемонструвати фрагмент навчального заняття (лекції, семінарського заняття) з використанням різних методів навчання.

7. До теми **”Контроль та оцінення успішності студентів”**:

- а) проаналізувати вислови ”справедливе оцінення” і ”несправедливе оцінення”. Висловити свої міркування щодо контролю і оцінювання діяльності студентів.

8. До теми **”Студентство як соціальна група. Процес, шляхи і засоби виховання студентської молоді”** :

- а) проаналізувати етапи власного розвитку;
- б) з’ясувати найважливіші проблеми адаптації студентської молоді до навчально-виховного процесу у вищій школі;
- в) змодельовати комплекс методів впливу на студентську спільноту у конкретних виховних ситуаціях;
- г) запропонувати тему студентського вечора (творчої зустрічі, презентації тощо) та розкрити методику його проведення.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ

Для індивідуального навчально-дослідного завдання передбачено виконання таких видів навчальної роботи:

- підготування й оформлення згідно з взірцем розгорнутого конспекту семінарського заняття (тема за вибором студента) з урахуванням нових підходів до навчання у вищій школі та з розроблення додаткових дидактичних матеріалів і застосуванням сучасних освітніх технологій, фахової літератури та Інтернет-джерел;
- підготування і здійснення презентації з обраної теми семінарського заняття відповідно до оформленого конспекту.

Таблиця 1. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Назва індивідуального навчально-дослідного завдання (ІНДЗ)	Характеристика змісту ІНДЗ і вимог до його виконання
--	--

<p>Конспект семінарського (або лекційного) заняття</p>	<p>Для виконання завдання необхідно:</p> <ul style="list-style-type: none"> – обрати тему заняття з окремого філософського предмета; – опрацювати необхідну літературу, джерела, документи; – оформити конспект, відповідно до вимог, використовуючи сучасні освітні технології і передовий педагогічний досвід
<p>“Презентація”</p>	<p>Для виконання завдання необхідно:</p> <ul style="list-style-type: none"> – оформити текстову і графічну частину узагальненого матеріалу конспекту на комп’ютері в “Power Point”. – подати напрацювання на семінарському (лекційному) занятті; – обговорити обрану тему і методику її викладання у групі, дати відповіді на питання однокурсників і викладача

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Навчальна дисципліна

”ПЕДАГОГІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ”

для студентів-магістрів гуманітарних факультетів

У процесі вивчення спецкурсу студенти оволодівають знаннями про предмет вивчення педагогічної антропології, взаємозв'язки людини і природи, людини і світу, людини і культури, основні аспекти морально-духовного розвитку. Вивчення спецкурсу формує у студентів уміння і навички застосовувати методи антропологічних досліджень у педагогічному контексті а також пошуку шляхів вирішення різноманітних педагогічних ситуацій.

До переліку завдань для самостійної роботи студентів у процесі вивчення спецкурсу входять:

- самостійне опрацювання періодики та наукової літератури з педагогічної антропології;
- самостійне опрацювання навчальних тем за програмою;
- написання рефератів, творчих робіт;
- виконання завдань самостійної роботи та індивідуально-навчальних проєктів.

Завдання для самостійного опрацювання навчальних тем

1. До теми **”Антропологія як наука і методи антропологічних досліджень”** підготувати бібліографію та перелік наукових досліджень (за 2008 – 2011 рр.) – 2 години.
2. До теми **„ Людина як предмет педагогічної антропології”** прочитати і написати відгук на працю К. Ушинського **”Людина як предмет виховання”** – 2 години.

3. До теми **”Людина і проблема формування моральної свідомості”** обдумати та обґрунтувати питання для дискусії та написати есе на тему: “Бути людиною” – 3 години.
4. До теми **”Людина і природа”** підготувати інформацію про сучасну екологічну кризу та сформувати власну модель взаємовідносин людини і природи – 3 години.
5. До теми **”Людина і світ. Соціальні пізнання і людина”** здійснити порівняльний аналіз основних протиріч у стосунках людини з навколишнім світом і пошук шляхів їхньої гармонізації – 3 години.
6. До теми **”Соціально-психологічні проблеми дослідження особистості”** підготувати питання для анкети про особистісне самовизначення людини – 2 години.
7. До теми **”Культура як антропологічний феномен. Духовна культура особи”** скласти тести про сутність культурологічного підходу у системі антропологічних знань – 4 години.
8. До теми **”Основи християнської антропології”** підготувати повідомлення про те, як християнська антропологія тлумачить поняття людської особи. Скласти бібліографію до цієї теми – 2 години.
9. До теми **”Антропологічний погляд на сучасні освітні процеси”** підготувати наукове повідомлення ”Професійна позиція педагога як педантрополога” – 2 години.
10. До теми **”Інноваційність освіти в антропологічному контексті”** зробити порівняльний аналіз традиційної та сучасної дослідницької моделі навчання в антропологічному контексті – 2 години.

Тематика творчих письмових робіт

1. Сучасні погляди на об’єкт і предмет педагогічної антропології.
2. Педагогічний вимір антропологічної катастрофи.
3. Костянтин Ушинський – основоположник педагогічної антропології.

4. Природа людини та соціально-освітні процеси.
5. Критичний аналіз антропософської педагогіки.
6. Трактатування ролі соціуму в антропологічних течіях Стародавнього Світу і епохи Відродження.
7. Категорії самопізнання, саморозвитку і самовиховання у ракурсі різних антропологічних систем.
8. Антропологічні ідеї у творах Г. Сковороди і П. Юркевича.
9. Наука і релігія в антропологічному дискурсі.
10. Християнські цінності української родини: традиції і сучасність.
11. Вплив християнства на розвиток духовної культури особи.
12. Філософські та психолого-педагогічні ідеї християнської антропології.
13. Порівняльний аналіз основних ідей синтезуючо-антропологічного підходу XIX і XX ст.
14. Зміст антропологічних ідей у поглядах М. Монтесорі і Д. Дьюї.
15. Антропологічний підхід як детермінанта сучасних освітніх змін.
16. Антропотехніка і будівництво власного майбутнього.
17. Професійна позиція педагога як педантрополога.
18. Сучасні освітні моделі в антропологічному контексті.
19. Інноваційність освіти в антропологічному контексті.
20. Класичні і “новітні” напрямки в антропологічних дослідженнях.
21. Вітчизняна філософська антропологія у контексті пізнання людини.
22. Людина-примат, чи Людина?
23. Сенс життя. Гідність людини.
24. Повернення до гармонії. Унікальність людської особи.
25. Шляхи духовного самовдосконалення.
26. Проблема свободи з позиції християнської антропології.
27. Розвиток людини як взаємодія людини з навколишнім середовищем.
28. Суперечливий характер культурних процесів XX століття.
29. Місія вчителя в суспільстві в антропологічному вимірі.
30. Вплив педагогічної антропології на реформування освітньої галузі.

Питання для самоперевірки, повторення:

1. Що вивчає наука антропологія?
2. Коли, антропологія сформувалась як самостійна наука?
3. Назвіть основні розділи антропології?
4. Що таке антропогенез?
5. Що і коли, спричинило вивчення проблематики антропогенезу?
6. Яка теорія лежить в основі парадигми сьогоденної науки антропології?
7. Що лежить в основі біологічної еволюції?
8. Яким є результат природного добору?
9. Що таке адаптація?
10. Розкрийте сутність ідеї еволюції середини ХІХ ст.
11. Що Ви можете сказати про ієрархічну систему ідеалів?
12. Хто є ідеалом у антропократичному світогляді?
13. Для чого людині потрібно усвідомлювати, що є щось вище за неї?
14. Як слід виховувати дитину, щоб вона не вирости егоїстом?
15. Що, або хто є головним прикладом у вихованні?
16. Що таке християнське виховання?
17. Як Ви розумієте поняття "духовність"?
18. Що є об'єктом і предметом педагогічної антропології?
19. Який зв'язок існує між антропологією і педагогікою?
20. У чому полягає сутність концепції педагогічної антропології?
21. Дайте визначення поняття „людина" у культурно-історичному контексті.
22. Які Ви знаєте наукові дослідження розвитку людини?
23. У чому полягає християнський погляд на людину?;
24. Розкрийте сутність української антропо-педагогічної традиції (Г. Сковорода, О. Духнович, Г. Ващенко).
25. З'ясуйте, хто така людина як предмет виховання у працях К.Д. Ушинського.
26. Охарактеризуйте антропоцентричну модель освіти як виклик сьогодення.

Теми для диспутів

1. "Люди не народжуються, а стають тими, якими вони є" (Гельвецій).
2. "Зі всіх творінь найпрекрасніше – людина, що отримала прекрасне виховання" (Епіклет).
3. "Людина – це істота, постійно не задоволена собою і здатна себе перерости" (Бердяєв).
4. "Людина – це пастух буття" (Хайдеггер).
5. Вищі духовні здібності людини – це її прагнення до Істини, Добра, Краси.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Навчальна дисципліна

”ПЕДАГОГІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ”

для студентів-магістрів гуманітарних факультетів

У процесі вивчення спецкурсу студенти оволодівають знаннями про предмет вивчення педагогічної антропології, взаємозв'язки людини і природи, людини і світу, людини і культури, основні аспекти морально-духовного розвитку. Вивчення спецкурсу формує у студентів уміння і навички застосовувати методи антропологічних досліджень у педагогічному контексті а також пошуку шляхів вирішення різноманітних педагогічних ситуацій.

До переліку завдань для самостійної роботи студентів у процесі вивчення спецкурсу входять:

- самостійне опрацювання періодики та наукової літератури з педагогічної антропології;
- самостійне опрацювання навчальних тем за програмою;
- написання рефератів, творчих робіт;
- виконання завдань самостійної роботи та індивідуально-навчальних проектів.

Завдання для самостійного опрацювання навчальних тем

11. До теми **”Антропологія як наука і методи антропологічних досліджень”** підготувати бібліографію та перелік наукових досліджень (за 2008 – 2011 рр.) – 2 години.

12. До теми „ *Людина як предмет педагогічної антропології*” прочитати і написати відгук на працю К. Ушинського ”Людина як предмет виховання” – 2 години.
13. До теми ”*Людина і проблема формування моральної свідомості*” обдумати та обґрунтувати питання для дискусії та написати есе на тему: “Бути людиною” – 3 години.
14. До теми ”*Людина і природа*” підготувати інформацію про сучасну екологічну кризу та сформувати власну модель взаємовідносин людини і природи – 3 години.
15. До теми ”*Людина і світ. Соціальні пізнання і людина*” здійснити порівняльний аналіз основних протиріч у стосунках людини з навколишнім світом і пошук шляхів їхньої гармонізації – 3 години.
16. До теми ”*Соціально-психологічні проблеми дослідження особистості*” підготувати питання для анкети про особистісне самовизначення людини – 2 години.
17. До теми ”*Культура як антропологічний феномен. Духовна культура особи*” скласти тести про сутність культурологічного підходу у системі антропологічних знань – 4 години.
18. До теми ”*Основи християнської антропології*” підготувати повідомлення про те, як християнська антропологія тлумачить поняття людської особи. Скласти бібліографію до цієї теми – 2 години.
19. До теми ”*Антропологічний погляд на сучасні освітні процеси*” підготувати наукове повідомлення ”Професійна позиція педагога як педантрополога” – 2 години.
20. До теми ”*Інноваційність освіти в антропологічному контексті*” зробити порівняльний аналіз традиційної та сучасної дослідницької моделі навчання в антропологічному контексті – 2 години.

Тематика творчих письмових робіт

22. Сучасні погляди на об'єкт і предмет педагогічної антропології.
23. Педагогічний вимір антропологічної катастрофи.
24. Костянтин Ушинський – основоположник педагогічної антропології.
25. Природа людини та соціально-освітні процеси.
26. Критичний аналіз антропософської педагогіки.
27. Трактування ролі соціуму в антропологічних течіях Стародавнього Світу і епохи Відродження.
28. Категорії самопізнання, саморозвитку і самовиховання у ракурсі різних антропологічних систем.
29. Антропологічні ідеї у творах Г. Сковороди і П. Юркевича.
30. Наука і релігія в антропологічному дискурсі.
31. Християнські цінності української родини: традиції і сучасність.
32. Вплив християнства на розвиток духовної культури особи.
33. Філософські та психолого-педагогічні ідеї християнської антропології.
34. Порівняльний аналіз основних ідей синтезуючо-антропологічного підходу XIX і XX ст.
35. Зміст антропологічних ідей у поглядах М. Монтесорі і Д. Дьюї.
36. Антропологічний підхід як детермінанта сучасних освітніх змін.
37. Антропотехніка і будівництво власного майбутнього.
38. Професійна позиція педагога як педантрополога.
39. Сучасні освітні моделі в антропологічному контексті.
40. Інноваційність освіти в антропологічному контексті.
41. Класичні і “новітні” напрямки в антропологічних дослідженнях.
42. Вітчизняна філософська антропологія у контексті пізнання людини.
22. Людина-примат, чи Людина?
23. Сенс життя. Гідність людини.
24. Повернення до гармонії. Унікальність людської особи.
25. Шляхи духовного самовдосконалення.

26. Проблема свободи з позиції християнської антропології.
27. Розвиток людини як взаємодія людини з навколишнім середовищем.
28. Суперечливий характер культурних процесів ХХ століття.
29. Місія вчителя в суспільстві в антропологічному вимірі.
30. Вплив педагогічної антропології на реформування освітньої галузі.

Питання для самоперевірки, повторення:

27. Що вивчає наука антропологія?
28. Коли, антропологія сформувалась як самостійна наука?
29. Назвіть основні розділи антропології?
30. Що таке антропогенез?
31. Що і коли, спричинило вивчення проблематики антропогенезу?
32. Яка теорія лежить в основі парадигми сьогоденної науки антропології?
33. Що лежить в основі біологічної еволюції?
34. Яким є результат природного добору?
35. Що таке адаптація?
36. Розкрийте сутність ідеї еволюції середини ХІХ ст.
37. Що Ви можете сказати про ієрархічну систему ідеалів?
38. Хто є ідеалом у антропократичному світогляді?
39. Для чого людині потрібно усвідомлювати, що є щось вище за неї?
40. Як слід виховувати дитину, щоб вона не виросла егоїстом?
41. Що, або хто є головним прикладом у вихованні?
42. Що таке християнське виховання?
43. Як Ви розумієте поняття "духовність"?
44. Що є об'єктом і предметом педагогічної антропології?
45. Який зв'язок існує між антропологією і педагогікою?
46. У чому полягає сутність концепції педагогічної антропології?
47. Дайте визначення поняття „людина" у культурно-історичному контексті.
48. Які Ви знаєте наукові дослідження розвитку людини?
49. У чому полягає християнський погляд на людину?;

50. Розкрийте сутність української антропо-педагогічної традиції (Г. Сковорода, О. Духнович, Г. Ващенко).
51. З'ясуйте, хто така людина як предмет виховання у працях Ушинського. К.Д.
52. Охарактеризуйте антропоцентричну модель освіти як виклик сьогодення.

Теми для диспутів

6. "Люди не народжуються, а стають тими, якими вони є" (Гельвецій).
7. "Зі всіх творінь найпрекрасніше – людина, що отримала прекрасне виховання" (Епіклет).
8. "Людина – це істота, постійно не задоволена собою і здатна себе перерости" (Бердяєв).
9. "Людина – це пастух буття" (Хайдеггер).
10. Вищі духовні здібності людини – це її прагнення до Істини, Добра, Краси.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Навчальна дисципліна

”ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ”

Тема: Педагогіка вищої школи як наука. Історія і сучасність

Рівень I

З поданих відповідей оберіть правильну.

1. Педагогіка вищої школи – це:

- а) комплекс теоретичних та прикладних наук про навчання, виховання та освіту як соціально організовані і цілеспрямовані процеси, а також про шляхи вдосконалення цих процесів;
- б) наука про закономірності навчання і виховання студентів, а також їхнє наукове та професійне підготування як спеціалістів відповідно до вимог держави;
- в) здатність активно впливати на іншу особистість;
- г) комплекс умінь, що дає оптимальні результати у навчанні і вихованні учнів.

2. Система вищої освіти і педагогічні процеси у педагогіці вищої школи становлять:

- а) об’єкт педагогіки вищої школи;
- б) предмет педагогіки вищої школи;
- в) методи педагогіки вищої школи;
- г) елементи педагогіки вищої школи.

3. Педагогічна теорія – це:

- а) модель професійної підготовки викладача;
- б) наука, що вивчає особливості розвитку і становлення народної педагогіки;
- в) система науково-педагогічних знань, яка описує і пояснює елементи реальної педагогічної діяльності у вищому навчальномукладі;
- г) спосіб упорядкованої діяльності учня, спрямований на вирішення завдань освіти.

4. До категорійно-понятійного апарату педагогіки вищої школи належать:

- а) загальні основи педагогіки, дидактика;
- б) теорія управління, теорія виховання;
- в) методологічні, процесуальні, суттєві.

5. **Педагогічне дослідження – це:**

- а) система цілеспрямованої взаємодії викладача і студента, спрямована на формування суспільних та особистісних рис;
- б) цілеспрямований пошук шляхів удосконалення педагогічного процесу з використанням наукового апарату;
- в) класифікація методів відповідно до етапів навчання;
- г) модель професійного підготування викладача.

6. **До основних принципів педагогічного процесу не відносять:**

- а) науковий, світський характер навчання;
- б) гуманізацію виховання;
- в) єдність національного і загальнолюдського;
- г) фундаментальності.

7. **Визначенням поняття "перевиховання" є:**

- а) індивідуальна цілеспрямована робота над усуненням недоліків у студентів;
- б) цілеспрямована, систематична діяльність щодо власного самовдосконалення;
- в) управління навчально-виховним процесом;
- г) передання соціально-історичного досвіду.

8. **До структури педагогіки вищої школи не належить:**

- а) загальні основи педагогіки;
- б) дидактика;
- в) теорія управління;
- г) теорія "вільного виховання".

9. **Зміст вищої освіти – це:**

- а) зумовлена цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва;
- б) структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття вищої освіти і певної кваліфікації;
- в) формування соціально зрілої, творчої особистості; виховання морально, психічно і фізично здорового покоління громадян;
- г) проведення наукових досліджень або творчої, мистецької діяльності як основи підготовки майбутніх фахівців та науково-технічного і культурного розвитку держави.

10. **Вищий навчальний заклад освіти не несе відповідальність за:**

- а) дотримання державних стандартів освіти;
- б) безпечні умови ведення освітньої діяльності;
- в) дотримання фінансової дисципліни та збереження державного майна;
- г) відвідування студентом занять.

Рівень II

1. **Встановіть послідовність етапів проведення педагогічного дослідження, позначивши перший етап цифрою 1, другий – цифрою 2 і т.д. :**

- визначення методики дослідження;
- визначення протиріччя у системі освіти;
- експериментальні дослідження;
- предмета та об'єкта дослідження;
- аналіз, оброблення матеріалів.

2. **Виберіть правильну відповідь. До методологічних категорій належать:**

- а) педагогічна ідея;
- б) педагогічна теорія;
- в) педагогічна концепція;
- г) педагогічна закономірність;
- г) педагогічний принцип.

3. **Вкажіть відповідність між функціями і їхніми визначеннями:**

- а) аналітична функція;
 - б) прогностична функція;
 - в) проєктивно-конструктивна функція.
1. Забезпечення наукового обґрунтування цілей, планування педагогічного процесу, ефективного керівництва освітньою політикою.
 2. Розроблення нових технологій та втілення результатів досліджень.
 3. Теоретичне вивчення, опис педагогічних явищ і процесів, причинно-наслідкових зв'язків.

4. **Заповніть таблицю:**

Робочі органи	
	Вчена рада, педагогічна рада, бюджетно-фінансова комісія

--	--

5. **Встановіть відповідність між вищими навчальними закладами і їхніми рівнями акредитації:**

а) університет;	1. Перший рівень акредитації.
б) технікум;	2. Другий рівень акредитації.
в) консерваторія;	3. Третій і четвертий рівні акредитації.
г) коледж;	
ґ) училище;	
д) академія;	
е) інститут.	

Рівень III

Дайте розгорнуту відповідь на запитання:

Блок запитань №1:

1. Педагогіка вищої школи є наукою та мистецтвом. Поясніть тезу.
2. Чи є правильно поставлена проблема передумовою успіху її вивчення? Поясніть чому.

Блок запитань №2:

1. Оцініть роль вищої освіти у XXI ст.
2. Охарактеризуйте основні категорії та завдання педагогіки вищої школи як науки.

Блок запитань №3:

1. Охарактеризуйте процес еволюції систем управління вищою освітою.
2. З'ясуйте особливості адаптації вищої освіти України до європейської вищої освіти.

Блок запитань №4:

1. Окресліть завдання педагогіки вищої школи України.
2. Охарактеризуйте основні типи вищих навчальних закладів в Україні.

Тема: Роль вищої освіти в сучасну епоху. Світовий освітній простір. Болонський процес

Рівень I

З поданих відповідей оберіть правильну.

1. **Який із цих напрямків не характерний компонентному оновленню системи освіти?**

- а) гуманізація;
 - б) гуманітаризація;
 - в) інформатизація;
 - г) дефундаменталізація.
2. **Вищі навчальні заклади готують фахівців за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Вищу кваліфікацію можна отримати після здобуття ступеня "молодшого спеціаліста":**
- а) спеціаліст;
 - б) бакалавр;
 - в) магістр;
 - г) аспірант.
3. **Посада керівника факультету вищого навчального закладу називається:**
- а) доцент;
 - б) директор;
 - в) декан;
 - г) проректор.
4. **Яка тривалість роботи на керівних посадах у вищому навчальному закладі згідно з законодавством України (не враховуючи національних ВНЗ):**
- а) 1 рік;
 - б) 5 років;
 - в) 7 років;
 - г) 10 років.
5. **До етапів реферування не належить:**
- а) опрацювання наукової статті;
 - б) аналітичний;
 - в) синтезуючий;
 - г) інтегруючий.
6. **Залежно від того, наскільки поширено подано тези, їх ділять на:**
- а) складні;
 - б) прості;
 - в) основні;
 - г) другорядні.
7. **Виберіть визначення, яке підходить поняттю "есе":**
- а) невеликий за обсягом прозовий твір з довільною композицією, в ньому висвітлено індивідуальні думки та висловлення щодо конкретного питання, є обов'язковим вичерпне і визначальне тлумачення теми;
 - б) науковий чи публіцистичний твір невеликого розміру, своєрідне дослідження важливої наукової, суспільно-політичної чи літературної теми;

в) стислі, лаконічно сформульовані основні положення доповіді, повідомлення;

г) історико-педагогічні явища, система народної освіти, якість навчання і виховання, моральний, екологічний, правовий та інший напрями виховання.

8. До необхідних індивідуально-творчих якостей майбутнього дослідника не належить:

- а) інтуїція;
- б) креативність мислення;
- в) емоційність;
- г) творча уява.

9. Першим вищим навчальним закладом в Україні вважають:

- а) Острозьку академію;
- б) Києво-Могилянську академію;
- в) Харківський університет;
- г) ЛНУ ім. Івана Франка.

10. Датою заснування Львівського національного університету імені Івана Франка вважають:

- а) 1891 рік;
- б) 1661 рік;
- в) 1651 рік;
- г) 1781 рік.

Рівень II

1. **Назвіть навчальний підрозділ, якому відповідає це визначення:** Базовий структурний підрозділ вищого навчального закладу, що проводить навчально-виховну й методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямком.
2. **Вкажіть, якому кваліфікаційному рівневі відповідає це визначення:** Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні вміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.
3. **Вкажіть форму навчання у вищих навчальних закладах, якій відповідає ця характеристика:** Основною формою роботи студента над засвоєнням навчального матеріалу є виконання ним контрольних робіт та індивідуальних завдань. Міжсесійний період для цієї форми навчання – це

частина навчального року, протягом якої здійснюється робота студента над засвоєнням навчального матеріалу як самостійно, так і під керівництвом викладача.

Рівень III

Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

Блок запитань №1:

1. Сьогодні, для більшості сучасних ВНЗ характерна тенденція до скасування освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст". Наскільки, на Вашу думку, це рішення є доцільним?
2. На підстав власного досвіду з'ясуйте які вищі навчальні заклади приватного чи державного типу створюють сприятливіші умови для навчання студентів. Обґрунтуйте свою думку.

Блок запитань №2:

1. Які, на Вашу думку, основні недоліки сучасної системи вищої освіти в Україні? Наведіть приклади.
2. Аналізуючи сучасний процес впровадження Болонської системи в українській освіті, вкажіть та аргументуйте позитивні та негативні моменти цих реформ.

Блок запитань №3:

1. З'ясуйте загальні тенденції розвитку вищої освіти зарубіжних країн.
2. Визначте цілі і завдання Болонського процесу.

Блок запитань №4:

1. З'ясуйте сутність модульно-рейтингової системи оцінювання діяльності студентів за Болонською системою.
2. Охарактеризуйте загальні принципи формування систем вищої освіти європейських країн.

Тема: Викладач вищої школи. Основи педагогічної риторики.

Рівень I

З поданих відповідей оберіть правильну.

1. **Професійна діяльність – це:**
 - а) усвідомлена діяльність викладача щодо навчання, саморозвитку і самовдосконалення студента, як соціальної одиниці;
 - б) свідома, доцільна діяльність викладача щодо навчання, виховання і розвитку студента;
 - в) діяльність викладача щодо навчання, розвитку аналітичного мислення у студента, усвідомлення ним свого місця у світі;

- г) діяльність викладача щодо студента з метою його навчання, адаптації до вищого навчального закладу, розкриття його здібностей.
2. ***Суб'єктом-об'єктом педагогічної діяльності є:***
а) студент;
б) викладач;
в) декан;
г) аспірант.
3. ***Яку з цих функцій не виконує викладач вищої школи:***
а) мобілізуючу;
б) трансформаційну;
в) організаторську;
г) визначальну.
4. ***Яка серед цих функцій викладача вищої школи є зайва:***
а) захист професійної честі, гідності;
б) риторична і підготовча;
в) підвищення кваліфікації, перепідготування;
г) користування подовженою оплачуваною відпусткою.
5. ***До основних видів педагогічної діяльності не належить:***
а) читання лекцій;
б) проведення семінарських занять;
в) рецензування і приймання захисту курсових робіт і проектів;
г) відповідальність за студентську успішність.
6. ***Науково-дослідна робота викладача не включає:***
а) написання і видання підручників, посібників, монографій, наукових статей;
б) участь у наукових радах;
в) написання та перевірка дипломних робіт;
г) виконання колективних договорів.
7. ***Взаємодія наукової та педагогічної роботи характеризується такими ознаками, окрім:***
а) сприятливого впливу педагогічної роботи на наукову.
б) сприятливого впливу наукової роботи на педагогічну.
в) несприятливого впливу педагогічної роботи на наукову.
г) несприятливого впливу наукової роботи на педагогічну не здійснюється.
8. ***Професіоналізм викладача вищої школи передбачає:***
а) самовдосконалення і самоусвідомлення;
б) самоосвіту і самовиховання;

- в) освіченість і толерантність;
- г) аналітизм і самоаналіз.

9. **Терміну "самоосвіта" відповідає твердження:**

- а) фундамент професійного зростання викладача як спеціаліста, формування у нього соціально цінних і професійно-значущих якостей;
- б) особистісне самовдосконалення себе, як науковця;
- в) перебудова особистісних якостей, установок, цінностей, моральних орієнтацій, потреб, інтересів, мотивів поведінки;
- г) інтелектуальні вміння, необхідні для мисленнєвого моделювання наукового пошуку або навчально-виховного процесу.

10. **Завдяки якій функції спілкування здійснюється обмін матеріальними й духовними цінностями, інтелектуальною інформацією та емоціями між педагогом і учнями?**

- а) перцептивний;
- б) інформаційний;
- в) інтерактивний;
- г) комунікативний.

Рівень II

1. **Вкажіть автора цих рядків: "Наша праця – формування людини, і це покладає на нас особливу, ні з чим не зрівнянну відповідальність".**
2. **Дайте визначення поняттю "педагогічна майстерність"**
3. **Заповніть таблицю:**

Конструктивний компонент		Комунікативний компонент	
є своєрідним стрижнем усіх компонентів. Він включає в себе вивчення: 1) змісту і способів впливу на студентів;		Складається з: 1) інформації в процесі її повідомлення студентам; 2) різних видів діяльності студентів таким чином, щоб результати відповідали цілям системи; 3) власної діяльності і поведінки в процесі безпосередньої взаємодії зі студентами	
2) вікових та індивідуальних особливостей студентів;			
3) особливостей навчально-виховного процесу			

і результатів власної діяльності, її переваг і недоліків			
---	--	--	--

4. *Дайте визначення і проаналізуйте акмеологічний підхід у педагогічній діяльності. Аналіз-пояснення підкріпіть прикладами.*
5. *“Професіоналізм знань є основою, підґрунтям формування професіоналізму загалом”. Доведіть або спростуйте тезу, використовуючи аргументацію.*

Рівень III

Дайте розгорнуту відповідь на запитання.

Блок запитань №1:

1. *Оберіть та проаналізуйте якості і властивості особистості викладача вищої школи, синтез яких, на Вашу думку, дасть змогу впевнено, без зайвого емоційного напруження, здійснювати професійну діяльність.*
2. *Визначіть сутність професійної педагогічної діяльності.*

Блок запитань №2:

1. *Поясніть, у чому полягає специфіка професійної педагогічної діяльності.*
2. *Охарактеризуйте основні напрями діяльності викладачів вищого навчального закладу.*

Блок запитань №3:

1. *Розкрийте сутність поняття педагогічного професіоналізму.*
2. *Охарактеризуйте основні компоненти педагогічного професіоналізму.*

Блок запитань №4:

1. *Охарактеризуйте систему самовиховання педагога. Визначіть головний етап. Свій вибір аргументуйте.*
2. *Які педагогічні вміння є характерними для педагога-майстра у процесі розв'язування педагогічних задач? Чому? Наведіть приклади з власного досвіду.*

Тема: Особливості педагогічного спілкування у вищій школі

Рівень I

З наведених нижче відповідей оберіть правильну.

1. *Складовою педагогічної культури не є:*
 - а) науковий світогляд;
 - б) педагогічні здібності;

- в) духовне багатство;
- г) соціальний статус.

2. **Спілкування – це:**

- а) один із компонентів педагогічної діяльності;
- б) мовленнєвий зв'язок між суб'єкт-суб'єктною взаємодією;
- в) спосіб взаємодії між студентом і викладачем;
- г) здійснення комунікації між реципієнтом та інтерв'юером.

3. **Професійно-педагогічне спілкування – це:**

- а) загальні принципи (основа) спілкування, що закладаються самим характером суспільного ладу, наслідуванням цінностей минулого, в яких реалізується педагогічна діяльність педагога, єдина мета і задачі навчання і виховання;
- б) це система прийомів органічної соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, пізнання один одного, організування діяльності і стимулювання діяльності вихованців, організування і корегування взаємин у колективі вихованців, обмін ролями, співпереживання і створення умов для самоствердження особистості вихованця;
- в) найбільша розкіш на світі;
- г) підґрунтя професійної культури спеціаліста, яке знаходить своє відображення у професійній діяльності.

4. **Процесу педагогічного спілкування характерні такі рівні:**

- а) примітивний;
- б) маніпулятивний;
- в) діловий;
- г) особовий.

5. **Якому, з цих рівнів педагогічного спілкування, відповідає визначення: орієнтуючись на справу, викладач бере до уваги особистісні характеристики студента лише в контексті ефективності діяльності?**

- а) стандартизований;
- б) діловий;
- в) особистісний;
- г) примітивний.

6. **Формальна структура спілкування є ознакою такого рівня педагогічного спілкування, як:**

- а) діловий;
- б) примітивний;
- в) стандартизований;
- г) особистісний.

7. **В. О. Кан-Калик виділяє такі абстраговані негативні моделі поведінки педагогів на заняттях, окрім:**
- а) китайська стіна;
 - б) монблан;
 - в) локатор;
 - г) прометей.
8. **Характерним визначенням абстрагованої негативної моделі поведінки педагога на занятті типу "Гамлет" є:**
- а) постійно вагається у власних діях;
 - б) учитель як гірська вершина над учнем;
 - в) будує взаємини вибірково: з тими, хто подобається;
 - г) чує тільки себе.
9. **У професійній діяльності мова виконує певні функції, окрім:**
- а) забезпечення повноцінного передавання знань;
 - б) забезпечення ефективної навчальної діяльності;
 - в) презентація вивченого матеріалу;
 - г) забезпечення продуктивних взаємин між викладачем і студентом.
10. **До недоліків ділового мовлення відносять такі недоліки крім:**
- а) не чіткість;
 - б) не логічна послідовність;
 - в) уривчастість;
 - г) погана вимова.

Рівень II

1. Побудуйте усно діалог студента і викладача, висвітливши найсуттєвіші, на Вашу думку, ознаки та принципи педагогічної культури.
2. Е. Костяшкін за рівнем професійної етики й особливостями діяльності визначає такі чотири типи: інтелектуальний, вольовий, емоційний, організаторський. Розкрийте суть двома – трьома реченнями.
3. А. Бойко, аналізуючи поведінку вчителя за його педагогічною діяльністю та її результатами, виділяє обґрунтовані моделі виховуючих взаємин педагогів і учнів. Образно вони названі так: "Оптиміст", "Об'єктивіст", "Ерудит", "Талант", "Умілець", "Душа", "Артист». Наведіть до трьох (на Ваш вибір) моделей ситуативного прикладу з власного досвіду.
4. Заповніть таблицю: "Абстраговані негативні моделі поведінки педагогів на заняттях за В. О. Кан-Каликом"

Локатор		Глухар
---------	--	--------

постійно вагається у власних діях		викладач як гірська вершина над студентом		між викладачем і студентом дистанція, обмежене спілкування
-----------------------------------	--	---	--	--

5. **Один з античних філософів стверджував:** "Ні мистецтво красномовства, ні мудрість не можуть бути досягнутими, якщо їм не вчитися". Назвіть автора цього твердження.

Рівень III

Дайте розгорнуту відповідь на запитання

Блок запитань №1:

1. Визначити сутність поняття "педагогічна культура".
2. Стисло охарактеризувати педагогічну культуру викладача вищого навчального закладу, на підставі власного студентського досвіду.

Блок запитань №2:

1. Охарактеризувати спілкування як компонент професійної педагогічної діяльності.
2. Розкрити поняття "мовленнева культура педагога".

Блок запитань №3:

1. Поясніть та проаналізуйте процес професійного "вигорання" викладача вищої школи.
2. Дайте визначення поняття "педагогічна техніка".

Блок запитань №4:

1. Розкрийте значення мовленневої культури викладача вищої школи.
2. Поясніть та проаналізуйте стадії процесу "вигорання" за Д. Міллером.

Тема: Основи дидактики вищої школи

Рівень I

З поданих відповідей оберіть правильну.

1. **Термін "дидактика" вперше запропонував:**

- а) К. Ушинський;
- б) В. Ратке;
- в) Я. Коменський;
- г) Г. Сковорода.

2. **Що таке "дидактика"?**

- а) наука, яка вивчає особливості розвитку і становлення народної педагогіки;

- б) систематизована і ціленаправлена діяльність особистості, спрямована на формування й удосконалення її позитивних якостей і подолання негативних;
- в) система освіти, яка передбачає забезпечення фундаментальної, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців;
- г) галузь педагогіки, в якій розглядають теорію освіти і навчання.

3. Кого з цих педагогів вважають "батьком" дидактики?

- а) К. Ушинського;
- б) Я. Коменського;
- в) Й. Гербарта;
- г) Й. Песталоцці.

4. Яке з цих понять не відносять до категорії дидактики?

- а) навчання;
- б) знання;
- в) освіта;
- г) виховання.

5. Дидактичну систему за П. Підласим поділено на три групи концепцій навчання: традиційну, педоцентричну і ...

- а) нетрадиційну;
- б) розвивальну;
- в) сучасну;
- г) проблемну.

6. До елементів контролю не належить:

- а) перевірка;
- б) критерії оцінювання;
- в) оцінювання;
- г) фіксація результатів.

7. За поданими методами виберіть ті, які належать до методів контролю:

- а) усний і колективний методи, практична перевірка;
- б) усний і колективний методи, метод самоконтролю;
- в) тестовий і письмовий методи, метод самоконтролю;
- г) тестовий і письмовий методи, фронтальна перевірка.

8. Яка фаза належить до:

- а) початку сприймання (4-5 хвилин);
- б) оптимальної активності сприймання (20-30 хвилин);
- в) фази зусиль (10-15 хвилин);
- г) фази підвищеної уваги (20-25 хвилин).

9. Який вид лекції є зайвим ?

- а) лекція-бесіда;
- б) лекція-дискусія;
- в) лекція-дебати;
- г) лекція з розбиранням конкретних педагогічних ситуацій.

10. Який вид семінару не прийнято виділяти?

- а) семінар-бесіду;
- б) семінар-доповідь;
- в) семінар-диспут;
- г) семінар-лекцію.

Рівень II

1. Якому поняттю відповідає це визначення:

"...це комплекс внутрішньо узгоджених тверджень, що базуються на єдності цілей, змісту та дидактичних принципів, котрі стосуються способів організації роботи студента і викладача"?

2. Якому з дидактичних принципів навчання, запропонованих Яном Амосом Коменським, відповідає твердження:

"...хай буде для учнів золотим правилом: все, що тільки можна надати для сприйняття відчуттями, а саме: видиме – для сприйняття зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, те що має смак - смаком, доступний для дотику – шляхом дотику"?

3. Опишіть відомі Вам методи контролю навчання у вищій школі.

4. Заповніть пропуски у таблиці

Ігрова дискусія	
	Кросворди, ребуси, вікторини
Ігрова ситуація	
	Відтворення студентами будь-якої ситуації вивченого матеріалу в ролях
Ділова навчальна гра	

5. Встановіть відповідність між моделями освіти і їхніми представниками:

- 1. Модель розвивального навчання. а) П. Гудман, І. Іллич, Ж. Гудлед
- 2. Традиційна модель освіти. б) Ж. Мажо, Л. Кро, Ж. Капель
- 3. Раціоналістична модель освіти. в) П. Блум, Р. Ганьє, Б. Скіннер

4. Феноменологічна модель освіти. г) А. Маслоу, А. Комбс, К. Роджерс
5. Неінституційна модель освіти. г) В. Давидов, В. Рубцов

Рівень III

Дайте розгорнуту відповідь на запитання

Блок запитань № 1:

1. Охарактеризуйте суть та роль інформаційних технологій у педагогічному процесі ВНЗ.
2. З якою метою у ВНЗ України впроваджують кредитно-модульну систему?

Блок запитань № 2:

1. На підставі положень Національної доктрини розвитку освіти (2003 р.) перелічіть актуальні завдання дидактики вищої школи. Поясніть в чому полягає їхня актуальність.
2. Які проблеми сучасної дидактики вищої школи Ви могли б виділити? Які шляхи їхнього подолання Ви б запропонували?

Блок запитань № 3:

1. Сформулюйте сутність поняття дидактика вищої школи.
2. Назвіть основні категорії дидактики вищої школи.

Блок запитань № 4:

1. Стисло охарактеризуйте основні моделі освіти.
2. Опишіть провідні форми навчання.

Тема: Методи, форми організування навчального процесу у вищій школі

Рівень I

З поданих відповідей оберіть правильну.

1. **Виберіть визначення, що найбільше підходить для характеристики поняття "методу навчання":**
 - а) спосіб упорядкованої діяльності вчителя, спрямований на вирішення завдань освіти;
 - б) спосіб упорядкованої діяльності учня, спрямований на вирішення завдань освіти;
 - в) спосіб упорядкованої спільної діяльності вчителя й учнів, спрямований на вирішення завдань освіти;
 - г) сформований у середині 1980 років новаторський напрям у педагогіці, представники якого започаткували й використовували інноваційні системи і методи навчання та виховання.

2. **Який з цих методів не належить до методів активного навчання за Є. А. Литвиненком та В. І. Рибальським:**
- а) ділова гра;
 - б) бесіда;
 - в) розігрування ролей;
 - г) стажування.
3. **Хто з цих науковців обґрунтував та вдосконалив "п'ятирівневу систему навчання"?**
- а) В. Беспалько., Р. Жуков та Ю. Кузнецов;
 - б) Є. Литвиненко та В. Рибальський;
 - в) Ю. Бабанський, М. Данилов та Б. Єсіпов;
 - г) Я. Коменський та В. Луядіус.
4. **Метод, що спонукає студентів до відтворення здобутих знань, названо:**
- а) проблемним;
 - б) репродуктивним;
 - в) індуктивним;
 - г) дедуктивним.
5. **Який з методів наукового педагогічного дослідження належить до емпіричних?**
- а) експеримент;
 - б) порівняння;
 - в) класифікація;
 - г) моделювання.
6. **Наукова проблема – це:**
- а) загальне складне завдання (теоретичне або практичне), що потребує розв'язання, але шляхи, методи і можливі наслідки цього невідомі;
 - б) реальний рух пізнавального процесу;
 - в) сукупність споріднених елементів, серед яких виділяють один як предмет дослідження;
 - г) спрямованість наукового пошуку на одержання нових знань та їхню експериментальну апробацію.
7. **Виділяють такі два типи гіпотез:**
- а) емпіричні і методологічні гіпотези;
 - б) емпіричні і теоретичні гіпотези;
 - в) логічні і математичні гіпотези;
 - г) формальні і аналітичні гіпотези.
8. **До загальнонаукових методів не відносять такі методи:**
- а) загальнотеоретичні;

- б) соціологічні;
 - в) теоретичні;
 - г) математичні.
9. **Накопичувати матеріали у процесі критичного аналізу дають змогу такі засоби, крім:**
- а) анотації;
 - б) конспектів;
 - в) цитувань;
 - г) умовиводів.
10. **Індукція – це:**
- а) форма наукового пізнання, що спрямоване на з'ясування причинно-наслідкових зв'язків між педагогічними явищами, узагальнення емпіричних даних на основі логічних висувань від конкретного до загального, від відомого до невідомого;
 - б) це уявне або фактичне розкладання цілого на частини, синтез, відновлення цілісності розглядуваного предмета в усьому розмаїтті його виявлень;
 - в) виділення у багатьох предметах загальних рис;
 - г) сходження від абстрактного до конкретного, що дає можливість більш точно охарактеризувати об'єкт, що його вивчають, урахувати структурні та функціональні зв'язки його компонентів.

Рівень II

1. Передання та сприймання навчальної інформації лежить в основі класифікації методів навчання С. Перовського, Є. Голанта. Вкажіть, на які групи, згідно з цією класифікацією, поділяють застосовувані методи.
2. Відповідно до якої класифікації методи навчання поділяють на пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові та дослідницькі?
3. Схематично укладіть структуру педагогічного дослідження.
4. Заповніть таблицю:

Запитання з "віялом відповідей"		
Це запитання, на які опитуваний може відповісти лише "так" або "ні"		Це запитання, серед відповідей на яке існує графа типу "Інше", де респондент може висловити свою власну незапрограмовану думку

5. За природою оцінювання якостей тести поділяють на три основні категорії: тести успішності, тести здібностей та індивідуальні тести. Наведіть по два приклади тестів до кожної категорії.

Рівень III

Дайте розгорнуту відповідь на запитання

Блок запитань №1:

1. Які з нетрадиційних методів навчання стають все більш і більш популярними? Чому?
2. Як Ви гадаєте, чи можлива поява та наявність однієї класифікації методів навчання, яка охопила б широкий та різноманітний діапазон традиційних та нетрадиційних методів навчання? Свою думку обґрунтуйте.

Блок запитань №2:

1. Чим відрізняється дискусія за круглим столом від дискусії на семінарі? Свою відповідь обґрунтуйте, підкріпивши прикладами.
2. Які переваги має заняття з використанням інтерактивних методів навчання над звичайною лекцією? Чому? Поясніть свою відповідь.

Блок запитань №3:

1. Проаналізуйте теоретичні методи педагогічного дослідження.
2. Охарактеризуйте сучасні методи навчання у вищих навчальних закладах, які працюють за Болонською системою.

Блок запитань №4:

1. Підготуйте опис одного з методів науково-педагогічних досліджень у вищій школі.
2. Проаналізуйте форми організування навчального процесу у вищій школі. Наведіть приклади.

Тема: Сучасні освітні технології у вищій школі

Рівень I

З поданих відповідей оберіть правильну.

1. Педагогічно-інноваційна технологія – це...

- а) навчання, у процесі якого попереднє оцінення знань відіграє роль зворотного зв'язку і розв'язане метою;
- б) процес організування навчально-пізнавальної діяльності у вищому навчальному закладі, в основі якого лежить розвиток інтелекту та творчих здібностей студента.
- в) модель професійної підготовки викладача;
- г) наука, яка вивчає особливості розвитку і становлення народної педагогіки.

2. Оберіть тип технології навчання, що стосується організаційних форм:

- а) загальнопедагогічні;
- б) конкретно-методичні;
- в) класно-урочні;
- г) локальні.

3. **Оберіть той тип технологій навчання, що не належить до класифікації за напрямком модернізації наявної традиційної системи:**
- а) гуманізація і демократизація стосунків;
 - б) активізація та інтенсифікація діяльності;
 - в) ефективність організування та управління;
 - г) авторитарні.
4. **До напрямків оновлення системи освіти не належить принцип:**
- а) нейтралізації;
 - б) гуманізації;
 - в) багатоваріативності;
 - г) індивідуалізації.
5. **Автором ідей, які є основою вальдорфської педагогіки, є:**
- а) Генріх Вальдорф;
 - б) Рудольф Штайнер;
 - в) Джон Локк;
 - г) Джон Дьюї.
6. **Реформування вищої освіти не передбачає:**
- а) підвищення освітнього і культурного рівня суспільства;
 - б) піднесення вищої освіти України до рівня вищої освіти розвинутих країн;
 - в) скасування освітньо-кваліфікаційних рівнів;
 - г) формування мережі ВНЗ, яка б задовольняла потреби кожної людини та держави загалом.
7. **Виберіть найзмістовніше з запропонованих понять, яке включає в себе інші поняття:**
- а) педагогічні технології;
 - б) освітні технології;
 - в) педагогічна техніка;
 - г) технології навчання.
8. **Виберіть найконкретніше з запропонованих понять:**
- а) педагогічні технології;
 - б) освітні технології;
 - в) педагогічна техніка;
 - г) технології навчання.
9. **Педагогічна технологія розвивається в такому напрямку:**
- а) процесуально-описовому;
 - б) процесуально-дійовому;
 - в) науковому;
 - г) логічному.

10. Джерелами і частинами нових педагогічних технологій не є:

- а) суспільні, педагогічні, психологічні науки;
- б) національна ідентичність;
- в) сучасний передовий педагогічний досвід;
- г) народна педагогіка.

Рівень II

1. Розмістіть у правильному порядку елементи структури заняття при застосуванні інтерактивних методів, позначивши перший цифрою 1, другий – 2 і т.д.:

- а) надання необхідної інформації;
- б) підведення підсумків, оцінювання результатів;
- в) інтерактивна вправа – центральна частина заняття;
- г) мотивація;
- г) оголошення, презентація теми та очікування результатів.

2. Встановіть відповідність:

- а) вальдорфська педагогіка;
- б) інтернет-освіта;
- в) теорія "вільного виховання";
- г) "експериментальна педагогіка".

- 1. Індивідуалізм і категоричне заперечення суворої регламентації життя й поведінки дитини.
- 2. Положення обґрунтовано за даними емпіричних спостережень і спеціально поставленого експерименту.
- 3. Надання допомоги особистості у власному становленні, розкритті талентів у гармонії із закономірностями розвитку природи, людини та світу.
- 4. Здійснюється з використанням ресурсів та технологій глобальної мережі Інтернет.

3. Що означає термін "педагогічне дослідження", назвіть основні етапи його проведення.

4. Заповніть місця у таблиці, де є пропуски

Традиційне навчання	Модульне навчання
Завдання	
	Завдання формують у діяльнісному аспекті і дають студентам перед початком навчання
Діяльність студента	
Здебільшого роль студента є пасивною, тобто зводиться до читання тексту або слухання викладача	

Індивідуалізація	
	Модулі можуть бути індивідуалізованими. Кожний студент має змогу використовувати один засіб, кілька або всі можливі засоби. Здебільшого самому студентові надається право вибирати найбільш прийнятний для нього спосіб учіння з тим чи іншим набором засобів навчання (прослухування магнітної стрічки, читаний текст, аналіз креслень, перегляд кінофільму, вивчення реальних об'єктів тощо)

5. У процесі вивчення педагогіки вищої школи, сьогодні застосовуються різноманітні модифікації ділових ігор, серед яких має місце і «діловий театр». Наведіть приклад цієї гри.

6. Заповніть таблицю "Варіанти здійснення комп'ютерних технологій"

"проникнення"		МОНОТЕХНОЛОГІЯ
	застосування при вивченні базових тем	

Рівень III

Дайте розгорнуту відповідь на запитання:

Блок запитань №1:

1. Які Ви знаєте інноваційні процеси, що їх використовують, але які не набули застосування в Україні?
2. Розкрийте суть навчання за вальдорфською методикою.

Блок запитань №2:

1. Запропонуйте свою інноваційну освітню реформу для України. Обґрунтуйте свою відповідь.
2. Проаналізуйте недоліки і позитиви сучасної освіти.

Блок запитань №3:

1. Порівняйте традиційні та інноваційні технології навчання у вищій школі та виявіть їхні пріоритети.
2. Визначте основні положення науково-дослідної діяльності студентів у вищій школі.

Блок запитань №4:

1. Обґрунтуйте потреби у застосуванні інноваційних технологій у навчальному процесі вищої школи.
2. Охарактеризуйте Європейську кредитно-трансферну систему накопичення ECTS.
- 3.

Тема: Студентство як соціальна група. Контрольне оцінення успішності студентів

Рівень I

З поданих відповідей оберіть правильну.

1. **Слово "студент" у перекладі з латини означає:**
 - а) "той, хто бажає знання";
 - б) "той, хто вчиться";
 - в) "старший учень";
 - г) "випускник ліцею".
2. **А. Власенко. своїм висловлюванням:** "особлива соціальна група, що формується з різних соціальних утворень суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, особливою суспільною поведінкою і психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи у суспільному виробництві, науці і культурі є головним і здебільшого єдиним заняттям", **дав визначення:**
 - а) деканату;
 - б) учням;
 - в) студентству;
 - г) ректорату.
3. **Студенти мають гарантоване державою право на:**
 - а) безпечні і шкідливі умови навчання та праці;
 - б) трудову діяльність, навіть у лекційний час;
 - в) систематичне й не глибоке оволодіння знаннями;
 - г) участь в об'єднаннях громадян.
4. **Неправильним є твердження, що студентський вік – це:**
 - а) вік безкорисливих жертв і самовіддачі;
 - б) вік переоцінення цінностей і мотивації поведінки;
 - в) вік посилення свідомих і несвідомих мотивів поведінки;
 - г) вік формування якостей характеру та інтелекту
5. **До основних типів спрямованості студента не належить:**
 - а) тип будівничого;
 - б) тип продавця;
 - в) тип споживача;
 - г) тип руйнівника.
6. **Поточна перевірка у ВНЗ не проводиться у формі:**
 - а) усна співбесіда;
 - б) перевірка за допомогою перфокарт;
 - в) експрес-тести;
 - г) домашні завдання.
7. **Колоквіум у перекладі з латинської мови означає:**
 - а) знання;
 - б) опитування;

- в) бесіда;
- г) текст.

8. *До різновидів іспиту не належить:*

- а) практичний іспит;
- б) іспит з розгорнутим підручником;
- в) іспит-бесіда;
- г) іспит-парепатетизм.

9. *За формальними ознаками тести поділяють на:*

- а) альтернативні, вибіркові, самостійні;
- б) машинні, на швидкість, вибіркові;
- в) вибіркові, машинні, прості;
- г) машинні, альтернативні, дистанційні.

10. *У педагогічній літературі критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів визначено такі, крім:*

- а) соціологічних;
- б) полікультурних;
- в) компетентних;
- г) комунікативних.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Навчальна дисципліна

“ПЕДАГОГІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ”

Тема: Антропологія як наука та методи антропологічних досліджень

1. Термін *”антропологія”* ввів у науковий обіг:

- а) Платон;
- б) Сократ;
- в) Аристотель;
- г) К. Ушинський.

2. Антропологія - це

- а) наука, що вивчає біологічну природу людини, її раси і т. ін.;
- б) галузь пізнання людини, її внутрішнього світу в контексті природи, культури й суспільства;
- в) наука, що вивчає окремі частини людського тіла;
- г) наука про способи життєдіяльності людини.

3. Кому належить вислів *”Людина - це мірило всіх речей”*?

- а) Платону;
- б) Аристотелю;
- в) Ніцше;
- г) Протагору.

4. У сфері антропологічного знання виділяють антропологію:

- а) філософську;
- б) теологічну;
- в) фізичну;
- г) соціальну;
- д) культурну;
- ж) педагогічну.

5. Хто є засновником вітчизняної антропології?

- а) П. Чубинський;
- б) М. Рильський;
- в) Г. Сковорода;
- г) Ф. Вовк.

6. Концепції, які розкривають сутність і походження людини (виділіть зайве):

- а) натуралістичні (біологізаторські);
- б) релігійні;
- в) прикладні;
- г) космічного походження людини;
- д) діяльнісні.

7. Сучасна антропологія в структурному плані об'єднує основні напрями досліджень (виділіть зайве):

- а) символічну антропологію;
- б) соціально-культурну;
- в) структурно-системну;
- г) динамічну;
- д) методологічну.

Тема: Людина як предмет вивчення педагогічної антропології

1. Де і коли виникла нова наукова течія – педагогічна антропологія?

- а) у Франції в 1930 р;
- б) у Німеччині в 1960 р.;
- в) у Великобританії в 1940 р.;
- г) Ваш варіант відповіді.

2. Педагогічна антропологія – це наука про:

- а) біологічну природу людини, її особливості;
- б) людинознавство, що слугує вихованню та навчанню людей;
- в) особливості людської життєдіяльності;
- г) соціалізацію особистості.

3. Що є об'єктом вивчення педагогічної антропології?

- а) людина – природа;
- б) людина – освіта;
- в) людина – людина;
- г) людина – культура.

4. Новий напрям у науці про взаємозв'язки людини і культури, людини і виховання вперше розвинув:

- а) Дітріх Лідтке;
- б) Іван Дерболав;
- в) Жан Дерріда;
- г) Отто Больнов.

5. **Концепції педагогічної антропології за А. Огурцовим (виділіть зайву):**

- а) інтегральна емпірична наука;
- б) теорія самоздійснення особистості;
- в) феноменологія;
- г) герменевтика;
- д) трансценденталізм.

6. **Хто вперше ввів у науковий обіг термін "Педагогічна антропологія" у своїй праці: "Людина як предмет виховання":**

- а) В. Сухомлинський;
- б) Г. Ващенко;
- в) К. Ушинський;
- г) Б. Грінченко.

7. **У якому році К. Ушинський написав працю "Людина як предмет виховання"?**

- а) 1865 р.;
- б) 1867 р.;
- в) 1868 р.;
- г) 1869 р.

8. **Хто дослідив і проаналізував співвідношення філософської та педагогічної антропології?**

- а) А. Огурцов;
- б) К. Дунелт;
- в) О. Больнов;
- г) А. Флітнер.

Тема: Людина і проблема формування моральної свідомості

1. **Найпоширеніше тлумачення поняття "моралі" є:**

- а) форми духовності і культури як прояви цілісності людини;
- б) система психологічного впливу на людину;
- в) одна з форм суспільної свідомості, що регулює поведінку людини;

г) система поглядів і уявлень, які регулюють поведінку людини у критичній ситуації.

2. **Метою моралі є :**

- а) формування мотивації поведінки людини
- б) дискредитація самостійного начала у людині;
- в) виховання свідомості, в основі якої лежить розрізнення добра і зла;
- г) акцентування на природі людини, схильної до негативних вчинків.

3. **Які можливі різновиди моралі?**

- а) державна;
- б) персоналістична;
- в) релігійна;
- г) екологічна;
- д) молодіжна.

4. **Сутність моралі полягає в:**

- а) єдності духовного і тілесного;
- б) її повчального характері;
- в) ціннісному скеруванні;
- г) балансі суспільного й особистісного блага.

5. **Шляхами виходу з моральної кризи є:**

- а) запровадження на державному рівні єдиної системи моральних цінностей;
- б) посилення впливу церкви на моральну свідомість людей;
- в) запровадження нового навчального предмету "Моральне виховання";
- г) Ваш варіант відповіді.

Тема: Людина і природа

1. **Екологічна криза виникла внаслідок:**

- а) науково-технічної революції;
- б) антропогенного впливу на природу;
- в) забруднення навколишнього природного середовища;
- г) інші варіанти відповіді.

2. **Виберіть одну з найважливіших соціальних функцій екологічних дисциплін:**

- а) культурологічна;
- б) феноменологічна;
- в) світоглядна;
- г) натуралістична.

3. **Коеволюційна стратегія – це здійснення взаємозв’язаного неруйнівного розвитку:**
- а) природи;
 - б) суспільства;
 - в) культури і свідомості;
 - г) всіх цих компонентів.
4. **Розвиток екологічної етики заснований на ідеї співпереживання:**
- а) так;
 - б) ні.
5. **Екологічна освіта – це систематизована педагогічна діяльність, спрямована на розвиток у людини культури взаємодії з:**
- а) технічним прогресом;
 - б) людиною;
 - в) культурою й освітою;
 - г) природою.
6. **Найважливішим результатом екологічної освіти є:**
- а) знання;
 - б) переконання;
 - в) світогляд;
 - г) свідомість
7. **Хто є засновником принципу природовідповідності у педагогічній науці?**
- а) А. Дістервег;
 - б) Й. Песталоцці;
 - в) Я. Коменський;
 - г) Ж. Руссо.
8. **Яка функція екологічної освіти є засобом трансформації в ідеали людини?**
- а) ідеологічна;
 - б) культурологічна;
 - в) соціальна;
 - г) світоглядна.

Тема: Людина і світ. Соціальне пізнання і людина

1. **Як поняття ”особистість” трактовано з латинської мови?**
- а) особа;
 - б) персона;
 - в) особистість;

г) людина.

2. Ким запропоновано нове бачення людини як живої цілісності у епосі Відродження?:

- а) Р. Декарт;
- б) М. Кузанський;
- в) О. Макіавеллі;
- г) Е. Роттердамський.

3. Яку роль людини у суспільстві розкриває поняття "особа"?

- а) культурну;
- б) освітню;
- в) соціальну;
- г) моральну.

4. Згідно з чийми поглядами, структура особистості залежить від будови тіла, прагнень, бажань і поглядів людини?

- а) Біне;
- б) Рібо;
- в) Дідро;
- г) Айзенк.

5. Що Ви розумієте, розкриваючи поняття "Сутність людини"? Обґрунтуйте відповідь.

Тема: Соціально-психологічні проблеми дослідження особистості

1. Як називається процес становлення особистості?

- а) соціалізація;
- б) адаптація;
- в) інтеграція;
- г) удосконалення.

2. Який тип особистості вчені виділяють на історичному шляху розвитку людства?

- а) фізичний;
- б) культурний;
- в) соціальний?
- г) психологічний.

3. Якого рівня розвитку досягає людина як особистість?

- а) психічного;

- б) суспільного;
 - в) соціального;
 - г) морального.
4. **Становлення особистості відбувається у процесі засвоєння:**
- а) знань;
 - б) нової інформації;
 - в) ціннісних орієнтацій суспільства;
 - г) індивідуального досвіду.
5. **Соціальними типами особистості є (виділіть зайве):**
- а) діячі;
 - б) слухачі;
 - в) мислителі;
 - г) емоціонали;
 - д) гуманісти;
 - ж) подвижники.
6. **Психолого-педагогічними механізмами соціалізації є (виділіть зайве):**
- а) засвоєння знань, умінь, навичок;
 - б) імітація;
 - в) ідентифікація;
 - г) інтеграція;
 - д) керівництво.

Тема: Культура як антропологічний феномен. Духовна культура особи

1. **Який науковий підхід до трактування сутності культури розробив Біблер у західній культурології?**
- а) семіотичний;
 - б) антропологічний;
 - в) інтегральний;
 - г) діалогічний.
2. **Сучасне трактування поняття "культура" належить:**
- а) А. Карміну;
 - б) А. Бергсону;
 - в) З. Фрейду;
 - г) Ф. Ніцше.

3. *Ким була сформульована теза про "релігійність як домінуючу рису національної психології"?*
- а) М. Костомаровим;
 - б) Б. Мірчуком;
 - в) Я. Яремою;
 - г) Д. Чижевським.
4. *Духовна культура охоплює духовні форми, які зорієнтовані на:*
- а) знання та досвід;
 - б) знання та рефлексію;
 - в) знання та цінності;
 - г) знання та мотивацію.
5. *Культуру поділяють на :*
- а) об'єктивну;
 - б) суб'єктивну;
 - в) матеріальну;
 - г) духовну.
6. *Те, що надає цілісності, зв'язує в єдину систему, впорядковує розрізнені елементи внутрішнього світу особистості, – це:*
- а) маргінальна культура;
 - б) особистісна культура;
 - в) духовна культура;
 - г) суспільна культура.
7. *Якому століттю характерний "духовний маргінал"?*
- а) ХІХ століття;
 - б) кінець ХІХ – початок ХХ століть;
 - в) ХХ століття;
 - г) кінець ХХ – початок ХХІ століть.

Тема: Християнська антропологія

1. **Термін „релігія” латиною означає (виділіть зайве):**
- а) ідолопоклонництво;
 - б) предмети культу;
 - в) благочестя;
 - г) святиня.
2. **За своєю природою релігія є явищем, а саме:**
- а) суспільним;
 - б) культурним;

- в) соціальним;
 - г) духовним.
3. **Кому належить вираз:** *”найбільш досконалим і великим ділом, яке тільки може бажати і досягнути людина, це є наближення до Бога і перебування в єдності з Ним”?*
- а) Никодиму Святогорцю;
 - б) Томі Шпідліку;
 - в) Івану Марку Рупніку;
 - г) Святославу Шевчуку.
4. **З погляду християнської антропології людина є:**
- а) духовністю Бога;
 - б) образом і подобою Бога;
 - в) основою Всесвіту;
 - г) образом Всесвіту.
5. **Християнське світосприйняття формує особу здатну (виділіть зайве):**
- а) прагматично сприймати навколишню дійсність;
 - б) вибирати між добром і злом;
 - в) плекати моральні цінності;
 - г) розвивати духовність.

Тема: Антропологічний підхід як детермінанта сучасних освітніх змін

1. **Які два напрямки виокремилися у процесі реформування освіти в Україні?**
- а) науковий;
 - б) ідеологічний;
 - в) практичний;
 - г) методологічний.
2. **Основними завдання сучасної антропології є:**
- а) систематизація інтегрованого знання про людину;
 - б) поєднання різноманітних аспектів людинознавства;
 - в) індивідуальний підхід до вивчення особистості;
 - г) суб’єктивність і автономія людської особи.
3. **У межах наукового напрямку сучасної філософії освіти простежується поділ на три основні групи дисциплін (виділіть зайве):**
- а) природничі;
 - б) технічні;

- в) антропологічні;
- г) гуманітарні.

4. Що передбачає принцип "цілісності людини"?

- а) поєднання енергетичних процесів;
- б) нерозривність енергетичних та інформаційних процесів;
- в) поєднання соматичних процесів;
- г). нерозривність соматичних та духовних процесів.

5. Головними компонентами педагогічної аксіології є:

- а) система морального виховання;
- б) теорія про цінності;
- в) феноменологічна теорія;
- г) теорія герменевтики.

Список використаної літератури з дисципліни ”Основи педагогіки”

1. *Бех І. Д.* Особистісно зорієнтоване виховання / І. Д. Бех. К., 1998.
2. *Волкова Н. П.* Педагогіка. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 576 с.
3. *Вишневський О.* Сучасне українське виховання. – Львів, 2001.
4. *Галузинський В., Євтух М.* Педагогіка: теорія та історія: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1995. – 220 с.
5. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997.
6. *Зайченко І. В.* Педагогіка. – Чернігів, 2003.
7. *Заячківська Н. М.* Педагогіка: збірник тестів. Навч.-метод посібник. Львів, 2011. 143 с.
8. *Ковальчук Л. О., Ковальчук О. Б.* Система освіти зарубіжних країн: Навчальний посібник. – Львів, 2003. – 136 с.
9. *Ковальчук Л. О.* Практикум з педагогіки: Навчальний посібник. – Львів, 2005. – 254 с.
10. *Кравець В. П.* Історія класичної і зарубіжної педагогіки та шкільництва.
11. *Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л.* Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 418 с.
12. *Мачинська Н. І.* Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів при вивченні дисциплін загально педагогічного циклу. К., 2006. – 25 с.
13. *Мойсеюк Н. Є.* Педагогіка.– К., 1999. – 350 с.
14. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / За заг. ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2002. – 255 с.
15. Педагогіка для громадянського суспільства / За ред. д-ра пед. наук Т. С. Кошманової. – Львів, 2005. – 382 с.
16. *Подласый И. П.* Педагогика: Новый курс: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 2 кн. – М.: ВЛАДОС, 2001, 2002.
17. *Рейс Філ.* Секрети успішного навчання: практичні поради для студентів / Пер. з англ. О. Гладкого. – Львів, 2006. – 256 с.
18. Теоретичні основи педагогіки. Курс лекцій / За ред. О. Вишневського. – Дрогобич, 2001.
19. *Фіцула М. М.* Педагогіка: Посібник. – К.: Вид. центр “Академія”, 2000.
20. *Швед М. С.* Навчально-методичні матеріали до вивчення навчальної дисципліни „Основи педагогіки” Львів, 2012. – 6 с.

21. *Щербань П. М.* Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посібн. – К., 2002.
22. *Ягунов В. В.* Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 552 с.

з дисципліни ”Педагогіка вищої школи”

1. Вища освіта і Болонський процес. Навчальний посібник. К., 2004.
2. *Вітвицька С.* Основи педагогіки вищої школи. Підручник за рейтинго-модульною системою. К., 2006.
3. *Герцюк Д. Д.* Навчально-методичні матеріали до вивчення курсу „Вища освіта і Болонський процес”. Львів, 2012.– 11 с.
4. *Кузьмінський А.* Педагогіка вищої школи. – К., 2005.
5. *Корсак К.* Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів. – К., 1997
6. *Мельникова В. О.* Психологія педагогічної діяльності та управління. Рівне, 2001. – 148 с.
7. *Нагаєв М.* Методика викладання у вищій школі. К., 2007.
8. *Ординський В.Л.* Педагогіка вищої школи. К., 2009.
9. Педагогіка вищої школи. Посібник – Одеса, 2002.
10. Педагогіка вищої школи. Навчальний посібник. За ред. *З.Курлянд.* – К., 2004.
11. Педагогика и психология высшей школы. – Ростов-на-Дону, 1998.
12. *П’яткова Г. П., Глотов О. Л.* Інтерактивні методи і специфіка їх застосування у вищій школі. – Тернопіль, 2002.
13. *Рейс Філ.* Секрети успішного навчання: практичні поради для студентів / Пер. з англ.. О. Гладкого. – Львів, 2006. – 256 с.
14. *Швед М.,* Що треба знати про Болонський процес: методичні матеріали. – Львів, 2007.
15. *Швед М. С.* Навчально-методичні матеріали до вивчення навчальної дисципліни „Основи педагогіки” Львів, 2012. – 6 с.

з дисципліни ”Педагогічна антропологія”

1. *Аносов І.П.* Сучасний освітній процес: антропологічний аспект. К., 2003.
2. *Бим-Бад Б.М.* Педагогическая антропология. М., 1998.
3. *Добровольська Л. П.* Антропологічний аспект як сучасний підхід у формуванні професійно-педагогічної готовності в системі самовиховання майбутнього вчителя // Пост Методика.2002. – № 7–8.

4. *Кривых С.* Антропологическая модель образования // Гуманитарные науки. 2001. Вып. 6.
5. *Маленкова Л.* Человековедение. М., 2000. *Матвієнко П. В.* Антропологічний поворот в науці та освіті: епістемологічні підґрунтя // Пост Методика. 2002. – № 7–8.
6. *Максакова В.И.* Педагогическая антропология: Учеб. пособие для высш. пед. учеб. заведений. М., 2001.
7. *Приходько В., Бочелюк В., Шевяков О., Малий В.* Педагогічна антропология і вища школа. Дніпропетровськ, 2008.
8. *Рахлевская Л.* Антропологический подход в профессиональном воспитании учителя в современном педагогическом вузе // Межвузовский сборник научных трудов. Курск, 2000.
9. *Рейс Філ.* Секрети успішного навчання: практичні поради для студентів / Пер. з англ.. О. Гладкого. – Львів, 2006. – 256 с.
10. *Ушинский К.* Человек как предмет воспитания. М., 1876.
11. *Швед М. С.* Методичні вказівки і текст лекцій до спецкурсу „Педагогічна антропология” для студентів педагогічних спеціальностей університету. Львів, 2004. – 72 с.

Інформаційні ресурси

www.cgaie.org

www.chea.org

www.gaa.ac.uk

www.ingaahe.n

www.cepes.ro

www.ecju.org

www.unige.ch/eua

Додаток А

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС У СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ І ПРАВИЛА СКЛАДАННЯ **

Чинний від 2009–11–01
Витяг з документа

1. ГАЛУЗЬ ЗАСТОСУВАННЯ

У цьому стандарті визначено загальні правила бібліографічного опису документів і правила його складання. Стандарт розповсюджується на текстові опубліковані та неопубліковані документи: книги, серіальні видання, нормативно-технічні і технічні документи, патенти, депоновані наукові праці, звіти про науково-дослідні роботи, статті чи інші складові документів.

Стандарт розроблено згідно з ДСТУ 3008–95 "Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення", ДСТУ 3582 97 "Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила", ДСТУ ГОСТ 7.1 : 2006 "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання", ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання", ГОСТ 7.12–77 "Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила", "Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій ВАК України".

* Оригінал. Взято з сайту університету

** Відредаговано редактором – Л. Макітринською

2 ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ

2.1. Бібліографічний опис – це сукупність бібліографічних відомостей про документ, його складову чи групу документів, які подано за певними правилами, необхідні та достатні для загальної характеристики й ідентифікації документа.

2.2. Бібліографічний запис складається з заголовка та елементів, що об'єднані в опису. Заголовок від опису відокремлюють крапкою. Области опису відокремлюють одна від одної крапкою і тире. Пунктуація в бібліографічному описі виконує дві функції: звичайних граматичних розділових знаків і знаків, які мають розпізнавальний характер для областей та елементів бібліографічного опису (*знаки приписної пунктуації*).

Для розрізнення приписної та граматичної пунктуації застосовують *проміжок в один друкований знак до і після* приписного знака. Виняток становлять крапка і кома – проміжок ставлять *тільки після них*. Знаки крапка з комою та три крапки до винятків не належать.

2.3. У бібліографічному описі використовують такі знаки приписної пунктуації:

- . – крапка і тире;
- . крапка;
- , кома;
- : двокрапка;
- ; крапка з комою;
- / коса риска;
- // дві косі риски;
- () круглі дужки;
- [] квадратні дужки;
- + плюс;
- = знак рівності;

2.4. Кожну область бібліографічного опису розділяють знаком крапка і тире (. –).

2.5. Складаючи бібліографічний опис, використовують різні скорочення, які регламентовані відповідними стандартами.

2.6. У кількісному елементі бібліографічного опису можна зазначити тільки сторінку цитованого тексту.

2.7. Головні елементи бібліографічного опису

До них належить інформація про автора (чи авторів), назву твору, вид видання (перевидання чи переклад), місце видання, видавця, рік видання та обсяг публікації. Введено новий обов'язковий елемент – відомості про відповідальність, які зазначають, навіть якщо вони збігаються з заголовком.

2.7.1 Д а н і п р о а в т о р а. Ініціали осіб, на чії праці посилаються в науковій роботі, пишуть перед прізвищем. У бібліографічному описі навпаки – на першому місці ставлять прізвище, потім ім'я (можливо ім'я та по батькові) або псевдонім. Ця вимога стосується й опису іноземними мовами.

У заголовку основного запису наводять прізвище одного автора. Якщо авторів є два чи три, то, зазвичай, подають прізвище одного. У відомостях про відповідальність (за косою рисою після назви твору) є змога зазначити, в якому вигляді особа (чи особи), що несе інтелектуальну чи іншу відповідальність за документ, подана в документі. Це прізвища та ініціали, повні імена та по батькові, псевдонім і т.п. Прізвища авторів відділяють комами.

Книги чотирьох та більше авторів, а також видання, що не мають індивідуальних авторів, записують за назвою. Інформацію про авторів, індивідуальних чи колективних (назва організації) подають після назви через косу лінію (/). **У цьому випадку ініціали ставлять перед прізвищем.**

Якщо дані про авторів є на звороті титульного аркуша, то прізвища подають у квадратних дужках []. Якщо авторів більше чотирьох, можна зазначити перших три, додаючи слова “[та ін.]”. Можна навести прізвища всіх авторів, якщо прізвище основного автора стоїть на п'ятому місці.

Дані про наукові ступені, вчені та почесні звання, титули, посаду, місце праці, членство у наукових товариствах чи академіях, які часто наводять на титульних сторінках книг, в описі опускають.

2.7.2. Дані про назву та вид видання. Назву роботи описують так, як подано на титульному аркуші. Якщо після назви подано другу назву, то її наводять в описі з великої літери після крапки. Другу назву не скорочують.

Після назви з малої літери подають відомості, що доповнюють, уточнюють, пояснюють основну назву видання. Наприклад, "навч. посібник", "підручник", "словник", "довідник", "зб. статей", "зб. наук. праць", "у 3 т." тощо. Перед уточненням ставлять двокрапку (:). Слова в уточненні можна скорочувати відповідно до чинних стандартів.

2.7.3. Відомості про відповідальність. Відомості про відповідальність є **обов'язковим елементом** і треба наводити їх у тому вигляді, як вони подані в документі. Відомості про відповідальність уміщують інформацію про осіб (ініціали, прізвища авторів; перекладачів; редакторів) та організації, що брали участь у створенні інтелектуального, художнього чи іншого змісту твору, що є об'єктом опису (наприклад, пер. з англ. ; ред. ; організація, підрозділ цієї організації), які відокремлюють одні від одних крапкою з комою, а структурні підрозділи організації – комою.

2.7.4. Дані про перевидання. Дані про перевидання й опис змін (виправлене, доповнене, перероблене тощо) подають після даних про відповідальність і виділяють з обох боків тире.

Порядковий номер видання подають завжди спочатку, позначаючи арабськими цифрами, незалежно від того, як надруковано в книзі. До цифри додають через дефіс закінчення (-ге,-те,-ме). Наприклад, "3-те вид., перероб. і доп.". Дані про відповідальність, що стосуються даних про видання, наводять за правилами п. 2.7.3 після косої риски.

2.7.5. Специфічні відомості. Відомості, які застосовують описуючи об'єкти, що є особливим типом публікації або розміщені на

специфічних носіях: картографічні, нотні, серіальні документи; стандарти і технічні умови; патентні документи, мікроформи, електронні ресурси.

При описі картографічних документів ці відомості називають відомостями математичної основи, серіальних документів – нумерації, електронних ресурсів – відомостями виду та обсягу ресурсу. Знаки елементів, які використовують для опису специфічних відомостей, неоднакові для різних видів документів.

В описі карт, картографічних атласів, схем, планів тощо в області математичної основи можуть бути зазначені такі відомості: масштаб; картографічна проекція; координати; відомості про рівнодення чи епоху в зоряних картах.

Масштаб записують у формі абстрактного числа, що засвідчує наскільки зменшені розміри описуваної поверхні. Слово "масштаб" в описі не зазначають.

При описі електронних ресурсів зазначають вид ресурсу та відомості про його обсяг.

В описі нормативних документів зі стандартизації (стандартів і технічних умов) зазначають позначення раніше чинного документа; дату набуття ним чинності; терміни дії об'єкта бібліографічного опису.

Описуючи патентні документи зазначають реєстраційний номер заявки на патентний документ; дату її подання; дату публікації та відомості про офіційне видання, в якому оприлюднено відомості про патентний документ; відомості про конвенційний пріоритет (дату подання заявки, номер і назву країни конвенційного пріоритету, які наводять у круглих дужках). Тут можуть бути зазначені індекси національної патентної класифікації.

Ці відомості не застосовують при описі промислових каталогів, неопублікованих звітів про науково-дослідницькі роботи, неопублікованих дисертацій.

2.7.6. В и х і д н і д а н і. Після інформації про автора, назву і перевидання подають інформацію про те, де, хто і коли видав книгу.

Першим елементом вихідних даних є місце видання, яке наводять у формі й відмінкові, зазначених у джерелі інформації, а не тільки у називному відмінку. Можна подавати скорочено лише назви столиць (чи інших великих міст). Наприклад, “Львів”, ” Харків”, проте “К.”, ”М.”, ”Спб”, ”N.Y.”. Якщо у книзі зазначено два місця видання (чи більше), то в описі їх подають через крапку з комою.

Зазначивши місце видання, ставлять двокрапку.

Далі подають назву видавництва коротко, без лапок, опускаючи слово “видавництво”. Якщо книгу видали два видавництва, то в описі зазначають обидва. Наприклад: “К. : Основи”, “Львів : Просвіта”, “Львів : Вид-во Львівського університету”, “Львів : Світ; Київ : Либідь”, ”К. : Либідь : Основи”.

Якщо ж книгу видали спільно три чи більше видавництв, то наводять перше зі словами “[та ін.]” або “[etc.]” у квадратних дужках.

Після назви видавництва ставлять кому (,) і подають рік видання. Рік видання зазначають арабськими цифрами. Слово “рік”, а також місяць і число не наводять. Наприклад, Львів : Каменяр, 2000.

2.7.7. Д а н і п р о о б с я г п у б л і к а ц і ї. У бібліографічному описі книги подають об’єм праці. Наприклад, – 483 с.

У бібліографічному описі статей подають сторінки, на яких надрукована ця стаття. Наприклад, – С. 34–63.

2.7.8. В і д о м о с т і п р о п р и м і т к и. Примітки містять додаткову інформацію про об’єкт опису, яка обов’язкова для деяких об’єктів, наприклад, примітка про джерело основної назви, про системні вимоги для опису електронних ресурсів, відомості про депонування для опису депонованої наукової роботи, про режим доступу та ін.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ЦИТУВАННЯ ТА ПОСИЛАННЯ НА ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

3.1. Пишучи звіти, статті чи дисертації, автори повинні подавати посилання на джерела, матеріали або окремі результати, які наведено в науковій роботі, або на ідеях і висновках яких розробляють проблеми, задачі, питання, вивченню яких присвячена наукова робота. Такі посилання дають змогу відшукати документи і перевірити достовірність відомостей про цитування документа, в них міститься необхідна інформація щодо нього, є можливість з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг. Варто посылатися на останні видання публікацій.

3.2. Якщо використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, то в посиланні треба точно зазначити номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул з джерела, на яке зроблено посилання в науковій роботі.

3.3. Посилання в тексті на джерела варто зазначати порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками, наприклад, [1–7].

Допускається наводити посилання на джерела у виносках, номер посилань має відповідати його бібліографічному опису за переліком посилань.

Приклад.

Цитата в тексті: “...у загальному обсязі робочого часу частка інформаційної роботи перевищує 70%” [6]¹⁾.

Відповідний опис у переліку посилань:

6. Дорона М. С. Автоматизація робіт в установах / М. С. Дорона // ТНПР. – №4. – К. : Академія, 1999. – С. 66–71.

Відповідне подання виноски:

¹⁾ [6] Дорона М. С. Автоматизація робіт в установах / М. С. Дорона // ТНПР. – №4. – К. : Академія, 1999. – С. 66–71.

3.4. Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору треба наводити *цитати*. Науковий етикет потребує точного відтворення цитованого змісту, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

Загальні вимоги до цитування такі:

а) текст цитати треба починати і закінчувати лапками і наводити в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зберігаючи авторське написання;

б) цитування має бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначають його трьома крапками. Їх ставлять у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, наприкінці);

в) кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело.

4. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

4.1. Список використаних джерел (перелік посилань) - елемент бібліографічного апарату, який містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщують його після висновків.

4.2. Бібліографічний опис укладають безпосередньо за друкованим твором або виписують з каталогів і бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв.

4.3. Список використаних джерел треба розміщувати одним з таких способів:

– у порядку появи посилань у тексті (рекомендований ДСТУ 3008 для звітів про науково-дослідну роботу та при написанні дисертацій);

- в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків;
- у хронологічному порядку.

Головна вимога до укладання списку використаних джерел – *однотипне оформлення* та дотримання чинного державного стандарту на бібліографічний опис творів друку.

4.4. Порядкові номери описів у переліку є посиланнями в тексті (номерні посилання).

5. БІБЛІОГРАФІЧНІ ОПИСИ

5.1. Об'єктом бібліографічного опису є *книга*, брошура, однотомне чи багатотомне видання, а також окремий том (випуск) багатотомного чи серіального видання, нормативно-технічний і технічний документ (стандарт, технічні умови, техніко-економічні нормативи і норми, патентні документи, промислові каталоги, преїскуранти на матеріали, обладнання та вироби), депонована наукова робота, неопублікований документ на будь-яких носіях (звіт про НДР, неопублікований переклад, дисертація тощо), електронний ресурс.

5.2. Об'єктом бібліографічного опису може бути і складова частина документа – *стаття*, для ідентифікації та пошуку якої потрібні відомості про документ, в якому вона наведена.

Загальний вигляд бібліографічного опису статті:

Автор, назва статті / Відомості про відповідальність // Відомості про документ, в якому є ця стаття. – Місце видання : видавництво, рік видання (для періодичних видань – рік видання. – Т. , вип. , №). – Сторінки, на яких надрукована стаття.

Подання інформації про автора, назву статті, відомості про відповідальність, про книгу, в якій є ця стаття, вихідні дані видання наводять згідно з п.2.7.1 – 2.7.7.

Скорочення слова *Сторінка* подається українською мовою як С., англійською та французькою як Р., німецькою як S. (наприклад, С. 12–32; Р. 12–32; S. 12–32).

Примітки:

1. Бібліографічні посилання та списки стереотипних і перекладних видань допустимо наводити у тому вигляді, як вони є в оригіналі.
2. Назви періодичних видань (журналів, вісників, бюлетенів, збірників, серійних видань) наводять у вигляді загально-прийнятих скорочень чи аббревіатури, які є достатніми для ідентифікації видань.

5.3 Бібліографічний опис джерел, опублікованих у всесвітній комп'ютерній мережі Internet (World Wide Web).

Опис джерела з Інтернету виконують за загальними правилами згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006, після якого в [] зазначають, після слова *Цит.* або *Cited*, дату відвідання сторінки в Інтернеті. Після цього зазначають: *Режим доступу:* URL адресу сторінки.

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ У ПЕРЕЛІКУ ПОСИЛАНЬ (У ЗВІТАХ ПРО НДР), У СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ (У ДИСЕРТАЦІЇ), У СПИСКУ ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ (В АВТОРЕФЕРАТІ)

Монографія (один, два або три автори)

Василенко М. В. Теорія коливань : навч. посібник / М. В. Василенко. – К. : Вища шк., 1992. – 430 с.

Буров Є. Комп'ютерні мережі / Є. Буров ; ред. В. Пасічник. – Львів : БаК, 1999. – 468 с.

Монографія (чотири, п'ять і більше авторів)

Гелле К. Історія Норвегії / Кнут Гелле, Столе Дюрвік, Ральф Даніельсен [та ін.] ; пер. з норв. Н. Іваничук, І. Сабор, М. Красавіна. – Львів : Літопис , 2001. – 351 с.

Львівщина на порозі ХХІ століття : Соціальний портрет / [С. А. Давимука, А. Ф. Колодій, Ю. А. Кужельок, В. М. Подгорнов, Н. Й. Черниш]. – Львів, 2001. – 351 с.

Багатотомне видання

Нудьга Г. Українська дума і пісня в світі. Книга 1 / Г. Нудьга. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1997. – 424 с.

Українська літературна енциклопедія : в 5 т. / НАН України. – К. : УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990.

Збірка наукових праць

Обчислювальна і прикладна математика : зб. наук. праць. – К. : Либідь, 1993. – 99 с.

Задорожний Б. Проблеми загального та германського мовознавства : зб. праць / Б. Задорожний ; ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів, 2000. – 250 с.

Словники

Библиотечное дело : терминологический словарь / [сост. И. М. Сулова, Л. Н. Уланова]. – 2-е изд. – М. : Книга, 1986. – 224 с.

Довідники

Плиса В. Й. Страхування : довідник / В. Й. Плиса. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 197 с.

Перекладні видання

Гроссе Э. Химия для любознательных / Гроссе Э., Вайсмангель Х. [и др.] ; пер. с нем. – М. : Химия, 1980. – 392 с.

Складові (статті) з:

книги

Дюрвік С. 1536–1814 / С. Дюрвік // Історія Норвегії ; пер. з норв. Н. Іваничук, І. Сабор, М. Красавіна. – Львів : Літопис, 2001. – С. 91–167.

Черниш Н. Стан духовної культури та життєві орієнтації населення / Н. Черниш // Львівщина на порозі ХХІ століття : Соціальний портрет. – Львів, 2001. – С. 324–351.

збірника

Хоронжий А. Соціальний контроль в умовах ринкових відносин / А. Хоронжий // Трансформація економічної системи в Україні: наук. збірник; за ред. З. Г. Ватаманюка. – Львів : Інтереко, 2000. – С. 382–384.

журналу

Коржанський М. Й. Про принципи кримінального права України / Коржанський М. Й. // Право України, 1995. – № 11. – С. 69.

Табак Ф. Український фольклор у творах Карла Францоza / Ф. Табак // Народна творчість та етнографія. – 1969. – №1. – С. 24–29.

іноземного журналу

Perez K. Radiation therapy for cancer of the cervix / K. Perez // Oncology, 1993. – Vol. 7, №2. – P. 89–96.

енциклопедії

Костюченко В. А. Дитяча література / В. А. Костюченко // УЛЕ – К. : УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990. – Т. 2.

тези доповідей

Пономаренко Л. А. Оптимальное назначение приоритетов при организации доступа в локальных сетях АСУТП / Пономаренко Л. А., Жучкова И.В. // Труды Междунар. конф. "Локальные вычислительные сети" (ЛОКСЕТЬ 88). Т. 1. – Рига : ИЭВТ АН Латвии, 1995. – С. 507–515.

Камишин В. В. Система оцінки науково-технічних програм та напрямків за допомогою експертного опитування методом "ДЕЛЬФІ" / В. В. Камишин, А. М. Рибак, І. М. Петрінко [та ін.] // VIII Междунар. науч.-практ. конфер. "Система научно-технической информации: проблемы развития и функционирования" : тезисы докл. и сообщ., 30–31 мая 2001 г. – Киев: УкрИНТЭИ, 2001. – С. 71–76.

Депоновані наукові праці

Тріщ Б. М. Оптимізація температурних полів і напружень у квадратній пластині з отвором / Б. М. Тріщ ; ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів, 2000. – 14 с. – Деп. в ДНТБ України 11.12.2001, №239 – Ук01.

Дисертації

Луус Р. А. Дослідження обладнання з пневмовакуумним приводом для захоплення, переміщення і фіксації при обробці пористих будівельних виробів : дис. ...канд. техн. наук : 05.05.04 / Луус Роман Антонович. – К., 2007. – 212 с.

Автореферати дисертації

Куницький Р. Й. Соціальний захист населення в умовах переходу до ринкової економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 08.01.01 "назва" / Куницький Роман Йосипович. – Львів, 2007. – 37 с.

Звіт про НДР

Проведення досліджень і випробувань теплотехнічних властивостей камер типу КХС : звіт про НДР (заключний) / Київський політехнічний інститут (КПІ) ; кер. О.І. Коваленко ; викон. : П. Р. Бокій [та ін.]. – К., 1999. – 90 с. – № ДР 0096U001456. – Інв. № 31154799.

Стандарти

Документація. Звіти у сфері науки і техніки : Структура і правила оформлення : ДСТУ 3008-95. – [Чинний від 1996–01–01]. – К. : Держстандарт України, 1995. – 37 с.

Атласи

Куерда Х. Атлас ботаніки / Хосе Куерда ; [пер. з ісп. В. Й. Шовкун]. — Х. : Ранок, 2005. — 96 с.

Авторські свідоцтва

Линейный импульсный модулятор : А. с. 1626362. Украина, МКИ НОЗК7/02 / В. Г. Петров. – №4653428.21 ; заявл. 23.03.92 ; опубл.30.09.92, Бюл. № 13. – 4 с.

або

А. с. 1007970 СССР, МКИ³ В 25 J 15/00. Устройство для захвата неориентированных деталей типа валов / В. С. Ваулин, В. Г. Кемайкин (СССР). – №3360585/25–08 ; заявл. 23.11.81 ; опубл. 30.03.83, Бюл. № 12.

Патенти

Пат. 4601572 США, МКИ G 03 B 27/74. Microfilming system with zone controlled adaptive lighting : Пат. 4601572 США, МКИ G 03 B 27/24/ D.S.Wise (США) ; McGraw-Hill Inc. – № 721205 ; заяв. 09.04.85 ; опубл. 22.06.86 ; НКІ 355/68. – 3 с.

Каталоги

Каталог млекопитающих СССР. Плиоцен-современность / АН СССР, Зоол. ин-т / под ред. И. М. Громова, Г. И. Барановой. – Л. : Наука, Ленингр.отд-е, 1981. – 456 с.

Електронні ресурси

Богомольний Б. Р. Медицина екстремальних ситуацій [Електронний ресурс] : [навч. посібник для студ. мед. ВНЗ III—IV рівнів акредитації] / Б. Р. Богомольний, В. В. Кононенко, П. М. Чуєв . – Одеса : Одес. медуніверситет, 2001. – 1 електрон. опт. диск (CD-R) ; 12 см. – (Бібліотека студента-медика = Medical student's library : започатк. 1999 р.). – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000. – Назва з екрана.

Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси в науці, культурі та освіті [Електронний ресурс] : (підсумки 10-тої Міжнар. конф. "Крим-2003") / Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, І. А. Павлуша // Бібліотечний вісник, 2003. – № 4. – С. 43. – Режим доступу.: <http://www.nbugov.ua/articles/2003/03klinko.htm>. – Назва з екрана.

Грабинський І. М. Міжнародні економічні відносини [Електронний ресурс] : плани практичних занять для студентів 1-го курсу / І. М. Грабинський ; Львівський університет. – Львів, 2000. – [Цит. 2001, 5 січня]. – Режим доступу : http://www.geocities.com/ihor_hrabynskyi/ier/plan_seminar.htm.

·
Li S., Crane N. *Electronic Sources : MLA Style of Citation* / Li S., Crane N. – 1996.
– [Cited 2000, 12 June]. – Available from :
<http://www.uvm.edu/~ncrane/estyles/mla.html>.

РОЗВИТОК МИСЛЕННЯ І РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ

(Мельникова В. О. Психологія педагогічної діяльності та управління. – Рівне, 2001. – с.34-39)

*Кожен скаржиться
на свою пам'ять,
і ніхто — на свій розум.
Франсуа де Ларошфуко*

Мислення – умова пізнання

Навчальна діяльність студента значно відрізняється за своїм характером і змістом від навчання школяра. І справа не лише у тому, що ускладнюється зміст навчання, додаються нові, більш поширені розділи з основ наук, що навчальна діяльність у ВНЗ передбачає високі вимоги щодо активності і самостійності у процесі навчання, а у тому, що вчорашні школярі не вміють навчатися у нових умовах.

Багато хто з першокурсників за "шкільною інерцією" слухають викладача досить пасивно, розраховуючи на те, що викладач їм все детально розтлумачить. Своїм основним завданням такі студенти вважають зрозуміти, збагнути, запам'ятати про що йдеться, щоб потім дати відповідь на питання. Водночас сам студент абсолютно не докладає ніяких зусиль щодо опанування знань. Викладачі вищої школи неодноразово констатують відсутність навичок самостійно працювати з навчальним матеріалом, з підручником, довідником, словниками. Деякі студенти не навчилися обробляти інформацію, яка надходить з інших джерел.

Це протиріччя між рівнем навчальної діяльності, яке склалося у школярів середньої школи і вимогами, які відповідають сучасній методиці у ВНЗ, є рушійною силою розумового розвитку студентів.

Ставлення вчорашнього школяра до навчання так само змінюється. Людина дорослішає, збагачується її життєвий досвід. Юнаки і дівчата в 17–18 років вже розуміють, що стоять на порозі свідомого, самостійного життя і що потреба у знаннях – необхідність, адже вони одержують знання (теоретичні і практичні) за обраною професією.

Від чого ж залежить процес пізнавання? Що стимулює сумлінне навчання?

Педагоги, психологи доводять, процес пізнання залежить від спроможності людини активно мислити, тобто від мислення. Докладніше розглянемо психологію мислення.

Основне завдання викладача вищої школи – стимулювання активного мислення. Саме мислення впливає на засвоєння нових понять, логіку побудови власної думки. Чим розвинутіше мислення, тим успішнішим буде навчання. *Мислення* – це пізнавальний процес, який відтворює функціональні відношення різних елементів дійсності і призводить до опосередкованого і узагальненого пізнання дійсності. Це і творчий процес, який приводить до нових знань. Мислення дає змогу збагнути не тільки зовнішній матеріальний світ, і внутрішні психологічні процеси людини. Мислення виконує функції: пізнавальну і керівну. Завдяки думкам, осмисленню і плануванню дій, особа керує вчинками.

Логіка мислення і культура мови викладача

Шляхом до взаєморозуміння між викладачем і студентською аудиторією можна вважати правильно побудовану мову, володіння культурою спілкування. Викладач повинен володіти знаннями з логіки побудови фрази, речення. "Висловлюючись перед великим загалом, слід бути обережним у виборі окремих слів, термінів; обирати правильний варіант мовлення". (С. Головащук. Слововживання – К.: Вища шк., 1995. – с.58) Неприпустиме порушення граматичної і лексичної структури слів-речень, яке виникає через мовознавчу некомпетентність: наприклад, у слов'янських мовах загальноприйнятим правилом є така конструкція речень: підмет, присудок,

другорядний член речення. Але в усному мовленні цього правила можна й не дотримуватись, адже розмовна мова спонтанна. Тому негарно, неприродно звучить в аудиторії пояснення викладача чисто книжною, офіційною мовою, де відсутні варіанти тлумачення деяких понять, акцентування на основних засадах теми.

Не завжди розрізняється й логічна структура слів, наприклад, "прошу" (будь ласка) та "прошу" (звертаюся з проханням); "школа" (про жалість втрати) та "школа" (даремно, не варто). Іноді викладачі використовують маловідомі терміни і не тлумачать їх через брак часу. Таке пояснення нового матеріалу стомлює студентську аудиторію, призводить до пасивного сприймання знань. Готуючись до занять, викладач повинен пам'ятати таке:

1. Визначити необхідну термінологію; у разі потреби додати її тлумачення;
2. Викладати думки, судження у логічній послідовності;
3. Будувати речення на підставі того, що Ви будете їх виголошувати усно;
4. У логічній послідовності добрати приклади до навчального матеріалу;
5. Забезпечити виклад теми лаконічними, логічними визначеннями наукових понять.

Завдання викладача полягає у тому, щоб його якомога краще зрозуміли студенти. Цьому і допомагають знання з логіки мислення.

Стимулювання активного мислення студентів

Великого значення набуває розвиток у студентів технічного університету таких якостей: самостійність мислення, освіченість, культура мовлення, комунікабельність.

Працюючи зі студентами, викладач через певний час може визначити інтелектуальний рівень групи. Якщо контингент студентів у розумовому, моральному планах добре підготовлений до сприйняття нового навчального матеріалу, то за таких обставин не слід витратити надмірних зусиль на мотивацію активного мислення.

На жаль, буває і по-іншому. Пояснення викладача сприймається пасивно, відчувається не зацікавленість. У чому ж криється причина байдужого ставлення до навчання?

Проведене психолого-педагогічне опитування серед студентів дає можливість переконатися у відсутності стимулу до навчання, адже деякі студенти навчаються у ВНЗ не за власним бажанням, а за бажанням батьків. Дехто з хлопців вступив до університету, щоб уникнути служби в армії, а дівчата (з них 30%) навчаються з єдиною метою – одержати диплом про вищу освіту для зального престижу.

З таким контингентом працювати викладачеві не те що складно – проблематично! Потрібен неабиякий педагогічний хист.

Основою стимулювання активного мислення педагога вважають прищеплення учню прагнення до знань, виховання почуття допитливості. У студентські роки почати формувати вищезазначені риси запізно, але розвивати можливо і необхідно. Досягається це зазвичай залученням цікавого матеріалу з різних джерел науково-технічної літератури.

Другим аспектом вирішення проблеми є розвиток дослідницької діяльності студентів через надання їм змоги готувати самостійні завдання стимулюючи їхню працю високою оцінкою.

Проаналізуємо роботу з цієї проблеми викладача непрофільних дисциплін в умовах технічного університету. Адже важливо не тільки вдосконалювати сферу професійних знань, умінь, навичок, а й цілеспрямовано формувати всі напрями становлення студента. Наприклад, предмет "Ділова українська мова" передбачає розгляд тем, які можуть викликати у студентів зацікавленість і бажання розвивати своє мислення. Викладачами-мовниками робиться основний наголос на надання основних теоретичних і практичних знань курсу з обов'язковим компонентом психолого-педагогічного впливу на студентів з метою розвитку їхнього самостійного мислення.

Тему курсу "Культура усного ділового мовлення" можна вважати благодатною для цієї мети: вона містить корисні орієнтири, поради щодо розвитку культури мови і логіки мислення. Студенти отримують знання про зв'язок між логікою мислення і культурою мови. З задоволенням вони виконують певні завдання з дослідження проблем, пов'язаних з розвитком мови з книжок І.Томана "Мистецтво говорити", а також книги А. Соколова "Внутренняя речь и мышление". Студенти дізнаються, що порушення граматичної і лексичної структури речень виникає через мовознавчу некомпетентність.

Тема "Термінологічна лексика сучасної української мови" передбачає засвоєння знань з наукової і галузевої термінології. Процес пізнання звичайно викладач планує у комплексі. Педагогічне завдання – створити умови для кращого засвоєння нових знань, створення психо – педагогічно-прогнозуючого ефекту підготовки й адаптації студента до ролі майбутнього фахівця-професіонала.

Саме рольові ігри сприяють стимулюванню активного мислення у процесі пізнання. Студенти намагаються відтворити через власну творчу уяву ситуації, що часто трапляється на підприємствах, в організаціях, установах, фірмах – "Ситуація прийому і призначення на роботу", "Ситуація рекламування продукції підприємства", "Ситуація підготування до публічного виступу перед колективом працівників".

Такі завдання зазвичай виконують з задоволенням через те, що студенти вбачають у грі можливість прорепетирувати доросле життя, вільно інтерпретувати ситуацію, наблизити її до реального життя.

Загальновідомо, що основним критерієм розвиненого мислення є здатність творити. З цього приводу можна навести ще приклад, який засвідчує набуття рис науковця-дослідника. Студентам пропонується завдання: самотужки укласти термінологічний словник за фахом своєї майбутньої професії. Вони збирають, накопичують матеріал, систематизують його, формують словник, використовуючи підручники, методичні посібники, конспекти лекцій. Як свідчить практика, подібне організування навчального процесу позитивно впливає на розвиток розумових здібностей, а також стимулює мислення.

Стимулом до сумлінного виконання студентами навчальних завдань може бути оголошений конкурс на кращу роботу зі складання інтерв'ю, діалогу ділової телефонної розмови, публічного виступу.

Викладач, пояснюючи умови завдання, обумовлює те, що кращі роботи студентів будуть розглянуті як зразки, їх запишуть на магнітофонну стрічку і вони залишаться у навчальній фонотеці для дальшого їхнього використання в інших навчальних групах.

Багато хто зі студентів претендує на визначення своєї роботи як кращої. Це бажання стимулює діяльність, вносить відчуття творчості, активізує процес мислення.

Оскільки викладач ВНЗ працює з контингентом студентів різним за здібностями, характерами, самооцінкою, то корисно знати про те, що, розпочинаючи нову тему, слід змотивувати доцільність її вивчення. Вважають за потрібне наголосити, що саме цей навчальний матеріал є важливим для дальшого засвоєння тем курсу. Така мотивація є, безперечно, міцним стимулом: студенти роблять великі зусилля над собою, щоб мобілізувати весь свій інтелект для засвоєння нових знань.

Відомі загальні повчання однаково цінні для кожного віку, які дають змогу розвивати активне мислення:

- свідомо, через власні вольові зусилля формувати потрібний образ, думку;

- вміти концентрувати свою увагу на певній проблемі, не звертати увагу на подразники;
- якщо необхідно позбавитися негативних думок і образів, корисно з'являтися серед певних людей, предметів, які повертають до приємних спогадів, думок;
- планувати свої справи, "будувати" проекти дій, чітко, влучно висловлюватися.

Контрольні запитання і завдання

1. Чим відрізняється навчальна діяльність студента від навчання школяра?
2. Що стимулює суб'єкт до навчання?
3. Наведіть приклади з власної педагогічної практики, коли Вам вдалося стимулювати діяльність студентів (коли не вдалось).
4. Доведіть необхідність володіння культурою мови у процесі викладацької діяльності.
5. Що Ви розумієте під процесом активного мислення?
6. За яких обставин викладачеві легко працювати зі студентською аудиторією?
7. Поділіться досвідом своєї роботи в різних (за розумовим потенціалом) студентських групах.

Додаток В

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ. СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ
ВЛАСНОГО "Я"

*(Мельникова В. О. Психологія педагогічної
діяльності та управління – Рівне, – 2001. – с.40 – 45)*

*Коли хтось у себе закоханий,
це початок роману,
який триватиме все життя.*

О. У. Уайльд

Розвиток і усвідомлення власного "Я"

Якщо ми проаналізуємо окремі етапи свого життя, починаючи з дитинства і до теперішнього часу під кутом зору "хто є Я", то збагнемо, яку велику роль відведено цьому "Я" у нашому житті. Що ж сприяє формуванню власного "Я"? Чий вплив, яке оточення сформували його?

Ці питання досить важливі для викладача-початківця: саме на нього покладено величезну відповідальність, яку він несе за тих, кого навчає, кого

виховує – чи допомагає молоді гармонійно розвиватися, чи ускладнює їм (свідомо або несвідомо) процес навчання? Подібні питання можна поставити перед усіма викладачами: досвідченими і недосвідченими. З огляду на сказане, розглянемо це питання, але спочатку з'ясуємо значення психологічного терміна "Я – концепція".

Словник з психології дає таке визначення: "Я" – результат вилучення людиною самого себе з оточуючого світу, який дає змогу йому відчутти себе суб'єктом своїх фізичних і психічних станів, дій, процесів, переживати свою цілісність і тотожність з самим собою – як щодо свого минулого, так і теперішнього майбутнього. "Я" формується у дії і спілкуванні з навколишнім світом, утворюючи ядро людської особистості. "Я" – концепція усталена, свідома, яка переживається як неповторна система уявлень індивіда про себе, на основі якої він будує свої взаємини з іншими людьми". (Петровский А.В. , Ярошевский М.Г. Краткий психологический словарь. – М.:, 1985 –. 419 с.).

Проаналізуємо власне життя, зосередившись на створенні власного "Я" Пригадайте, яке уявлення Ви мали про себе, ще малою дитиною, врахуйте зауваження Ваших батьків, родичів, знайомих. Пригадайте деякі випадки, які запам'яталися на все життя, відведіть належне місце в цих спогадах оточуючим Вас людям: батькам, сестрам, братам, родичам. Глибоко проаналізувавши власні вчинки, події свого дитинства, дійдете висновку: оцінення вас оточуючими впливає на формування власного "Я". Для розвитку власного "Я" потрібні позитивні емоції, доброзичливе ставлення людей, які виховують дитину. У дитячому віці думка дорослих дуже важлива для формування власного "Я". Маленьке дитя спроможне повірити у свої сили, якщо його надихатиме доросла людина. Під впливом любові батьків, родичів дитина сама навчається бути люб'язною, дарує свої почуття оточуючим. Важливим компонентом формування власного "Я" є народження у дитини почуття самоповаги. Приймаючи повагу від дорослих, маленька людина вчиться поважати себе і інших. Почуття поваги – вагома якість: вона забезпечує стійкість проти спроб маніпулювати нею з боку оточуючих.

Головне психологічне надбання дитини – відкриття свого внутрішнього ”Я”. В цей період життя маленька людина спроможна обмірковувати свої вчинки, але не може збагнути свого психічного стану. Якщо вона ображається, то пояснює це тим, що хтось її образив. Якщо радіє, то знову ж знаходить до цього відповідні пояснення.

Зміна самооцінки у людини різного віку

Щоб зрозуміти різницю в самооцінці дитячого, підліткового й юнацького віку, наведемо приклад лонгитюдного дослідження, яке проводили в різних країнах у різному соціальному середовищі. Психологи пропонували дітям, підліткам, юнакам, молоді дописати самотійно незавершене оповідання за малюнком. Результат в усіх країнах виявився однаковим: діти і підлітки описали дії, вчинки, події. Старшокласники і студенти – думки і почуття дійових осіб. Психологічний бік подій їх цікавить більше. Молодь по-новому відкриває свій світ, занурюється водночас у свої почуття. Як відомо, на цьому етапі життя юнаки і дівчата починають цікавитися поезією, самі намагаються писати вірші, малювати, вчать грати на інструментах або стають невинними меломанами. Краса природи, поетичний рядок, звук музики – все це естетичні складові, які формують ”Я”.

Розвиток самосвідомості, свого внутрішнього єства відбувається непомітно, зненацька:... У підлітковому і юнацькому віці особа розпочинає сприймати й обмірковувати свої емоції вже не як похідні від якихось зовнішніх подій, а як стан власного ”Я”.

Відкриття свого ”Я” часто зумовлює багато драматичних переживань: внутрішнє ”Я” не завжди співвідноситься з зовнішньою поведінкою (пригадайте боротьбу почуттів у душі 151 – 6 річних юнака і дівчинки у фільмі ”Вам і не снилося”). ”Пошук того, хто може тебе зрозуміти, кому можна довірити найтаємніше, це та істотна особливість підлітка, яка є важливим фактором зближення педагога і школяра, бо підліток схильний до індивідуальної бесіди” (Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. – К: Вища школа, 1997. – 51 с.) У разі відчуття нерозуміння підліток

самоізолюється, замикається у собі. Досвідчений педагог завжди враховує такі три суперечності підліткового віку:

1. Непримиренність до зла, неправди, але брак досвіду у розв'язанні проблем, пов'язаних з усуненням цих категорій;
2. Прагнення до ідеалу, краси, але наявна відраза до виховання його;
3. Багатство бажань і обмеженість сил, досвіду.

Разом з визнанням внутрішнього "Я" часто в юнацькому віці виникає почуття провини, самотності, а звідси – зростає потреба у спілкуванні. Батьки, педагоги повинні розуміти особливості цього віку і більше спілкуватися, більше занурюватись у проблеми молоді, підказувати вихід зі скрутних життєвих ситуацій.

Людам 16–18 років властиве почуття унікальності своєї особи, навіть перебільшення цього почуття, з часом цей погляд змінюється.

Досить важливим компонентом самосвідомості можна вважати почуття самоповаги. Самоповага дає можливість молоді у певний час (коли зроблено серйозну роботу) відчутти задоволення собою, своїми діями, відчутти свою значимість. Саме почуття самоповаги дає людині поштовх до її просування вгору: інтелектуальний і моральний розвиток, успіх у професійній справі. Людина з почуттям самоповаги вважає себе не гіршою за інших, впевнена у собі. Необхідно зауважити, що правильне ставлення до себе виникає не відразу: в юнацькі роки відбувається коливання в оцінці себе. В 20–25 років ця оцінка усталюється, набуває кінцевої сформованості і об'єктивності.

Ось чому викладачеві слід бути уважним "коректором" душ своїх студентів, адже перед Вами молодь, в якої ще не сформоване власне самооцінення. їм складно буває об'єктивно оцінити свої вчинки, своє життя. Завдання викладача допомогти їм у цьому.

Отже, разом зі зміною віку людини змінюється її відношення до життя, до оточуючого світу.

Динаміка власного "Я" у процесі навчання і поліпшення успішності студента

Навчання – складний розумовий процес, який передбачає сприйняття матеріалу. Проаналізуємо психологію процесу навчання щодо розвитку характеру людини та її становлення власного "Я".

Дитина починає, зазвичай, навчатися у 6 років. У цьому віці, сприймаючи похвалу від дорослих, вона усвідомлює, що чинить добре. Коли оточуючі виказують своє незадоволення, дитина розуміє, що робить щось не так, як слід. Навчання в цьому віці полягає у стимулюванні. Батьки, вихователі дитсадка можуть активізувати мислення, розвинути світосприймання дитини через позитивне ставлення до неї. З цією метою використовують похвалу. Саме таке ставлення оточуючих до маленької людини розвиває почуття самоповаги, формує суть власного "Я" надає віри в свої сили.

У молодшому шкільному віці велику роль у навчанні, у становленні школяра як особистості відіграє розумне формулювання вчителем запитань. У запитанні закладено різний рівень внутрішньої активності школярів – пошук, напруження, самостійне міркування. Під час будь-якої бесіди, дискусії, диспуту можуть бути використані запитання, які стимулюють школярів до висловлювання оцінювальних суджень, розвитку власного "Я". Вже в цьому виявляється прояв самосвідомості, оригінальність особистості.

У середньому шкільному віці, коли вивчають багато предметів, які навчають різні вчителі, дитина 10–13 років вже спроможна критично оцінити дії вчителів. Її самопізнання, аналіз власного життя, вчинків змушують сприймати навколишній світ, події, особистості (батьків, вчителів) так само - *аналізуючи*. Тепер зрозуміло, чому саме у цьому віці підлітки конфліктують у школі і вдома, їм часто доводиться відстоювати своє власне "Я"!

У старших класах і в студентські роки чільне місце у формуванні власного "Я" має самовдосконалення, робота над собою. Саме через ці процеси здійснюється самоосвіта та самовиховання. Самостійне набуття знань, творчість – ось головна різниця між дитиною, підлітком і молоддю.

Викладач має справу з різним контингентом студентів, різним за здібностями, характерами, самооцінкою, тому корисно знати про те, що, розпочинаючи нову тему, потрібно вмотивувати доцільність її вивчення. Наголошують, що саме цей навчальний матеріал є важливим для дальшого опанування наступних тем курсу. Мотивація виконує роль досить міцного стимулу: студенти роблять значні зусилля над собою, щоб мобілізувати весь свій інтелект для усвідомлення нових знань, їх якісного засвоєння. Такий метод названо "Установка на розуміння".

У процесі навчання молодь розвиває працелюбність, акуратність, наполегливість, сумлінність та інші позитивні риси характеру. Тільки завдяки цьому студенти можуть домогтися успіхів у навчанні. А звідси з'являється почуття впевненості у собі, почуття самоповаги.

Досвідчені викладачі знають, коли потрібно похвалити, а коли в тактовній формі зробити зауваження щодо поведінки або недбалого ставлення до навчання. Такий підхід забезпечує авторитет викладача. Буває, що викладачі-початківці уникають будь-яких індивідуальних оцінювань дій студентів. Це і зрозуміло: адже для цього потрібно зробити багато додаткових зусиль – вивчити об'єкт виховання (студенти групи), його інтереси, нахили, здібності, природний темперамент, особливості характеру.

Справжнім гальмом у формуванні самосвідомості є те, що недосвідчені викладачі соромляться виказувати неприємні зауваження, вважаючи, що це незручно. Це велика помилка. Викладач повинен проаналізувати всі слабкі місця у діях студента, саме викладач покликаний бути "коректором" діяльності молоді. Якщо студент навчається абияк, він і надалі буде так само навчатися, оскільки йому не звернули увагу, не допомогли порадою. І не потрібно боятися оцінювати об'єктивно розумову працю молоді, яка прийшла здобувати знання, одним це додасть впевненість у собі – інших підтягне до відповідного рівня.

Відомо, що 18–19-річна людина, замислюючись над майбутнім, ставить собі питання: "Чи є в мене необхідний рівень освіти, який дав би мені змогу домогтися того, чого я бажаю досягнути у житті?". Відповідь сама спадає на

думку: ”Якщо я хочу одержати цю роботу, здійснити свою мрію, я повинен вчитися”. Отже, свідоме формування потрібних для майбутньої професійної діяльності, навичок, понять – показник, |розвинутого рефлексивного (тепер вже власного) ”Я”.

Контрольні запитання і завдання

1. Які умови необхідні для відкриття власного ”Я”?
2. Пригадайте своє дитинство. Коли Ви почали усвідомлювати себе як 18– 19-річна особистість?
3. Чому для визначення зміни самооцінки особистості використовують відповідні дослідження?
4. Чому так важливо розвивати у дитини почуття самоповаги? Прослідкуйте становлення цього почуття у підлітка, юнака.
5. Поясніть конфліктогенність стосунків підлітка з навколишніми людьми.
6. Яку роль відіграє у праці викладача самовдосконалення? Наведіть приклади з власного життя, коли професійна ситуація потребувала застосування нових знань, нових підходів до організування навчання.

Додаток Д

Головні правила підготовки і організування дискусії

Додаток Д 1

Правила ведення дискусії

1. Висловлюватись по черзі, а не всім одночасно.
2. Не переривати того, хто говорить.
3. Критикувати ідею, а не людину, яка її висловила.
4. Уникати образливих зауважень, поважати думку опонента, прагнути зрозуміти її, перш ніж критикувати.
5. Не сміятися, коли хтось говорить (звичайно, якщо він не жартує).
6. Не відхилятися від теми дискусії. Сперечатися по суті проблеми.
7. Головне в дискусії - аргументи, факти, логіка, доказовість.
8. Сперечаючись, виявляти стриманість, чітко формулювати власні думки. Заохочувати до участі в дискусії інших.
9. Прагнути знайти істину, а не демонструвати власне красномовство.
10. Виявляти скромність і самокритичність, з гідністю визнавати непереконливість або недостатність власної аргументації.

Підготування до дискусії

Вибір проблеми	<ul style="list-style-type: none">- актуальність;- доцільність;- необхідність
Підбір літератури	<ul style="list-style-type: none">- наукової;- методичної;- спеціальної
Визначення ключових питань	<ul style="list-style-type: none">- головних;- допоміжних;- коригувальних
Визначення мети	<ul style="list-style-type: none">- освітньої;- виховної;- практичної
Організування консультації	<ul style="list-style-type: none">- ознайомлення з правилами організування і проведення дискусії;- ознайомлення з головними питаннями дискусії;- рекомендована література до кожного питання;- формулювання практичних завдань
Підготування аудиторії	<ul style="list-style-type: none">- оголошення про дату, тему і головні питання дискусії;- повідомлення студентам правил ведення дискусії;- організування виставки літератури з теми дискусії

Дискусія на навчальному занятті

<p>Сутність поняття "дискусія"</p>	<p>Дослідження, колективне обговорення будь-якого спірного питання з метою правильного його розв'язання</p>
<p>Дискусія на навчальному занятті</p>	<p>Виявлення суперечностей між знанням і незнанням, повним і неповним, науковим і побутовим розумінням проблеми, між умінням і невмінням застосовувати знання на практиці, засіб колективного пошуку істини</p>
<p>Дидактична мета дискусії</p>	<p>Виявлення відмінностей у розумінні питання обговорення і встановлення істини у процесі суперечки, вироблення правильного розуміння теми і питань дискусії</p>
<p>Виховна мета дискусії</p>	<p>Формування здібностей і вмінь активно й тактовно обстоювати власну думку, адекватно сприймати думки інших учасників дискусії, створювати сприятливу атмосферу спілкування</p>
<p>Правила дискусії</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сперечатися по суті проблеми: головне в дискусії — аргументи, факти, логіка, доказовість. 2. Уникати образливих реплік, які принижують гідність співрозмовника, поважати думку опонента, прагнути перш, ніж критикувати, зрозуміти його. 3. Виявляти витримку і стриманість, чітко формулювати власну думку. 4. Прагнути встановити істину, а не демонструвати власне красномовство. 5. Виявляти скромність і самокритичність, уміти з гідністю визнати недостатній рівень своїх аргументів

Вимоги до керівника дискусії

Додаток Е

Практичні поради для студентів

(Рейс Філ. Секрети успішного навчання: практичні поради для студентів.
Львів, 2006)

Додаток Е 1

Бажання вчитися

Якщо Ви вже у захваті від того, що стали студентом, і Ваша мотивація не викликає сумніву, то Вам, мабуть, не знадобляться ці поради. Але мало хто зберігає цей запал назавжди, і тому корисно знайти способи час від часу оновлювати свій ентузіазм – особливо тоді, коли вчитися стане трохи важче.

1. Фактори, на яких ґрунтується успішне навчання. Самостійно досліджуючи фактори, які найбільше сприяють навчанню, я ставив людям безліч запитань про те, що робить їхнє навчання успішним, а також про труднощі, які траплялися їм. Їхні відповіді зводили до п'яти головних факторів, на яких ґрунтується успішне навчання:

- **бажання** вчитися;
- **потреба** вчитися;
- **діяльне навчання:** вправи, повторення, навчання на помилках;
- **відгуки на навчання:** реакція інших людей, похвала, критика;
- **осмислення** вивченого – засвоєння, оцінювання.

2. Зв'язки між різноманітними процесами. Існують різні думки щодо того, як різноманітні процеси, пов'язані з навчанням, успішно поєднуються один з одним. П'ять перелічених факторів (у пункті першому), по суті, усі впливають один на одного. Коли ви хочете вивчити щось (або потребуєте вивчити), нічого особливого не відбудеться, поки ви не почнете діяти – виконаєте кілька практичних вправ, випробуєте різні методи або вивчите матеріал. Однак згодом важливо осмислити те, що Ви зробили, поглибивши своє навчання. Найкраще це зробити, коли ви отримаєте відгук на те, що було вивчене. Відгук дає змогу з'ясувати, що вам ще потрібно вивчити, як найкраще продовжувати практичне навчання.

3. Уявіть, що у вас є барометр, який вимірює ваше бажання вчитися. Природно, що цей барометр фіксуватиме зовсім різні показники в той чи інший день. Вони суттєво відрізняться – залежно від того, що саме ви вчите у цей час. Досить корисно стежити за тим, які аспекти ваших студій матимуть високі показники бажання вчитися, а які (що ще важливіше) стануть

сферами низького тиску. Це сфери, які рано чи пізно потребуватимуть вашої уваги.

4. **Розмістіть предмети згідно зі своїм бажанням вивчати їх.** Ця послідовність значно змінюватиметься від тижня до тижня, але завжди важливо знати, якою є ця різниця, тобто ті предмети, які мають найвищий рейтинг у змаганні щодо бажання вчитися, будуть, здебільшого, самі дбати про себе, позаяк ви будете легко знаходити час зробити все потрібне для їхнього вивчення. Предмети, які часто перебувають на дні вашого списку, належать до потенційних сфер небезпеки. Може виявитися, що ви насправді потребуєте ефективно вивчати їх разом з усім іншим.
5. **Плануйте витратити трохи часу на опанування тих предметів, які ви не хочете особливо вивчати.** Це інвестиції у ваш майбутній успіх. Як винагороду ви можете присвятити наступний період свого навчання тому, що вас справді цікавить, почувуючись набагато краще, оскільки ви вже впоралися з тим, що менше надихає вас, і зробили з ним хоч щось корисне.
6. **Складіть список того, що ви здобудете в підсумку.** Подумайте про наступний етап свого життя, після того як ви закінчите навчання. Яку винагороду зможете отримати завдяки своїй важкій праці? Якщо ви час від часу будете нагадувати собі про те, що у вас є вагомні причини докладати додаткових зусиль тепер, це дасть змогу вам зберегти мотивацію.
7. **Поговоріть зі своїми однокурсниками про те, чому вчать вони.** Запитайте у своїх друзів, що їм допомагає виконувати роботу, коли вона стає важкою. Може виявитися, що вам також варто спиратися на ті підстави, які допомагають їм докладати додаткових зусиль у навчанні. А якщо побачите, що ваші мотиви у прагненні вчитися вагомніші від їхніх, то зможете справедливо гордитися собою.
8. **Проаналізуйте, що може поглибити ваше бажання працювати.** Які саме винагороди заохочують вас? Що більше ви дізнаєтеся про стимули, які позитивно впливають на вас, то краще зможете налагодити своє навчання.
9. **Якщо ви чогось взагалі не хочете вивчати, визначте, чому це так.** Що саме у цьому предметі розхолоджує вас? Чи, можливо, у цьому винен викладач? А якщо він вам просто не подобається? Зрештою, нам не можуть подобатися всі викладачі – ми все одно можемо вчитися у людей, які не подобаються нам. Звісно, що набагато цікавіше вчитися в людей, які нам подобаються, однак ми не завжди будемо мати таку розкіш.
10. **Будьте дещо обережнішими з тим, що ви дуже хочете вивчати.** І хоча завжди добре відчувати високу мотивацію під час навчання, стежте за тим, де знаходяться ваші основні цілі. Найбільшою небезпекою може стати витрачання часу й енергії на вивчення того, від чого ви не отримуете справжнього задоволення, коли це насправді не має суттєвого впливу на оцінки чи бали, які будуть потрібні вам, щоб здобути свій фах.

Потреба вчитися

У попередній низці порад ми розглянули деякі зі способів стеження за тим, наскільки ви хочете вивчати різноманітні речі під час ваших студій. Тепер ми детальніше розглянемо інший бік справи – речі, які ви не особливо хочете вивчати, хоча вивчати їх таки потрібно. У вашій навчальній програмі завжди будуть ті й інші, і в дотриманні рівноваги між ними полягає мистецтво бути успішним студентом.

1. **Дізнайтеся якнайбільше про те, що саме вам потрібно вивчати.** Це полегшить вам роботу та збереже час, вже не кажучи про те, що ви не будете витрачати час та енергію на різноманітні речі, які насправді вам вивчати не потрібно.
2. **Виробіть звичку реально використовувати очікувані навчальні результати.** Навчальний план предмета майже завжди дасть змогу передбачати певні результати, їх деколи називають цілями. Скажімо, ви можете знайти їхній перелік у методичному посібнику, їх часто подають таким чином: Наприкінці цього модуля, студенти зможуть..., і далі перелічено ті речі, які студенти повинні вміти робити, щоб продемонструвати, чого вони досягли.
3. **Дізнайтеся про ці очікувані навчальні результати ще більше.** Особливо, як вони пов'язані з оцінюванням. Те, як ви досягли навчальних результатів, так чи інакше буде оцінено. Якщо ви більше будете знати про те, як продемонструвати, що ви досягли результатів, вам буде легше знайти пріоритети в тому, що вам потрібно вивчати.
4. **Поміркуйте про те, чому вам потрібно вивчати те чи інше.** Зазвичай для цього є поважні підстави. Часто відбувається так, що потрібно опанувати тему А, перш ніж зможете успішно засвоїти тему В і так далі. Навіть якщо тема А здається досить нудною чи непотрібною вам у цей час, якщо ви знаєте, чому слід витрачати свій час та енергію, ви будете набагато краще готові до того, щоб впоратися з нею.
5. **Стежте за своїм прогресом у тих предметах, які вам потрібно вивчати.** Це дасть вам можливість побачити, що можна досить успішно впоратися навіть з тими темами, які ви особливо не хочете вивчати. Коли ви створите перелік речей, які засвоїли, тому що вони вам потрібні, і поступово будете скорочувати список того, що ще потрібно вивчити, це додасть вам впевненості у власних силах.
6. **Де можливо, перетворіть "потребу" на "бажання".** Звісно, що це не завжди можна зробити. Але деколи можна знайти для себе вагомі причини хотіти вивчити щось, коли¹⁹⁷ вам у будь-якому разі потрібно зробити це. Іноді

ви зможете розширити своє бачення того, як матеріал, який вам потрібно вивчати, допоможе вам у житті.

7. **Складіть список тих речей, які вам потрібно зробити.** Ви можете почепити такий список на стіну, щоб постійно пам'ятати про нього. У першій колонці перелічіть завдання, в іншій запишіть термін їхнього виконання, а в третій ставте галочку, коли завдання буде виконано. Так отримаєте багато задоволення, коли будете ставити галочки в третій колонці чи переглядати ті речі, які вже встигли зробити.
8. **Розширте перелік того, що вам потрібно зробити, на інші сфери свого життя.** Не зосереджуйтеся тільки на тих речах, які вам слід вивчити, чи на навчальних завданнях, які ви повинні виконати. Додайте деякі інші речі, які вам потрібно зробити: поспілкуватися з другом, відповісти на звичайний чи електронний лист, придбати щось у супермаркеті. У вас з'явиться можливість планувати своє навчання поряд з плануванням буденного життя. Завжди краще, коли навчання стає частиною всього того, що ви робите в житті, а не існує як щось окреме, що ви час від часу робите.

Додаток Е 3

Осмислення вивченого - засвоєння

У певному сенсі, це найважливіший процес, на якому ґрунтується успішне навчання. Осмисливши якусь річ, ви почнете глибше розуміти її і будете більше готові до того, щоб продемонструвати свій успіх у навчанні. Багато пропозицій в інших розділах книги пов'язані з осмисленням вивченого, однак інші поради дадуть змогу вам почати робити це.

1. **Не просто нагромаджуйте інформацію.** Ви можете мати у своєму розпорядженні всі потрібні книги, статті, матеріали та Інтернет-сторінки, добре не опанувавши інформації, яку вони містять. Щоб почати осмислювати матеріал, вам потрібно з ним щось робити. Ви маєте широкий вибір дій – я наведу тільки основних: законспектувати, пояснити комусь іншому, застосувати його, створити на його основі запитання для самоперевірки, використати його під час розв'язання задач і таке інше.
2. **Надто не хвилюйтеся про те, що вам не все зрозуміло.** Досить часто ми повинні виношувати ідею чи концепцію певний час, перш ніж з'явиться просвіт. Ми тим часом можемо опрацьовувати її, як про це йшлося попередньо, готуючи ґрунт для того, щоб у свій час з'ясувати все.
3. **Стежте за тим, що ви вже осмислили.** Може виникнути певна проблема, коли ми, осмисливши певне запитання, розглядаємо його як добру нагоду для відпочинку і даємо йому змогу легко "втекти" від нас знову.
4. **Використовуйте відгук як допомогу в осмисленні.** Часом тільки в тому разі, коли інші люди відгукуються про нашу роботу, ми можемо з'ясувати, що було успішно осмислене, а що залишається для нас незрозумілим.

5. **Поясніть речі, яких ви щойно навчилися, іншим людям.** Словесне вираження ідеї і пояснення її комусь іншому є одним з найкращих способів зрозуміти її. Для цього згодиться будь-хто – принаймні хтось такий, хто готовий вислухати вас. Ще краще, звичайно, коли ваш співрозмовник знає щось про цей предмет – особливо, якщо він вивчає його.
6. **Поясніть речі собі!** Коли у вас не буде нагоди пояснити щойно вивчений матеріал іншим людям, спробуйте подумки розповісти собі все про нього. У будь-якому разі це стане вам у пригоді, бо ви будете вправлятися в тому, що вам пізніше доведеться робити – скажімо, на іспитах. Така вправа дасть змогу вам систематизувати те, що ви запам'ятали, і попередить вас про речі, яким ви повинні приділити більше уваги, перш ніж зможете твердо засвоїти їх.

Додаток Е 4

Як керувати своїм навчанням

Хто керує вашим навчанням? У школі ви цілком могли б відповісти: "Вчителі!" Удома ви скажете: "Батьки!" Можливо, батьки досі спонукають вас вчитися більше? Ви, мабуть, вже знаєте, що тільки в тому разі, коли ми працюємо для себе, починається справжнє навчання, і дальша низка порад дасть вам можливість відчувати більшу відповідальність за своє навчання. Коли ви станете керманічем свого навчання, у вас буде набагато більше шансів дістатися кудись. Отож...

1. **Чому ви навчаєтесь?** Переконайтеся, що у вас є декілька добрих відповідей на це запитання. Найкраще навчатися тому, чого ви хочете навчатися, а не тому, що інші люди вимагають цього від вас. Так ви зможете побачити переваги, які отримаєте у тому разі, якщо ваше навчання буде успішним – перспективи кращої роботи, можливість цікавішого вибору кар'єри, загалом краще життя. Це ваше життя; ви інвестуєте свій час та енергію у своє майбутнє.
2. **Хто ті люди, які заохочують вас до навчання?** Викладачі належать до них, але вони не можуть вчитися замість вас – вони вже завершили навчання. Батьки, брати, сестри, ваші друзі можуть далі відчувати, що вони спонукають вас вчитися, але вони не можуть скласти іспитів замість вас! Нехай дії інших людей будуть для вас прикладом у навчанні, а не спонукою до нього. Спонукайте самі себе.
3. **На кого ви намагаєтесь бути схожим?** Багато студентів відчувають, що вони наслідують тих, хто вже йшов цим шляхом. Жодної шкоди у цьому немає, але я не думаю, що ви справді хочете услід за іншими людьми долати всі тернисті стежки їхнього шляху. Корисно вчитися з досвіду інших, однак важливо зробити навчання особистим досвідом.
4. **Ставте власні цілі.** Іноді вам буде здаватися, що всі ставлять перед вами цілі – викладачі, наставники і навіть однокурсники. Так, ви повинні досягати цілей, які поставили інші, але ніщо не перешкоджає вам ставити

власні, наприклад, зобов'язати себе виконувати завдання на кілька днів чи тижнів раніше, ніж пропонували зробити вам.

5. **Ставте оцінку самому собі.** Свого часу вашу роботу будуть оцінювати викладачі й екзаменатори. Але ви – перша особа, яка бачить власну роботу. Коли ви навчитеся оцінювати свою роботу під час її виконання, то будете отримувати багато оцінок, які в іншому разі легковажно відкинули б. Але у вас повинно бути бажання оцінювати власну роботу, тому вважайте це однією з цілей, до якої ви повинні прагнути.
6. **Колекціонуйте підказки!** Ви постійно будете отримувати підказки щодо того, яких дій від вас справді сподіваються під час навчання. Такі підказки з'являтимуться на лекціях, у методичних посібниках, консультаціях, і їх, звичайно, можна досить легко почерпнути з колишніх екзаменаційних запитань. Не просто звертайте увагу на ці підказки, щоб згодом забути про них, а зберігайте їх у своїх нотатках. Ви можете навіть почати вести спеціальний зошит для „вкрай важливих ідей”, які дадуть вам можливість пізніше отримувати додаткові бали під час навчання.
7. **Поставте собі за мету якнайбільше використовувати відгук у своєму навчанні.** Це легко робити, коли наставники писатимуть ”відмінно” на ваших розвідках і роботах, однак вам буде трохи важче, коли вони писатимуть: ”Ви не розглянули запитання...” і так далі. Пам'ятайте, що всі відгуки корисні, і вони можуть допомогти вам у майбутній роботі. Але відгук справді починає сприяти вам, коли ви хочете чути його, а не просто чекаєте, поки він надійде.
8. **Складайте плани і змінюйте їх часто.** Потрібно більше мужності для зміни плану, ніж для його створення. Це не ознака слабкості – відмовлятися від плану, який не спрацьовує. Ви будете дедалі більше покращувати своє вміння планувати, спостерігаючи за тим, які плани легко виконувати, а які потребують коректив.
9. **Розглядайте будь-що і будь-кого як джерело навчання.** В усіх людей, які оточують вас, можна вчитися – навіть якщо ви вчитеся тому, чого не слід робити самому. Усі навчальні матеріали, підручники, Інтернет-сторінки, допоміжний матеріал і нотатки є вашими джерелами; природно, що деякі з них будуть кориснішими від інших, але ви згодом навчитеся відрізняти ті, на яких варто зосереджуватися.
10. **Не думайте, що ви можете вчитися увесь час.** Ніхто не може цього робити. Мозок не може працювати день і ніч, як комп'ютер. Важливо підвищувати продуктивність свого навчання, ефективніше зосереджуватися на завданнях і з чистим сумлінням робити перерву у своєму навчанні, знаючи, що ви цього заслужили.

Додаток Е 5

Як планувати час

Тільки ви можете зробити це. Це ваш час. Ми всі маємо ту саму кількість часу, яку можемо планувати щодня – 24 години, проте деякі люди видаються вкрай

зклопотаними, тоді як інші - спокійними й неквапливими. Краще спокійно ставитися до свого часу, особливо якщо ви знаєте, що заслужили на цей спокій. Це ваша винагорода за вдалу організацію часу.

1. **Вирішіть, що ви керуєте своїм часом.** Це не означає, що ви будете байдикувати й марнувати його; однак не мусите так хвилюватися через різноманітні речі, які вам слід зробити, що будете хапатися за все водночас. Керувати своїм часом означає, що ви будете вдало використовувати його.
2. **Нагадайте собі про винагороду.** Добре планування часу покращить вашу якість життя. Ви будете продуктивнішими, ефективнішими, менш залежними від інших людей.
3. **Планування часу створює час.** Так, воно також забирає трохи часу, однак години, які ви заощадите завдяки доброму плануванню, стануть вашими, якими зможете розпоряджатися згідно зі своїм бажанням.
4. **Здобудьте науковий ступінь у плануванні часу!** Ви не побачите його в проспекті жодного навчального закладу, однак майже для здобуття всіх наукових ступенів потрібне досконале вміння організувати час. Що краще ви будете використовувати свій навчальний час, то більшою є ймовірність, що ви здобудете той фах, який вам потрібен.
5. **Приділяйте увагу високій ефективності в навчанні.** Намагайтеся витратити свій час на речі, які мають високу ефективність у навчанні, такі як конспекти, дискусії, перевірка того, що ви вивчили три дні тому, три тижні тому.
6. **Обмежте той час, який витрачаєте на речі з низькою ефективністю навчання.** Менше користі за хвилину ви можете отримувати від таких занять як пасивне читання, написання розвідок і звітів, виконання практичних робіт і просто перебування на менш цікавих лекціях. Звісно, що ви все одно будете змушені робити ці речі, але не обманюйте себе, вважаючи, що ви багато навчитеся тільки тому, що зклопотані ними.
7. **Не марнуйте свій час, думаючи про виконання певної роботи.** Ми всі добре вміємо відкладати неприємний момент фактичного початку роботи. Просто почніть – і це допоможе вам не марнувати час на непотрібне відкладання.
8. **Думайте про хвилини, а години самі подбають про себе.** Не чекайте, поки у вас з'являться безперервні три години, щоб успішно впоратися з подальшим навчальним завданням – у вас не буде такого часового вікна! Використовуйте те, що у вас є: п'ять хвилин тепер, п'ять хвилин незабаром і багато-багато інших коротких, але корисних проміжків часу.
9. **Присвячуйте трохи часу своїй навчальній програмі.** Наприклад, вистачає кількох хвилин, щоб переглянути конспект однієї з лекцій за минулий тиждень, зробити власний конспект прочитаного чи приготувати контрольний перелік того, що ви збираєтеся зробити за наступні кілька годин чи днів.
10. **Вирішіть використовувати перші 10% часу для виконання завдання.** Ви вже, мабуть, зауважили цю особливість людської природи: нам, зазвичай вдається досить добре впоратися із завданням за останні 10% наявного часу. Цілком логічно припустити, що те саме можна зробити за

перші 10%. Подумайте скільки інших справ ви можете зробити впродовж 90% часу, що залишиться вам, – і серед них далеко не останнім є повернення до головного завдання і шліфування його. Це означає, що ви отримаєте більше балів, а якщо це завдання підлягає оцінюванню – набагато вищу оцінку

11. **Встановлюйте власні терміни виконання.** Ваші викладачі будуть давати вам терміни виконання, однак ваші мають бути коротшими – набагато коротшими. Визначайте терміни для кожного етапу роботи, а також остаточні терміни. Розбивайте великі завдання на менші – легкі для виконання.
12. **Розповідайте іншим людям про свої цілі і терміни виконання.** Якщо ви знаєте, що вас спитають: "Чи зробили ви те, що збиралися зробити до цього дня?" - це буде важливим стимулом робити все потрібне, щоб мати змогу відповісти: "Так, звичайно".
13. **Приходьте раніше.** Не просто вчасно з'являйтеся на лекції, консультації, практичні, а приходьте туди трохи раніше. Навіть тоді, коли ви деякий час будете без роботи, у вас з'явиться нагода добре обміркувати тему. Ви отримаєте нагоду обдумати, що вже знаєте про цю тему, що саме хочете дізнатися, і як ця тема стосується інших речей, які ви вивчаєте, тобто підвищувати ефективність свого навчання. Запізнюватися набагато гірше, тому що ви будете тільки й думати про запізнення!
14. **Випереджайте графік навчання.** Спробуйте вчитися так, щоб на кілька тижнів (або більше) випереджати навчальний графік. Це чудовий страховий поліс. Вас не зможуть затримати раптові події – грип, несподівана сімейна криза, друг, якому потрібно приділити увагу. Це чудове відчуття, коли ви маєте запас часу. Тоді ви не витрачаєте енергію, хвилюючись про термін виконання робіт, дату оцінювання чи розклад іспитів, а натомість зможете використати її для підвищення ефективності навчання.
15. **Продовжуйте озиратися назад.** Знаходьте час для перерви та роздумів. Поверніться до того, що вивчили вчора, позавчора, тиждень. Вам досі все це потрібно. Не мчіть уперед, залишаючи далеко позаду все вивчене. Закріплюйте знання. Рано чи пізно вам поставлять оцінку за те, як ви закріплювали знання, а не за те, скільки ви одного разу вивчили, а згодом забули!
16. **Плануйте вільний час.** Випередивши графік, ви заслуговуєте на вільний час. Коли витрачаєте запланований вільний час, у вас буде чисте сумління, і ви зможете радіти йому набагато більше, ніж коли б утікали від тягаря невиконаної роботи. Заслужене дозвілля відновлює ваш мозок та тіло і готує вас до наступного раунду високоефективного навчання.

Не просто занотуйте, а конспекуйте

Нотатки, які ви робите на лекціях (та в інших навчальних ситуаціях), – це один із найважливіших навчальних засобів, які будуть у вас. Однак багато людей просто занотують, і це не має такої самої цінності, як конспектування. Дальші поради дадуть вам змогу усвідомити цю різницю, щоб згодом ви змогли перетворити конспектування на свою загальну стратегію навчання. Ця низка порад стосується лекцій, на яких **ви** робите нотатки власними зусиллями, без допоміжних матеріалів. У черговій низці порад ми розглянемо, як робити конспекти з використанням допоміжних матеріалів.

1. **Дотримуйтеся думки, що ви вчитеся лише тоді, коли робите щось з ручкою або олівцем.** Звісно, якщо лекція призначена тільки для розваги, і від вас не вимагають нічого запам'ятовувати, то вам не потрібні ручка і папір! Але більшість лекцій призначена для навчання – принаймні, цього сподіваються викладачі. Тому використовуйте ручку, щоб примусити працювати свій мозок, однак не користуйтеся нею активно, але розумно.
2. **Робіть свої нотатки легкими для сортування.** Наприклад, угорі кожної сторінки можна розмістити невеличку таблицю на кшталт цієї:

Понеділок	13	Березень
10–11	Імпресіоністи: Мон	Проф. Оквуд

3. **Не просто переписуйте, навіть якщо всі інші роблять саме це!** Не просто переписуйте текст з дошки або слово в слово те, що каже викладач. Дуже легко переписувати навіть не думаючи про зміст. Це просте нотування, і голова для цього може бути непотрібна!
4. **Висловлюйте думки власними словами.** Це процес конспектування, і він обов'язково пов'язаний з осмисленням того про що ви пишете. Тільки деколи вам потрібно буде нотувати (наприклад, якщо від вас вимагають записати точне визначення або цитату). Але здебільшого вам слід намагатися вловити суть сказаного і продемонстрованого на лекціях.
5. **Полюйте за смислом.** Не записуйте дослівно довгі речення. Натомість, узагальнюйте сказане чи продемонстроване ретельно підібраними власними словами. Думайте про те, що означає побачене і почуте, і намагайтеся вловити смисл. Це дає вам змогу бути уважними і не дозволяє занудьгувати, навіть якщо тема (або навіть викладач) видаються вам досить нудними!
6. **Самі вирішуйте, коли писати і що писати.** Не занотуйте тільки тому, що записують усі інші. Не тривожтеся, якщо деколи будете писати

тільки ви – інші, мабуть, невдовзі візьмуть вас за приклад. Робіть нотатки, як тільки ви відчуєте, що варто щось зафіксувати.

7. **Продовжуйте запитувати себе: "Які вимоги щодо цього матеріалу висуватимуть до мене?"** Це одна з найважливіших порад у цій книжці! Запитуючи себе про це, ви зможете свідомо й виважено робити такі нотатки, щоб вони нагадували про вимоги до вас. Продовжуйте додавати до своїх нотаток невеличкі підказки (можливо записати іншим кольором), щоб вони нагадували вам, які засвоєні на лекції знання вам треба буде продемонструвати.
8. **Шукайте підказки. Що справді важливе?** Викладачі роблять багато різних натяків через інтонацію, наголос, жести і повторення. Часом вони роблять це навмисне. Ще частіше – підсвідомо. У будь-якому разі тою особою, якій потрібно знати, що справді важливо, щоб мати змогу добре опанувати такі речі.
9. **Виділяйте важливі речі у своїх нотатках.** Прагніть зробити кожную сторінку такою, щоб з першого погляду побачити основні ідеї чи поняття. Використовуйте колір, підкреслення, виділення, схеми та інші оригінальні засоби, щоб важливий матеріал виділявся на тлі того, що написано на сторінці. Більшість оцінок під час тестувань та іспитів будуть пов'язані з важливим матеріалом. Визначити його можна тільки під час лекцій, коли ви можете врахувати інтонацію голосу та інші речі, що можуть допомогти вам. Набагато важче повернутися до своїх нотаток через кілька тижнів і визначити, що насправді важливе. **Записуйте власні запитання.** Щоразу, коли ви чогось не зможете зрозуміти, перетворіть це на коротке запитання і запишіть його (можливо, особливим кольором, призначеним саме для таких питань). Занотувавши запитання, ви, свого часу, зможете знайти на них відповідь, заглянувши в довідник, запитавши в інших людей чи викладача. Якщо ви не запишете своїх питань, то через кілька годин забудете про них, і тому у вас не буде змоги отримати на них відповідь.
11. **Записуйте свою реакцію, почуття і думки.** Досить часто на лекції вам може сяянути цікава ідея. Але якщо ви не запишете нічого про неї, цього може не статися знову, коли ви читатимете свої нотатки. Деякі люди малюють лампочку поряд з ідеями, які з'явилися у них, щоб пізніше нагадати собі, що світло ще раз у будь-який час можна увімкнути.
12. **Експериментуйте з оформленням сторінки.** Спробуйте зробити кожную сторінку своїх конспектів іншою на вигляд. Це полегшує запам'ятовування кожної сторінки. Іноді може статися так, що ви через багато тижнів будете сидіти за екзаменаційним столом, пригадуючи, який вигляд має якась сторінка, щоб у вашій пам'яті зринуло щось важливе.
13. **Порівнюйте свої конспекти лекцій з конспектами інших.** Знайдіть двох чи трьох однокурсників, які хочуть покращити свої конспекти лекцій завдяки порівнянню й обміну. Ви завжди знайдете в їхніх конспектах деякі корисні речі, які ви оминули. Тепер ви зможете додати їх до своїх конспектів, а також виправити те, що законспектували неправильно. Ваші друзі так само отримають нагоду покращити свої конспекти. Усі ви

матимете кращі конспекти, що дасть вам змогу успішніше впоратися з майбутніми іспитами.

Додаток Е 7

Як готувати презентацію

”Презентація” починається з літери ”П”, тому для створення якісної презентації потрібні три важливі етапи. А саме:

- приготування;
- практика;
- проведення!

Ми детально розглянемо кожен з них у дальших порадах.

Не так багато студентів тепер закінчують коледж, не проводивши презентації в тій чи іншій формі. Наприклад, від вас можуть вимагати провести індивідуальну чи спільну презентацію в межах свого курсу. Вона, по суті, може бути оцінюваним компонентом вашого навчання. У будь-якому разі це стане вам у пригоді! Приготування і проведення презентації стане кориснішим досвідом, який, без сумніву, дасть вам змогу пізніше добре розповісти на співбесіді, коли ви шукатимете роботу. Добра підготовка до презентації відіграє головну роль, і **тому я спершу поділюся деякими порадами щодо неї, а згодом ми поговоримо про те, як власне проводити презентацію.**

1. **Який різновид презентації мені доведеться готувати?** Презентації можуть бути різні. Наприклад, вас можуть попросити провести семінар з порівняно невеликою групою студентів. В останній рік навчання вас можуть попросити провести презентацію своєї дипломної роботи, яка сама є важливим елементом вашого курсу. Презентацію можуть оцінювати викладачі і навіть ваші однокурсники.
2. **Надто не хвилюйтеся з цього приводу.** Деякі люди почувають себе як риба у воді, коли готують і проводять презентацію. Для інших – це щось жахливе. Більшість людей перебуває десь посередині між цими двома крайностями. Коли ви вперше будете готувати презентацію, крива вашого навчання стрімко підійметься вгору. Як це здебільшого буває, вам стане набагато легше виконувати цю роботу, коли ви здобудете більше досвіду – адже все колись потрібно починати робити.
3. **Вживайте заходів, якщо у вас є вагомі підстави взагалі не проводити презентації.** Наприклад, якщо у вас є серйозна вада мовлення – або ви взагалі не можете говорити. Було б нерозумно сподіватися, що ви зможете підготувати і провести презентацію. Однак буде цілком розумно попросити вас підготувати її, але не проводити. Якщо

ця презентація підлягає оцінюванню, а ви нездатні провести її, вам потрібно обговорити зі своїми викладачами можливість альтернативного оцінювання, яке збігатиметься з вашими особливими потребами. Але не розглядайте страх як достатню причину не проводити презентації – ви не досягнете багато!

4. **Навіть якщо ви дуже стурбовані, забудьте про хвилювання і починайте готуватися.** Як тільки ви почнете готуватися до презентації, половина вашого страху зникне, і ви будете почувати себе набагато краще. У будь-якому разі, що більше ви будете дізнаватися про цю тему, то впевненіше себе почуватимете. І виконувати якусь роботу завжди краще, ніж марнувати час та енергію на сумні роздуми!
5. **Дізнайтеся, скільки часу вона триватиме.** Зазвичай, на семінарі чи офіційній презентації, які ви будете проводити. Як тільки знатимете, скільки часу вам доведеться говорити, ви зможете виважено планувати те, що будете говорити.
6. **Дізнайтеся, чи буде після вашої промови сеанс запитань і відповідей.** Зазвичай на вас чекатиме те й інше Зрозуміло, що коли ви будете відповідати на запитання, що стосуються вашої презентації, то вам потрібно знати свою тему краще, ніж коли б ви просто мали коротку промову
7. **Дізнайтеся тему презентації.** Іноді у вас буде можливість вибрати власну тему. Якщо, наприклад, ви робите презентацію праці, яку виконували як науковий проект, ваша тема вже буде певною мірою визначена (хоча буде мудро вибирати тільки частину проекту для своєї презентації). Крім того, вам просто можуть дати тему, до якої слід приготувати презентацію, наприклад, як частину програми студентських семінарів.
8. **Дізнайтеся більше про свою аудиторію.** Скільки людей буде там? Це будуть тільки ваші однокурсники чи, можливо, її відвідають також викладачі? Ви вже будете знати усіх присутніх, чи там також будуть роботодавці, аспіранти?
9. **Якщо це оцінювана презентація, перевірте, скількома балами її оцінять.** За неї можуть просто ставити залік. Можливо, що за неї не буде виставлено суттєвої кількості балів. Нехай ваші зусилля будуть пропорційні до потенційних оцінок. Наприклад, не готуйте впродовж багатьох місяців чудову презентацію, щоб згодом провалити вкрай важливий іспит, тому що вам слід було провести більшу частину того часу, повторюючи матеріал.
10. **Проводьте певні дослідження.** Це, звісно, одна з причин, завдяки якій презентації є частиною вашого навчання – вони спонукають вас братися за певні дослідження. Це буде корисна практика здобуття навичок, які ви в будь-якому разі рано чи пізно будете потребувати.
11. **Визначте, що вам потрібно знати на цю тему.** Часто в цьому вам допоможуть викладачі. Вони можуть запропонувати спеціальні джерела - книги, статті, Інтернет-сторінки. Ви можете виконувати іншу роботу, однак спершу скористайтеся їхніми порадами.

12. **Уважно стежте за джерелами, які ви знайдете.** Вам будуть потрібні точні посилання на кожне з джерел, коли ви проведете презентацію. Найкраще записати ці деталі саме тоді, коли ви використовуєте книжки, журнали чи інтернет-сторінки. Через тиждень чи два ви не зможете знайти їх знову, якщо не зафіксуєте деталей – авторів, дат, номерів сторінок, інтернет-адрес тощо. Перегляньте поради про те, як потрібно точно збирати і зберігати такі дані.
13. **Дізнайтеся, які технічні засоби ви зможете використовувати, коли будете проводити презентацію.** Наприклад, ви можете використовувати звичайну чи білу дошку, лекційні перекидні плакати, діапроектор або комп'ютер з інформаційним проектором для презентації *Power Point*, – або будь-яку комбінацію цих речей.
14. **Дізнайтеся, чи від вас вимагають, або дозволяють вам видавати допоміжні матеріали своїй аудиторії.** Вам можуть дозволити зробити невелику кількість фотокопій – звісно, власним коштом.
15. **Обміркуйте, якими будуть ваші прозорі плівки слайди і допоміжні матеріали, якщо ви плануєте використовувати їх.** Як тільки ви будете знати, що побачить ваша аудиторія, вам буде набагато легше планувати, що ви будете говорити під час своєї презентації
16. **Створіть сценарій чи конспект.** Для більшості людей корисно записати принаймні приблизну версію того, що вони хочуть сказати. Крім того, ви можете скласти список основних тез або заголовків і по черзі детально розповідати про них у своєму виступі, не маючи написаного сценарію.
17. **Обміркуйте, як ви можете залучити свою аудиторію.** У більшості добрих презентацій доповідач ставить аудиторії певні запитання. Це, звісно, забере у вас трохи часу однак зробити це варто.
18. **Проведіть кілька репетицій.** Перегляньте поради про те, як потрібно вправлятися у проведенні презентацій, щоб дізнатися про речі, які вам доведеться робити під час презентації, і практикуйте їх, поки не відчуєте впевненості у власних силах. Однак особливу увагу приділіть часу. Якщо це десятихвилинна промова з **десятьма** хвилинами запитань та відповідей, ви повинні мати на меті дійти до останнього пункту рівно за десять хвилин і підготуватися до запитань. Це вимагає певних зусиль, однак прагнути до цього варто – інші можуть не впоратися з цим завданням! Про те, як слід вправлятися, дивіться далі.
19. **Якщо ви збираєтеся використовувати наочне приладдя у своїй презентації, перегляньте поради про те, як оптимально використовувати його.** Ви можете планувати використати у своїй презентації одну або більше речей зі списку: звичайну дошку, білу дошку, лекційні перекидні плакати, діапроектор або інформаційний проектор. Усе це можна використовувати вдало або невдало. Дальші поради дадуть змогу вам обрати правильний напрям.
20. **Приготування наочного приладдя.** Доречність використання звичайного чи високотехнологічного наочного приладдя у вашій презентації залежатиме від кількох факторів: скільки часу вона триватиме,

на яку тему ви будете говорити і чи за таких умов доцільно використовувати ці речі. Якщо ви не бажаєте використовувати наочного приладдя, оминіть ці поради і відразу переходьте до розділу про те, як потрібно вправлятися у проведенні презентацій. Але якщо **ви** будете його використовувати, то воно може неабияк стати вам у пригоді, тому перечитайте поради, щоб дізнатися, чи можете ви зробити певні вдосконалення, які дадуть змогу вам справити на слухачів ще краще враження. Ми почнемо з простих наочних засобів, а далі розглянемо складніші. Для деяких з них залишаються чинними ті самі принципи. Якщо ви користуєтеся дошкою, користуйтеся нею добре. Не розмовляйте з дошкою, поки пишете щось на ній. Пишіть досить високо, бо в іншому разі люди, які сидять позаду, не зможуть побачити того, що ви пишете. Написавши текст на дошці, переконайтеся, що ви не заступаєте його своїй аудиторії. Не витирайте нічого, поки у людей не з'явиться нагода побачити написане! Пишіть досить великими літерами, так щоб люди, які сидять позаду, могли легко прочитати текст. І не забудьте взяти зі собою крейду та ганчірку, особливо в день презентації.

Додаток Е 8

Проведення презентації

І ось настав той день. Ви вже відшліфували свої діапозитиви чи слайди. Ви приготували копії допоміжних матеріалів (якщо ви будете використовувати їх). Ви зайшли у кімнату, де будете проводити презентацію. Мине лише кілька хвилин, і ця презентація стане історією – ви проведете її. Якщо це ваша перша презентація, то іншої такої більше не буде, і наступна ваша презентація буде другою, а тому набагато легшою. Отож...

1. **Прийдіть раніше.** Звісно, що ви вже будете на місці, якщо проводите презентацію після когось. Якщо це не так, або якщо ви перші в черзі, не завдавайте собі зайвих турбот і прийдіть вчасно, щоб мати змогу зосередитися.
2. **Перевірте все обладнання, яким ви користуєтесь.** Якщо, наприклад, вам потрібен діапроектор, правильно його сфокусуйте і випробуйте щоб знати, де знаходяться всі кнопки. Особливо корисно дізнатися, як вмикати та вимикати його. Якщо ви робите щось амбіційніше (скажімо, використовуєте слайди *Power Point*), вам потрібно довше працювати з технічним оснащенням, щоб знати його як свої п'ять пальців.
3. **Залишайтеся спокійним, поки слухачі сідають на свої місця.** Поки всі не сядуть, дуже корисно поговорити з тим, хто прийшов першим, особливо, якщо ця особа вам знайома. Коли ви робите це, обов'язково

поглядайте на годинник Можливо, навіть зніміть його з руки і покладіть поряд зі своїми нотатками, щоб мати змогу стежити за часом непомітно.

4. **Перш ніж почати, зверніть увагу на час (і навіть занотуйте його, щоб не забути, коли ви почали) і тільки тоді починайте!** Починайте сміливо, але досить повільно. Якщо ви відчуваєте, що ваш голос стає писклявим, обов'язково понизьте його. Скажіть, хто ви, яка тема вашої презентації, а також кілька слів про те, що ви хочете обговорювати впродовж подальших кількох хвилин.
5. **Підтримуйте візуальний контакт зі своїми слухачами.** Не дивіться лише у свої нотатки, на підлогу, на стелю, на стіни, на монітор або у вікно. Вони не будуть оцінювати вашу презентацію.
6. **Не хвилюйтеся, якщо візуальний контакт дається важко.** Трохи потренувавшись, ви навчитеся стежити за своїми слухачами, фактично, дивлячись повз них у далину. Це набагато краще, ніж взагалі не дивитися в їхньому напрямку.
7. **Черпайте наснагу у своїх слухачів.** Коли люди зацікавлені, дехто з них буде кивати головою на ваші слова, дехто буде усміхатися і так далі. Усі промовці здатні впоратися зі своїм завданням краще, коли один зі слухачів киває головою – спостерігайте, як ваші викладачі реагують на це.
8. **Спостерігайте, як реагує ваша аудиторія.** Наприклад, якщо ви спробуєте пожартувати, і на жодному обличчі не з'явиться навіть тіні усмішки, більше не використовуйте гумору у своїй презентації. Якщо, однак, слухачам сподобався ваш жарт, розкажіть кілька інших. Спостерігайте, як гумористи працюють на публіку, і вчіться у них правильно поводитися зі своєю аудиторією.
9. **Відверніть увагу людей, якщо відчуваєте сильне хвилювання.** Скажімо, якщо ви користуєтеся діапозити-вами чи слайдами *Pome2Poini*, у той момент, коли ви демонструєте слайд, усі відводять свій погляд від вас і дивляться на монітор. Це дає вам можливість заспокоїтися, почухатися чи просто нагадати собі, що ви встигли сказати у цій презентації і про що будете говорити далі.
10. **Не читайте вголос ті речі, які люди можуть прочитати самі.** Людям не подобається, коли їм читають текст. Крім того, якщо ви, наприклад, показуєте їм слайд з основними тезами, вони прочитають їх набагато швидше, ніж ви їх зможете назвати. Так само, якщо ви приготували допоміжні матеріали, не просто зачитуйте з них текст – звертайте увагу слухачів на (скажімо) ”перші рядки другої сторінки...”, якщо ви хочете запропонувати їм цитату з допоміжних матеріалів.
11. **Намагайтеся закінчити презентацію так, як ви планували.** Скористайтеся ”шляхами для відступу”, якщо закінчується час, і пропустіть дещо з того, що ви планували обговорити, однак не опускайте висновку. Якщо у вас з'явилося більше часу, ніж ви сподівалися, обговоріть кілька додаткових запитань, які ви приготували.
12. **Вчасно завершуйте.** Якщо вам надали десятихвилинний час, і ви його використала, то вся ваша робота виглядатиме професійною, краще підготованою.

13. **Запрошуйте ставити запитання.** Іноді вам допомагатиме головуючий, який буде вибирати, хто буде ставити наступне запитання. Можливо, цю роль будете виконувати ви і люди, які бажають поставити запитання, підніматимуть руку. Намагайтеся вибирати запитання у тому порядку, в якому люди виявляли бажання поставити їх.
14. **Коли ви знаєте, як відповісти на запитання, не поспішайте.** Що довше ви будете говорити про речі, які добре знаєте, то менше часу говоритимете про речі, яких ви не знаєте. Спостерігайте, як політики роблять це, коли в них беруть інтерв'ю на телебаченні – якщо вони говорять на тему, про яку хочуть говорити, вони деколи не дозволяють ведучому вставити і слова. Але не наслідуйте їх.
15. **Коли вас питають про те, чого ви не знаєте, не говоріть дурниць.** Залиште собі час на роздуми. Можна непомітно зробити це, повторивши запитання для всіх, наприклад, якщо люди, що сидять позаду, не змогли почути запитання, яке пролунало з перших рядів. Просто дивовижно, скільки всього можна обміркувати за ті кілька секунд, упродовж яких ви повторюєте запитання. відомий також інший спосіб – уточнити запитання. Спитайте в особи яка поставила вам його: "Чи запитуєте ви про..." і далі поясніть, у чому саме, на вашу думку, суть цього запитання
16. **Якщо ви справді не можете дати відповіді на запитання, скажіть про це.** Робіть це, звісно, тільки після того як уточните запитання і вирішите, що не можете сказати нічого путнього у відповідь. Часто варто переадресувати запитання тому, хто запитує: "Чому ви вважаєте, що відбувається так, а не інакше" Або подумайте про те, щоб запропонувати це запитання одному зі слухачів, особливо, якщо його жести й міміка свідчать про те, що йому кортить устати і відповісти на це запитання.
17. **Якщо ви самі вирішуєте, хто ставить вам запитання, стежте за часом.** Коли час, виділений на запитання, закінчується, скажіть (наприклад): "Нам вистачить часу лише на одне запитання". Відповівши на нього, підніміть голову, усміхніться і скажіть щось на кшталт: "Дякую за питання". Згодом почніть збирати свої нотатки, щоб засвідчити закінчення презентації.
18. **Презентація закінчилася, однак ваше навчання триває далі.** Після того, як ви провели презентацію, варто впродовж певного часу обміркувати її. Зробіть деякі нотатки щодо проведення презентації, а також невеличкі практичні поради на майбутнє. Що ви можете зробити інакше наступного разу? Що допомогло вам і допоможе наступного разу? І так далі. Роздуми над презентацією дадуть змогу вам заспокоїтися.
19. **Вислухайте якомога більше відгуків про свою презентацію.** Коли ви пізніше зустрінете людей, які були серед ваших слухачів, виберіть вдалий момент і поставте їм структуровані запитання типу: "Що вам сподобалося в моїй презентації? Що, з вашого погляду, було найменш вдалим у моїй презентації?" Ви дізнаєтеся більше з їхніх відповідей на такі запитання, ніж коли б ви просто спитали: "Що ви думаєте про мою презентацію?"

20. **Продовжуйте спостерігати за діями інших людей під час проведення презентацій.** Провівши власну презентацію, ви станете набагато спостережливішими. Коли здобудете власний досвід, у вас з'явиться здатність помічати речі, які інші роблять добре або погано.

Додаток Е 9

Розв'язування проблем

Як би добре ми не планували своє життя, нам усім час від часу доводиться вирішувати проблеми.: особистісні, навчальні, фінансові – які завгодно. Наші пропозиції дадуть вам можливість не тільки вирішити, як найкраще впоратися з різноманітними проблемами, але й вигідно використати принаймні деякі з них – ви можете робити корисні повчальні висновки.

1. **Визнайте, що нормально мати проблеми, принаймні іноді.** Дехто каже, що ми не живемо по-справжньому, якщо не маємо проблем, які слід розв'язати. Ми воліємо зовсім не мати проблем, однак природа людини така, що коли в нас немає жодних серйозних проблем, ми схильні шукати собі дрібні клопоти і хвилюватися через них.
2. **З'ясуйте сенс слова "проблема".** Справжня проблема лише в тому разі, коли ви не маєте жодного уявлення, як взятися за її вирішення. Як тільки ви будете знати, як розв'язувати її, проблема просто перетвориться на завдання чи мету.
3. **Визнайте, що у вас може виникнути проблема.** Часом ми відмовляємося бачити серйознішу проблему, коли якась інша для нас актуальна. Якщо ви уникаєте проблем, то вони не зникнуть – навпаки, ви можете дати їм час стати суттєвішими.
4. **Не сподівайтесь винайти цілком нову унікальну проблему.** Небагато людей винаходять її! Більшість проблем вже траплялися раніше, і вони знову поставатимуть перед іншими людьми. Це означає, що поряд з вами є люди, які знають способи розв'язання подібних проблем, і що ви також можете допомагати іншим людям розв'язувати проблеми, які вирішені вами.
5. **Не сподівайтесь щоразу на "швидкий розв'язок".** Деякі проблеми можливо розв'язати з допомогою готових швидких рішень, а інші – ні. Чудеса інколи трапляються однак не зволікайте, чекаючи на диво. Сподіваючись на нього, ви можете втратити час на пошук логічного способу розв'язати проблему.
6. **Не марнуйте свій час та енергію на звинувачення.** Часто це не ваша вина, однак пошук винного не вирішить проблеми. Часом винні ви самі, але тоді ви все одно не отримаєте жодної користі від самозвинувачень – за винятком того, що просто виявите, чого не слід робити наступного разу.

7. **Дізнайтеся, хто насправді став винуватцем.** Це не обов'язково те саме, що визначити, чия це провина. Багато людей проводить багато часу, переймаючись проблемами, однак зазвичай ми не можемо зарадити іншим у їхніх проблемах. Ви здатні розв'язати тільки свої проблеми, а тому варто з'ясувати це відразу. Звісно, що ви можете допомогти іншим людям розв'язати їхні проблеми, а інші люди так само можуть допомогти вам розв'язати ваші – якщо ви будете сприяти їм у цьому, а не перешкоджати на кожному кроці.
8. **Точно визначте, в чому суть вашої проблеми.** Коли ви перебуваєте під тиском, надто легко уявити собі, що весь світ змовився проти вас, щоб ускладнити ваше життя. Це завжди тільки відчуття, а не реальність. Як тільки ви почнете об'єктивно ставитися до своїх проблем, то виявляється, що тільки кілька з них негативно впливають на вас, й інколи усе зводиться лише до однієї реальної проблеми і кількох нюансів.
9. **Оцініть проблеми за їхньою важливістю.** Це особливо корисно робити, якщо у вас накопичилося багато проблем. Ви можете значно полегшити собі завдання, якщо визначите, які важливі проблеми потрохи розв'язувати насамперед, а які можна відкласти на пізніше.
10. **Знову оцініть свої проблеми, цього разу за їхньою невідкладністю.** Деколи невелика нагальна проблема може більше вартувати вашої уваги, ніж велика, але не така невідкладна. Розумний баланс між важливістю та невідкладністю може зберегти врешті-решт вашого часу й зусиль.
11. **Обмірковуюте проблеми по черзі.** Зазвичай найкраще систематично працювати над розв'язанням однієї конкретної проблеми, ніж намагатися впоратися з усіма відразу. Знаючи, які з них справді важливі, а які невідкладні, ви зможете якісніше розв'язати.
12. **Інколи варто розв'язати одну чи дві легкі проблеми, перш ніж братися за великі та важливі.** Це може допомогти вам відчувати, що ви досягли певного поступу і налагодити роботу перед розв'язанням складної проблеми.
13. **Поговоріть про велику проблему з кимось.** Поговоріть з кількома різними людьми, якщо можете. Вже те, що ви висловите свою проблему і поясните її комусь іншому, часто дає вам змогу сприймати її як менш серйозну і не підвладну вам. Добре вибирайте, кому ви бажаєте довіритися. Деякі проблеми варто обговорювати з людьми, яких ви не знаєте добре, або навіть з тою особою, з якою вам не треба спілкуватися, після того як проблему буде розв'язано. Деколи варто не затьмарювати важливі дружні стосунки певною проблемою.
14. **Передусім дізнайтеся, чому з'явилася проблема.** Можливо, це не допоможе вам розв'язати її, однак ви зможете уникнути схожих

проблем у майбутньому. З'ясування причин дасть вам змогу спланувати напрями розв'язання проблеми.

15. **Дізнайтеся, як можна ще більше ускладнити проблему.** Звісно, у жодному разі не ускладнюйте її. Дії, які можуть розв'язати проблему, часто цілком протилежні до способів ще більше ускладнити її. Крім того, думки про те, якою жахливою могла стати ця проблема, дозволять вам більш позитивно сприймати її тепер, коли вона не стала такою важкою.
16. **Вирішіть, які три способи дадуть можливість вам покращити ситуацію.** Подумайте про те, що ви можете відразу зробити для розв'язання цієї проблеми, що потрібно зробити незабаром, і що – у далекому майбутньому.
17. **Розкажіть комусь, що ви плануєте робити.** Особливо, якщо ви плануєте працювати над чимось важким, корисно розповісти іншим людям, чого ви намагаєтеся досягти. Це допоможе вам відразу взятися за розв'язання проблеми, щоб ви не відклали її на пізніше.
18. **Ведіть журнал того, що ви робите.** З'являється змога переконатися, що ви підходите до проблеми систематично й організовано і досягаєте поступу, навіть якщо цей поступ повільний.
19. **Розглядайте кожну реальну проблему як нагоду для росту.** Навіть найбільш болісна проблема згодом може перетворитися на цінний навчальний досвід, забезпечивши вас навичками на решту життя. Крім цього, проблеми дадуть можливість вам виховати наполегливість, терпеливість, впевненість і рішучість.

Додаток Е 10

Як правильно готуватися до іспитів

Якщо на вас чекають важливі іспити, вам не потрібно зайвий раз нагадувати, що підготування до іспиту – це одна з найважливіших речей у вашому студентському житті. Небагато людей добре складає іспити без серйозного ставлення до них. Наші поради мають допомогти вам відкоригувати свої пріоритети, щоб ваше підготування було насправді ефективним.

1. **Нагадуйте собі, як це для вас важливо.** Добре підготування вимагає важкої роботи, однак це у ваших інтересах. Хіба може бути щось гірше, ніж згадувати минуле і думати про те, що треба було затратити більше часу та енергії для підготування, щоб отримати кращу кваліфікацію і кращу роботу, і кращий дім, і кращий автомобіль.
2. **Не говоріть: "Якби я тільки почав готуватися кілька місяців тому"** Низка порад у цій книзі розповідає про те, як позбутися будь-яких "методів ухиляння від навчання", що можуть бути характерні для вас. Якщо ви таки почали готуватися досить вчасно, то зможете справедливо гордитися собою, читаючи ці поради. Однак не так багато людей відчувають, що вони почали підготування до іспиту заздалегідь. Тому ви

можете розраховувати тільки на проміжок часу між сьогоднішнім днем та іспитами. І найбільше вас має непокоїти те, як добре використати цей час.

3. **Важлива якість, а не тільки кількість.** Читаючи далі поради про підготування, ви побачите, що можна зробити багато, щоб воно була ефективним та продуктивним. Остерігайтеся відчуття, що довгі години навчання гарантують вам успіх. Зосередьтеся на навчальному ефекті, а не на витрачених годинах.
4. **Не забувайте, що готуватися — це не просто перерхитувати.** Якісне підготування є чимось набагато більшим, ніж просто побіжний перегляд того, що ви вже вивчали. Є багато тем, які замало ще раз побачити, щоб відчути впевненість у тому, що ви оволоділи ними.
5. **Підготування пов'язане зі зростанням упевненості.** Коли ви знаєте щось добре і знаєте, що знаєте це добре, ваша впевненість зростає. І що більшою буде ваша впевненість, то успішніше ви застосовуватимете на практиці свої знання — наприклад, коли будете використовувати здобуті знання, щоб відповідати на екзаменаційні запитання.
6. **Не витрачайте даремно час на дрібниці, замість того, щоб починати готуватися до іспитів.** Процес підготування здається великим, неосяжним завданням, тому дуже легко відкладати нещасливий момент фактичного його початку на багато днів, тижнів і місяців. Ви маєте у своєму розпорядженні безліч тактичних засобів його уникнення, але ви будете почуватися набагато краще, якщо відмовитися від них і візьметеся до справи. І треба зробити це тепер.
7. **Без учіння нема уміння.** Це особливо стосується підготування до іспитів. Практика — це те, чого ви насамперед потребуєте перед іспитами, що своєю чергою, означає: ви повинні вправлятися відповідати на запитання, вправлятися розв'язувати задачі, вправлятися у всьому, чого від вас можуть вимагати на іспиті.
8. **Підготування пов'язане з комплексом універсальних навичок.** Це не останній раз у вашому житті, коли вам буде потрібно ознайомитися з великим обсягом навчального матеріалу, готуючись працювати з ним у контексті оцінювання (наприклад, писати відповіді на екзаменаційні запитання). Час від часу впродовж своєї кар'єри ви будете опинятися в ситуації, коли вам потрібно засвоїти суттєву кількість нового матеріалу і згодом продемонструвати це, певним чином використавши його. Саме тому треба дуже добре вміти виконувати все, що пов'язане з підготовкою до іспитів.

9. Нагадуйте собі, що саме оцінюють на іспитах. Треба повернутися до першого розділу цієї частини і ще раз ознайомитися з усім тим, що зазвичай оцінюють на типових іспитах з часовим обмеженням. Особливо важливо перевірити, які з цих речей належать до ваших вразливих місць - чи це швидкість писання, надто швидке перерхитування запитань, вибір неправильних запитань чи невміння залишити собі час для виправлень наприкінці іспиту. Створіть контрольний список того, що може становити для вас небезпеку. Пам'ятайте про ваш особистий контрольний список, працюючи над подальшими порадами, так

щоб ваші методи підготування добре узгоджувалися з вашими особистими потребами.

10. Відкоригуйте свої знання, щоб підготуватися саме до того типу іспитів, який актуальний для вас. Більшість порад щодо підготування до іспитів стосується найпоширенішого типу іспитів (тобто письмових іспитів без попередньої підготовки з часовим обмеженням), на яких ваш час буде лімітовано і дізнаєтеся, якими будуть запитання. Однак є різні типи іспитів, наприклад, іспити "з розгорнутою книгою", письмові іспити з попереднім підготуванням та іспити у формі тестів. Про ці типи іспитів буде сказано далі.

Додаток E 11

Письмові іспити з попереднім підготуванням

Це ще один різновид іспиту, коли вам дають запитання заздалегідь. Якщо ви будете складати іспит такого типу, вам дадуть запитання майже перед самим іспитом. Вам можуть дати запитання в тому самому вигляді, якими вони будуть в екзаменаційних білетах, або можуть дати тільки певну інформацію про запитання. Зазвичай наявні ті самі часові обмеження, що й на звичайних іспитах, однак немає жодних сюрпризів щодо самих запитань. Багато з попередніх порад, що стосуються підготування та іспитів, залишаються чинними, однак є й певні відмінності.

- 1. Відразу починайте вправлятися.** Якщо ви знаєте заздалегідь, якими будуть екзаменаційні запитання, ваше підготування може бути безпосередньо пов'язане з відповідями на ці конкретні запитання. Його треба починати, як тільки ви отримаєте запитання. Як і в будь-якій справі, обмеженій у часі, більша кількість практичних вправ дасть вам змогу краще впоратися з завданням у реальній ситуації, якщо виникне така потреба.
- 2. Визначте, на які запитання ви зможете дати найкращу відповідь.** Це особливо важливо, якщо у вас є вибір. І найкраще визначити це завдяки практичному досвіду. Деколи здається, що на запитання легко відповісти, але коли ви берете ручку і папір та сідаєте за роботу, воно виявляється складнішим, ніж ви уявляли. Тому спробуйте відповісти на всі запитання, щоб вирішити, на яких з них вам потрібно зосередитися під час підготування.
- 3. Визначте, що насправді стосується кожного запитання.** Одна з проблем іспитів з попереднім підготуванням полягає в тому, що є можливість дізнатися так багато про кожне запитання, що ви можете сидіти і писати годинами. Але вам потрібно відповісти принаймні на три запитання, можливо більше. Небезпека витратити надто багато часу на одне запитання найбільша саме для цього різновиду іспитів.
- 4. Малюйте діаграми у вигляді яйця.** Як і під час написання розвідок для курсової роботи, може бути дуже корисно намалювати схему того, що

ви збираєтеся відповісти на запитання, і розширювати (а також звужувати) свою схему на основі дедалі більшого досвіду, що буде з'являтися у вас, поки ви готуєтеся відповідати на запитання.

5. **Замало знати, як відповісти на запитання.** Під час іспитів з попереднім підготуванням, як і будь-якого іншого іспиту, ви отримуєте оцінки за те, що пишете. Ви можете знати матеріал досконало і водночас надто довго письмово викладати свої знання.
6. **Вправляйтеся у написанні відповідей на запитання.** Звертайте увагу на час, поки не дізнаєтеся, що ви можете реально зробити за годину чи півгодини, залежно від того, скільки часу у вас буде на кожну відповідь.
7. **Тренуйтеся працювати швидко.** Що більше ви практикуватимете відповідати на запитання, то менше часу вам доведеться сидіти і думати над кожним реченням у своїй відповіді. Це, своєю чергою, означатиме, що ви зможете записати більше у своїх відповідях (це особливо важливо, якщо ви повільно пишете).
8. **Дбайте про те, щоб чітко дотримуватися суті запитання.** Вправляючись відповідати на запитання, спробуйте визначити, як могла б виглядати схема оцінювання. Переглядайте свої відповіді, шукаючи те, що не зовсім збігається з суттю запитання – і витріть це.
9. **Продовжуйте вправлятися і поліпшуйте відповіді, а не їхній обсяг.** Під час самого іспиту у вас в будь-якому разі не буде часу писати довгі відповіді. Дуже важливо стежити за тим, щоб кількість часу, яку ви витрачаєте на запитання, відповідала балам, які можете отримати.
10. **Обґрунтовано вирішуйте, на які запитання ви будете відповідати під час іспиту (звісно, якщо ви маєте вибір).** Тільки після певної практики ви зможете правильно приймати такі рішення. Іноді просте, на перший погляд, запитання, виявляється складним для відповіді. Іноді те, що спершу видавалося складним запитанням, згодом виявляється легким.
11. **Розгляньте можливість спільного підготування разом зі своїми однокурсниками.** Наприклад, якщо ви переглянете їхні попередні відповіді, а вони – ваші, ви можете багато чого навчитися, ознайомившись з різними способами відповідати на запитання. Це означає, що під час іспиту ви всі можете впоратися краще – навряд чи ви будете вживати ті самі слова та речення і ризикувати бути звинуваченими в шахраюванні.
12. **На самому іспиті уважно прочитайте запитання.** Вони можуть бути саме такими, які вам називали. Але якщо вони трохи інші? Якщо було додано кілька інших варіантів відповідей? Не думайте, що ви вже знаєте, якими є запитання, щоб це перевірити, вам потрібно лише декілька хвилин.
13. **Дозвольте собі подумати на іспиті.** У вашій голові може бути багато всього, що ви маєте намір викласти на папері – як відповіді на запитання, які ви підготували. Але ніхто не може писати ґрунтовно і добре багато годин поспіль. Переконайтеся, що ви залишаєте собі час, щоб подумати над тим, як найкраще виразити свої знання.

14. Також залиште час на редагування та шліфування своїх відповідей наприкінці іспиту. Письмові іспити з попереднім підготуванням не відрізняються в цьому плані від традиційних іспитів. Ви і далі можете здобувати цінні бали, повертаючись до написаного і перевіряючи, що ви мали на увазі те, що написали.